

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARİSTOTELES'TE SANAT VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

HAZIRLAYAN
Vildan BURKAZ

MALATYA- 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARİSTOTELES'TE SANAT VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Vildan BURKAZ

Danışman

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

Malatya-2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL'ın Danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım ARİSTOTELES'TE SANAT VE EĞİTİM İLİŞKİSİ başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserlerin hem dipnotta hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Vildan BURKAZ

ÖNSÖZ

Aristoteles'te sanat ve eğitim konularını araştırdığımız bu çalışmamızın giriş bölümünde, tezin sonraki bölümlerine ışık tutabilmesi adına, genel olarak sanatın ve sanat felsefesinin ne olduğu ele alınmış ve onun diğer bilgi türlerinden ayrılan özellikleri vurgulanmıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde ise genel olarak sanat anlayışı ve sanat düşüncesi açısından önemli olan bazı temel kavramlar öne çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Platon'un estetik ve sanat anlayışı, öğrencisi Aristoteles'e olan etkisi düşünülerek, uzunca sayılabilecek bir genişlikte ele alınmıştır. Mesela, Platon'da daha farklı bir bağlam ve değerlerde kullanmış olsa da Aristoteles'in sanat anlayışında önemli bir yer tutan 'taklit' fikrinin ilk kez yazılı olarak Platon'un eserlerinde karşımıza çıkması tesadüf değildir. Ayrıca Platon'un sanata ahlaksal nitelik de yükleyerek bazı tragedyalara ve müzik yapıtlarını ideal devletine sokmaması onun sanata yaklaşımı açısından ele alınıp tartışılmıştır. Çünkü sanata karşı Platon gibi olumsuz bir tutum takınmasa da Aristoteles de sanatla ahlak arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Ancak bu bölümde, çalışmanın asıl konusu olması dolayısıyla, Aristoteles'in sanat anlayışı sanatın genel olarak işlevinden birey üzerindeki psikolojik etkilerine kadar daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde konumuzun ilk önemli ayağı olan sanat kavramı Aristoteles açısından ele alınıp incelenmiş ve onun felsefesinde estetiğin yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Aristoteles açısından sanatın işlevi ve taklit kuramı ile sanatın doğasının ne olduğu gibi konular birlikte değerlendirilmiştir. Özellikle, Aristoteles'in sanat kuramında tragedyaya yüklediği değer ve tragedyaya ile sanat felsefesinin nasıl kol kola yürüdüğü konusu aydınlatılmıştır. Aristoteles'in eğitim anlayışı konusunda da onun asıl amacının insanı diğer canlılardan ayıran yeti olarak kabul ettiği akli işlevsel kılmak olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise her alandaki görüşlerinin birbirini beslediği ve birbirinden etkilendiği açık olan Aristoteles felsefesindeki sanat ve eğitim görüşlerinin birbirine etkileri ve katkıları gözler önüne serilmiştir. Kısmen de olsa Aristoteles'in sanat ve eğitim görüşlerinin günümüz eğitim anlayışları ve sanat dallarına yaptığı kaynaklıktan söz edilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde ayrıca Aristoteles'in eğitim anlayışını ele alarak sanat ile ilişkisi detaylandırılmıştır. Bu doğrultuda özellikle tragedyalarda insanın evren karşısındaki konumu belirlendikten sonra eğitim sayesinde *katharsise* ulaşıldığı fikri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Antik Yunanlıların ahlak ilkesi, tragedyalarda sık sık dile

getirilen ve Apollon tapınağının girişinde yazdığı söylenen “kendini bil” ilkesidir. Felsefe tarihi içerisinde ahlakın temeli niteliğinden biri olan “kendini bil” ilkesi tragedyalarda seyircide acıma ve korkma duygusu uyandırıp, onları kötülükten uzak tutma amacına hizmet eden bir çerçevede sunulmaktadır. Çalışmanın sonunda ise Aristoteles’in ahlak, sanat ve siyaset üçlüsü üzerinden hareketle bir eğitim tasarladığı ve bazı belirsiz hususlar olmasına rağmen genel olarak bu sahaların hepsini de felsefesinin dayanağı ontolojisi ve epistemolojisi ile uyumlu bir bütünlükte sunmaya çalıştığı yargısına ulaşılmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu tez sürecinde eleştiri ve katkılarını esirgemeyen ve daima değerli bilgileri ile yönlendirme sağlayan danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmet ÖNAL'a sonsuz teőekkürlerimi sunarım. Motivasyonumu ve hedefimi her zaman diri tuttuğu ve bu yolda kaygıya gerek olmadığını öğreterek bu çalışmayı sonuçlandırmamı sağladığı için kendisine minnettarım. Her zaman yanımda olan, başım her sıkıştığımda bana rehberlik eden ve yılmınlığa kapılmama engel olan, akademik yazma ve düşünme konusunda kendisine çok Şey borçlu olduğum yüksek lisans danışmanım Doç. Dr. Esra ÇAĒRI MUTLU hocama da sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Zorlu ve bir o kadar keyifli olan bu çalışma sürecinde desteklerini koşsuz bir Şekilde sonuna kadar hissettiren, çoğu zaman sorumluluklarımı üstlenen sevgili annem, babam ve kardeşlerim saygıların ve teőekkürlerin en büyüğü sizlere gelsin. Yine bu süreçteki sabrı ve desteği için eşim Gökmen BURKAZ'a ve tezimle birlikte büyümek zorunda kalan oğlum Fatih'e ve kızım Ece'ye teőekkürler.

Vildan Burkaz

2022/ Malatya

ÖZET

ARİSTOTELES'TE SANAT VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

Vildan BURKAZ

Doktora, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Önal

2022, 125 sayfa

Her ne kadar bu çalışmanın ana konusu Aristoteles'te sanat ve eğitim ilişkisi olsa da çalışmanın zeminini sanat problemleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Aristoteles'in sanata ilişkin görüşleri çerçevesinde şu konulara cevap aranmıştır: Sanat ve gerçeklik ilişkisi, sanatın işlevi, sanatı bilim ve felsefeden ayıran özellikler, sanatın müzik, edebiyat ve resim gibi türlere ayrılması meselesi ve sanatın değer ölçütlerinin neler olduğu. Çalışmamızda aynı zamanda, sanatı taklit olarak temellendiren Aristoteles'in bu taklidi sıradan bir taklit olarak görmeyip; onun, içinde çokça insani faktör barındıran bir yöne sahip olduğunu çünkü ona göre sanatçı öncelikle eserine kendini kattığını da temellendirmeye çalıştık. Onun tam da bu noktada sanat ve eğitim ilişkisini gündeme getirmesi ve tragedyalardan çokça bahsetmiş olması öne çıkarılmıştır. Buna paralel olarak Aristoteles'in tragedyalarla özdeşleştirdiği *katarsis* kavramı ile kişide arınma sağlamanın önemine işaret ettiği iddiasına dikkat çekilmiştir. Onun özellikle eğitim bağlamında müziğe de çok önem atfettiği, çok fazla bahsetmese de resim sanatına da gereken değeri verdiği ve bu sanatları insani olanla ilişkilendirdiği görülmektedir. Devleti ayakta tutmanın, huzur ve mutluluğu sağlamanın yolunun eğitimden geçtiğinin farkında olan Aristoteles eğitimi sağlam bir zemine oturtmaya çalışırken onun sanatla olan bağını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda o, çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda, zorunluluk hissettirmeden isteğe dönüştürülen zevkli bir eğitim olgusundan söz eder. Bunun için sanattan, özellikle müzikten ve kişiliğin şekillenmesine etkisi olan sanat eğitiminden faydalanılabileceğini savunur. Aristoteles en iyi yurttaşın en iyi eğitim sistemi ile ortaya çıkarılacağına inandığı için eğitimin devlet eliyle yapılan, hak edene hak ettiğini verebilen, akıl yürütme becerileri kazandırabilen ve sanat gibi titizlikle yaklaşılan bir öğretme sanatı haline getirilmesi gerektiğini söyler. Bu yolla eğitim ve sanatın amaçlarının birleştirilmesi, hayatın sanata dönüştürülmesi amacına hizmet ettiği için siyaseti de en büyük sanat olarak görmüştür.

Anahtar Sözcükler: Aristoteles, sanat, eğitim, sanat eğitim ilişkisi.

ABSTRACT

RELATION BETWEEN ART AND EDUCATION IN ARISTOTLE

Vildan Burkaz

Ph.D., Inonu University Institute of Social Sciences, Department of Philosophy

Advisor: Prof. Dr. Mehmet Önal

2022, 125

Although the main subject of this study is the relationship between art and education in Aristotle, priority has been given to the problems of art, as it forms the basis for this discussion. In this context, answers were sought to the following issues within the framework of Aristotle's views on art: The relationship between art and reality, the function of art, the features that distinguish art from science and philosophy, the issue of separating art into genres such as music, literature and painting, and what the criteria of value are in art. In our study, we also tried to justify that Aristotle, who bases art as imitation, does not see this imitation as an ordinary imitation, but has a direction that includes a lot of human factors because, according to him, the artist first adds himself to his work. At this point, it was emphasized that he brought up the relationship between art and education and talked a lot about tragedies. Parallel to this, attention has been drawn to the claim that Aristotle's concept of catharsis, which he identifies with tragedies, points to the importance of providing purification for the person. It is seen that he attaches great importance to music, especially in the context of education, gives the necessary value to the art of painting, although he does not mention it much, and associates these arts with the humane. While he trying to put education on a solid ground, Aristotle, who is aware of the fact that education is the way to keep the state alive and to ensure peace and happiness, reminds him of its connection with art. In this context, he speaks of an enjoyable education phenomenon, which is transformed into a demand without any obligation, in line with the interests and needs of children. He argues that for this, art, especially music, and art education, which has an effect on the shaping of personality, can be used. Since Aristotle believes that the best citizen will be revealed with the best education system, he says that education should be made into an art of teaching, which is done by the state, can give the deserved person what he deserves, gain reasoning skills and approach meticulously like an art. In this way, he saw politics as the greatest art, as it served the purpose of combining the aims of education and art and transforming life into art.

Keywords: Aristoteles, art, education, relationship between art and education

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ.....	ii
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
GİRİŞ.....	1
1.Sanata İlişkin Temel Kavramlar ve Tartışmalar	5
2. Eğitime İlişkin Temel Kavramlar ve Tartışmalar	18
BİRİNCİ BÖLÜM.....	24
ARİSTOTELES'İN SANAT ANLAYIŞI.....	24
1. 1. Aristoteles'in Kısa Hayatı ve Felsefesi.....	24
1. 2. Antik Yunan'da Estetik ve Sanat	28
1. 3. Aristoteles'in Sanat Anlayışı	40
1.3.1. Aristoteles'te Taklit (<i>Mimesis</i>)	43
1.3.2. Aristoteles'te Tragedya.....	48
1.3.3. Katarsis	57
İKİNCİ BÖLÜM	63
ARİSTOTELES'TE EĞİTİM VE EĞİTİM FELSEFESİ.....	63
2. 1. Antik Yunan'da Eğitim.....	64
2. 2. Aristoteles'te Eğitim.....	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	88
ARİSTOTELES'TE SANAT-EĞİTİM İLİŞKİSİ.....	88
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR

ABD: Anabilim Dalı.

Akt: Aktaran

Bknz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

Edit: Editör

MÖ.: Milattan Önce

s: Sayfa

ss: Sayfa sayısı

S: Sayı

vb : ve benzeri

Yay. haz: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

İnsan yaşamında sanatın ciddi bir yeri olduğunun en önemli göstergelerinden biri de İlkçağdan günümüze felsefede sanatın tartışma konusu yapılması ve bu tartışmanın bir ürünü olarak “Sanat Felsefesi” adıyla bir felsefe alt dalının doğmasıdır. Antik Yunan düşünürlerinin ilk fark ettikleri husus sanatın, bilim, tarım ve siyaset gibi diğer bilgi türleri ve eylem alanlarından farklı bir insan etkinliği olduğudur. Bu, aynı zamanda, insanı diğer canlılardan ayıran ve onun düşünme ve üretme etkinliğini birlikte harekete geçiren yönüne karşılık gelen bir eylem sahası olarak görülmesi açısından da anlamlıdır. İşte bu üretme ya da yaratma etkinliğinin estetik boyutu sanat dediğimiz adlandırmaya konu olmaktadır. Bu yüzden, sanat eserlerinin neliğini oluşturan, duyum, algı, estetik haz, estetik tavır, gibi kavramlar sanat felsefesi için son derece önemlidir. Bu yaratma etkinliği sadece bir ihtiyacı gidermeye yönelik tekrarlar şeklinde sürüp gittiğinde ise zanaat olarak adlandırılır. Algı ya da estetik algı sıradan bir şey midir, yoksa bir sanat eserine mi yöneliktir bu tartışmalı bir konu olsa da sanat dediğimiz şeyin algılayanın estetik bir haz duymasına neden olan bir şey olduğu kesindir. Bu ve bunun gibi sorular ve bunlara yönelik konuşulup yazılanlar sanat felsefesinin odak soru ve konularıdır. Ancak konunun anlaşılması açısından yapılan sınıflandırmalara rağmen insan ruhu yaptığı her şeyde bütünselliğini de korumaya çalışır. Bu yüzden insan felsefe, bilim ve sanatla uğraşırken hem akıl hem de hayal gücünü birlikte kullanır. İşte estetik haz ve duygulanımlar içeren sanatın bu yönü onu diğer pratik etkinliklerden ayıran temel özelliklerinden biridir.

Sanatı, bilginin bir kaynağı olarak kabul eden yaklaşımlar olduğu gibi, tam tersini savunanlar yani sanatı bir bilgi olarak görmeyen düşünürler de vardır. Sanatın bilgi ile olan ilişkisi Platon tarafından sorgulamaya konu yapılmış ise de bu tartışmaların sonunda sanatın bilgi olduğuna dair bir sonuca ulaşılamamıştır. Çünkü hem sanatın içeriği ve algılanış biçimi sürekli değişmekte hem de yapılan tanımlar sadece belirli bir sanat kuramına bağlı kalmaktadır. Öte yandan, sanatı tanımlama girişimlerinde ele alınan şey; sadece sanat denen ürünün kendisi değil aynı zamanda, sanatçıyı ve sanatın muhataplarını da içine alan etkinliğin bütünüdür. Bundan başka sanat, Platon ve Aristoteles’te olduğu gibi, bir öykünme midir yoksa anlamlı ve özgün bir içeriğe sahip pratik bir alan mıdır sorusu da bir uzlaşma ile cevaplandırılmamıştır. Benzer şekilde eğitimin ne olduğu, içeriğinin neye göre belirlenmesi gerektiği, yöntem ve tekniklerinin neler olduğu ve hepsinden önemlisi sanat ile ilişkisinin ne

olduğu da Eğitim felsefesinin temel konuları arasında hala tartışılmaktadır. Bu tartışmalara konu olan sorular günümüze doğru yaklařtıķça felsefenin yukarıda adı geçen iki alt dalının oluşması ile sonuçlanmıştır. Bunlardan birincisi Sanat Felsefesi, ikincisi ise Eğitim felsefesidir.

Burada sanatın tek bir şeye indirgenemeyecek kadar çok unsur barındırdığını bilerek ve her bir sanat dalının kendine özgü özellikleri ile anlatım araçları olduğunu kabul ederek devam edecek olursak çok boyutlu bir problemle karşı karşıya kaldığımızı anlarız. Ayrıca sanat olayının sadece sanat yapıtlarından ibaret olmadığını onun aynı zamanda bir tür yaratma süreçleri de olduğunu unutmamak gerekir. Sanat konusunda “anlam” kavramı “algı” kavramı ile alakalı olduğuna göre algının da sanat eseri ve sanatçı için önemli bir unsur olduğu açıktır. Buna paralel olarak sanata yönelen diğer özneler için de bir anlam taşıdığı muhakkaktır. Bu yüzden bir sanat felsefecisi, sanatın maddesi, sanatçının kendisi, sanatın muhatapları ve sanatı felsefeye konu eden diğer sanat felsefecilerini birlikte ele alıp değerlendirmek durumundadır. Aristoteles'in “Siyaset en büyük sanattır” demesi sanatın bahse konu olan bu çok boyutlu yönüne işaret etmektedir. Nitekim sanatı yapan insandır. İnsanın sanatçı olması onu diğer varlıklardan ayırmakla birlikte sanatın bir yaşam felsefesini yansıtığının da kanıtıdır; çünkü sanatçı, sanatını icra ederken zgr bir etkinlik yapması sayesinde kendini de gerçekleştirmiş olur¹. Bütün bu hususlar dikkate alındığında insanoğlunun sanatı anlama konusunda niçin bu kadar zorlandığı da anlaşılmış olur. Kurtoğlu, sanatın barındırdığı sanatçı izleyici ilişkisinde, bilgi üretmenin sanatçıya ve esere değil okura ait olduğunu düşünür. Yani o, sanatçı bilgi ortaya koymak için yaratmaz, yapıttan yola çıkararak bilgilenmede özneyi başrole koyar diyerek, sanatın özneyi ve öznenin yaratımsal sürecini canlı tutarak zihinsel akışı aktif kıldığını savunur.² Burada sanat ve bilgi ilişkisi bağlamında eğitim konusu ne çıkmaya başlar. İnsanların eğitiminde böylece sanat zihinsel süreci canlı tutan bir motivasyon olarak görülür ki bu eğitimin ömür boyu süren bir sanat ürünü olarak karşımıza çıkması anlamına gelir.

Zaman zaman savaş ve g gibi reel gelişmeler düşüncenin gidişatını etkilese de düşünce ve sanat ürünleri insan eylemlerini yönlendirmekte ve yeni düşüncelere kapı aralamakta veya var olan düşünceye dinamik bir misyon yüklemede büyük paya sahiptir. Çünkü sanat teorik ve pratik boyutları olan bir insan etkinliği olarak hem bir gücü hem de

---

¹ Soykan, Ömer Naci, Estetik Ve Sanat Felsefesi, (1. Baskı), Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 177.

² Kurtoğlu Taşdelen, Demet, "Sanat-Bilgi İlişkisi Bağlamında Sanata zg Farklılığın Felsefeye Araştırılması"zne Dergisi, Bahar 2017 (26. Kitap-Türkiye'de Felsefenin Yüzyılı): 225, ss. 211- 232.

bilgiyi temsil etmektedir. Aktörü kim olursa olsun, düşünce her zaman, değişim, dönüşüm, karşı çıkış hatta yıkıma yol açabilecek eylem potansiyellerine sahiptir. Düşüncenin etkisi ve gücü bakımından Antik Yunan Medeniyetinin en tipik örneklerinden biri olarak filozoflar ve eserleri bize göstermiştir ki sadece geleneklerin belirlediği dünya görüşüyle yetinmeyerek, ortak algı, bilgi ve bilincin yanında bireysel akli devreye sokarak yeni bir medeniyet oluşturmak mümkündür. MÖ. 5. yüzyılda felsefenin mimarı olmayı başaran bu düşünürlerin temsil ettiği Antik Çağ Yunan medeniyeti hiç şüphesiz başka medeniyetlerin ve felsefe dışında kalan bilgi türlerinin de etkilediği bir oluşum süreci geçirmiştir. Başka bir ifadeyle söylersek, Antik Yunan medeniyetinin doğuşu tamamen kendi içinde kalarak ve sadece felsefi bilgiye yaslanarak kurulmuş bir medeniyet olarak açıklanamayacak kadar çoklu etki ve etkileşimlerin ürünüdür. Bunlar arasında belki de en önemlileri bir tür sanat olan mitoloji ile birlikte tragedya ve müzik gibi pek çok sanat etkinlikleridir.

Antik Yunan medeniyeti hiç şüphesiz Mısır, Mezopotamya gibi kadim medeniyetlerden aldığı etkilerden, Hint ve Çin medeniyetleri gibi kendi çağdaşı olan medeniyetlerle olan etkileşimlerinden bağımsız olarak açıklanamaz. Kadim Mısır'ın Astronomisinin Thales gibi bilim adamı ve filozofların görüşlerine, Mezopotamya hanedanlarından olan Babillerin *Enuma Eliş* ile Sümerlerin *Gilgames Destanı*'nın ilk Yunan şairlerinden olan Homeros ve Hesiodos'un şiirlerine yansımalarını göz ardı etmek mümkün değildir. Yunanlıların bu ilk medeniyetlerin var etmiş olduğu köklü birikime ulaşma ve ondan yararlanma çabaları ve sonra da üretilen düşünceyle günümüz gelişmiş medeniyetlerinin kaynağı sayılmaları³ göz ardı edilemeyecek durumlardır. Yunanlılar mitlere dayalı eski evren görüşlerinin yerine eşitlik, simetri, denge gibi durumların konuşulduğu yeni evren görüşü ortaya atmışlardır.⁴ Aynı Antik Yunan medeniyetinin en önemli ürünü olan felsefenin bahse konu olan bu dış etkiler yanında kendi yaşadığı coğrafyada doğan ve gelişen inanç sistemleri, dini yaşantılar ve sanat faaliyetlerinden bağımsız olarak geliştiğini savunmak da imkânsızdır. Bu yüzden Antik Yunan medeniyetinin bu dış etkileri sadece rasyonel ya da bilimsel diyebileceğimiz unsurlar ile açıklanamaz. Gerek kendi içinde gerekse dışında kalan insanların sanat ürünleri ve sanatsal faaliyetleri ile oluşan süreçler de bu medeniyetin oluşmasında büyük paya sahiptir.

---

³ Hüsen Portakal, Vernant, Jean- Pierre, Yunan Düşüncesinin Kaynakları, (çev. Hüsen Portakal), (3. Basım), Cem Yayınevi, İstanbul, 2017, (içinde- çevirenin sözleri s. 7)- Hüsen Portakal

⁴ Vernant, 2017, s.14.

Düşünce, sanat ve kültür araştırması yapan hemen her araştırmacının öncelikli uğraklarından biri olan Antik Yunan kültür ve düşünce dünyasında her ne kadar bilim ve felsefenin Milet'te birlikte doğduğu ve ilk filozofların aynı zamanda ilk bilim adamları olduğu bilinse de onlara bu ortamı sağlayan asıl bilgi türünün veya duygu ve motivasyon temelini sanat olduğu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Hâlbuki bilim ve felsefe, sanatın işlediği ve hazırladığı bir kültür ve duygu atmosferinde gelişme imkânı bulur. Bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden en önemli sorun da düşünce tarihinde filozofların sanat görüşlerinin ihmal edilmesi ve bilhassa sanat ve eğitimin bilim ve felsefenin serpilip gelişmesinde oynadığı rolün çok fazla dikkate alınmaması veya tamamen es geçilmesidir.

Antik Yunanda sanat, bilim ve felsefede ortaya çıkan gelişmelerin temellendirilmesinde eğitimin de ihmal edildiğini görüyoruz. Hâlbuki bilgiyi derleyen, toplayan, çoğaltan ve bir form ve içerik doğrultusunda bir sonraki nesle aktarılmasını sağlayan en önemli araç eğitim kurumlarıdır. Nitekim insan bir bütündür, onun tecrübe ve düşüncelerini temsil eden bilim ve felsefe yanında, buna anlam ve işlerlik kazandıran duyguların temsilcisi olan sanatı ve bu bilgi birikimlerinin yeni nesillere transferini ve gelişimin sürekliliğini sağlayan eğitimi yok saymak büyük bir ihmal olur. Antik Yunan medeniyetinin yeni düşüncelere verdikleri önem onların duygu zenginliğini sağlayan sanat ve bu bilgi birikimlerinin bir sonraki kuşağa aktarılması konusundaki hassasiyetleri ile paralellik arz eden eğitim anlayışlarıdır. Zaten böylesi bir atmosfer oluşturulmadan yeni bir medeniyet inşa etmek mümkün değildir.

İşte biz bu bağlamda, Antik Yunan medeniyetinin yetiştirdiği en önemli iki filozoftan biri olan Aristoteles'in sanat anlayışı ile eğitim görüşleri arasındaki ilişkiyi değerlendireceğiz. Çoğu zaman birkaç beylik ifade ile işaret edilen veya tamamen ihmal edilen, sanat ve eğitim alanları ile bunların birbiriyle olan ilişkisi düşüncenin gelişimini anlamak için kaçınılmazdır. Bu konuyu işleyen çalışmamızın temel tezi insanın doğasındaki bütünlüğü yansıtan en önemli husus düşünce ve eylem arasındaki paralellik olgusudur. Başka bir ifadeyle söylersek, din, sanat, felsefe, bilim ve bunlara ait bilgilerin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve sonraki nesillere aktarılmasını mümkün kılan eğitimin bu işlevi yanında insanın bütünlüğünü sağlamadaki rolü de çok önemlidir. Bu hususu göz önünde tutarak Aristoteles'in sanat anlayışı ile eğitim görüşleri arasındaki ilişkiyi onun felsefesi bağlamında ortaya koymaya çalışacağız. Bu bağlamda, tez boyunca, eğitim ile sanat arasındaki bu ilişki ihmal edildiğinde bilim ve felsefede istenilen başarıya ulaşılamayacağı yönündeki iddiamızı sürdüreceğiz ve bunu temellendirmeye çalışacağız.

Bu tezde, realist ve rasyonalist bir filozof olan Aristoteles'in sanat ile eğitim arasında çok sıkı bağlantılar kurduğu en önemli iddia olarak savunulacaktır. Onun sadece sanatın içerik olarak eğitime yansıtılması değil aynı zamanda eğitimin adeta bir sanat etkinliği gibi düşünülerek sunulması gerektiği yönünde görüşlere sahip olduğu da tezimizin hipotezlerinden biri olarak sunulacaktır. Nitekim Aristoteles sanatın kökenine doğanın taklit edilmesini koyduğu gibi eğitimin kökenine de adeta bu taklidi yapan insanların taklit edilmesi diyebileceğimiz bir fikri yerleştirerek sanatın eğitime bir tür model olarak alındığı izlenimini vermiştir. Aynı doğrultuda sanat dallarının toplum felsefesinin hangi boyutuna hizmet ettiğini belirleyerek nasıl bir işlev barındırdığını netleştirdikten sonra sanatın eğitim ile ilişkisinden söz edilecektir. Başka bir deyişle sanatın işlevi ve eğitimle olan ilişkisi bağlamında bireysel ve toplumsal etki tartışılacaktır.

1.Sanata İlişkin Temel Kavramlar ve Tartışmalar

Felsefe ve sanat tarihçileri sadece sanat ve felsefe arasındaki ilişkiyi değil aynı zamanda sanatla eğitim arasındaki ilişkiyi de çoğu kez ihmal etmiş ya da gereken kıymeti vermemişlerdir. Bu da çağımızın uzmanlaşma aşırılığı ya da parçacı yaklaşımının bir yansıması olarak açıklanabilir. Hâlbuki var olanın başka ne türden olabileceği sorusu ile insanın kabuğunu kırarak dışarıya açılma ve kendini aşma isteği sanatı doğuran en önemli insani düşüncedir. İnsan bunu yaparken merakını akılsal varlık olma özelliği ile birleştirebildiği için sanat ister istemez toplum ve insan üzerinde önemli bir etkiye sahip olmayı sürdürme imkânı kazanmıştır. Bu yüzden olsa gerek, Antik Yunan'ın düşünceye form kazandırabilme yeteneği ve eleştirel tutumu kendini sanatta da çokça göstermektedir. Yani düşünceye form kazandırmanın tek ürünü felsefe değil aynı zamanda sanattır. Homeros ve Hesiodos'un şiirlerinin ilk filozof halkasının yetişmesi ve görüşlerini bu kaynaklar üzerinden aldıkları örneklerle açıklamaları bunun en güzel delilidir. Hatta mitoloji karşılığında beslenen Platon gibi filozofların bile görüşlerini dönüp dolaşarak yine bu mitoloji kahramanları ya da şiirlerde geçen olay örgüleri üzerinden sunması ilginç bir paradoks olarak görülebilir.* Bunlar felsefenin doğuşuna etki ettiği kadar, mitolojiye yapılan itirazlarda da belirleyici olmuştur. Parmenides, Platon, Aiskhylos, Sophokles ve Euripides Homeros'tan büyük ölçüde

---

* Bknz. Birdal Akar, Platon'un Felsefesinde Mitolojinin İşlevi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ABD., Ankara (Türkiye), 2019.

etkilenen düşünürlerdir. Aristoteles belki de bu nedenlerle Homeros'u ilk filozof olarak tanıtmaktadır.

İnsan yaşamında ciddi bir yeri olan sanatın ilkçağdan günümüze kadar tartışılmakta olduğunu biliyoruz. Sanatın ne olduğuna dair bir tanımlama yapmak çok zordur çünkü onun içeriği ve algılanış biçimi sürekli değişebilir bir yapıdadır. Sanat hem bireysel hem de toplumsal boyutları olan, yani insana haz veren ve evrensel değerleri kazandıran bir olgudur. Genellikle onun haz vermesi ve eğlendirmesi bireysel boyutunu, evrensel değerleri temsil etmesi ise toplumsal boyutunu göstermektedir. İnsanın özünü oluşturan değerlerin, rasyonel gerçeklik dâhilinde, insanın kendi içinde vücut bulması, sanatın en temel amacını oluşturur. Sanat, aynı zamanda insanın tarihselliğini, kendisini gerçekleştirme olanaklarını, isteklerini ve beklentilerini fark etmesini olanaklı kılar. Dolayısıyla sanatçı olmak insan olmakla aynı şeydir çünkü sanatsal etkinlikte bulunmakla insan kendi varlığını da gerçekleştirmeye yaklaşmış olur⁵ diyen Soykan sanatı insandaki potansiyelleri açığa çıkarmak için fırsatlar sunan bir alan olarak görür.

Sanatın neliğini ve felsefe ile iç içe geçmişliğini Badiou biçimsel olarak üç şema altına yerleştirir. Bunlardan ilki *didaktik şema*dır. Bu şemanın tezi, her türlü hakikatin sanatın dışında olduğudur. Yani sanatın, bu anlamda, temellendirilmemiş, kanıtlanmamış bir hakikatin görüntüsü olduğu ve hakiki olanın bir tür büyüğü olarak görüldüğü söylenebilir.⁶ Diğer medeniyetlerde olduğu gibi Antik Yunan'da da genel olarak din kapsamında kalan sanat çabası, toplumun ortak malı ve bireysel yaşamın ayrılmaz bir parçasıydı. Örneğin bugün çoğumuza göre bir bale veya senfoniye gitmek gibi gördüğümüz Atinalıların *Antigone*'si, aslında yılda bir düzenlenen dinsel-siyasal şenlik olan "Şehir Dionysiası"nın bir parçasıydı.⁷ Öyleyse bu birinci şemada sanatın ya mahkûm edilmesi ya da salt bir araç olarak ele alınması söz konusudur.

Sanat ile felsefenin iç içe geçmişliğini vurgulamak için kabul edilen ikinci şema Badiou'ya göre *Romantik şema*dır. Bu şema yukarıda anlatılan eğitsel buyruğun tam karşısı bir şekilde oluşur. Romantik şemanın tezi yalnızca sanatın hakikati barındırdığı yönündedir. Bu doğrultuda felsefe yalnızca işaret eden bir bilgi iken sanat bunu gerçekleştirendir. Burada sanat hakikatin gerçek ve şanlı bedenidir. Didaktik şemanın tersine, eğitici olan bizzat sanattır. Sanat bizi felsefedeki kavramın verimsizliğinden ve kısırlığından da kurtarır. Bu

---

⁵ Soykan, 2020, s. 177.

⁶ Badiou, Alain, *Başka Bir Estetik*, (çev. Aziz Ufuk Kılıç), (3. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul 2017, s.12.

⁷ Shiner, Larry, *Sanatın İcadı*, (çev. İsmail Türkmen, (6. Baskı), Ayrıntı yayınları, İstanbul 2020, s.46.

şema, “sanat nedir” sorusuna “mutlak olan ve görünür olandır” cevabını verir. Üçüncü şema ise *Klasik şemadır*. Bu şemanın iki tezi vardır. Birinci tezi sanat hakikate kadir değildir - didaktik şemanın savunduğu gibi-, özü *mimetiktir*, ait olduğu düzen görünüşün düzenidir. İkinci tezi ise sanatın *mimetik* oluşunun onun değerini düşürmeyeceği hususudur. Çünkü Aristoteles’in kurmuş olduğu bu klasik şemaya göre, sanatın amacı hakikati aramak değil *katarsistir*. Badiou’nun deyiimiyle sanat sağaltıcıdır, bilişsel ve kavramsal bir etkinlik değildir. Bu yönüyle sanat bilgiye değil ahlaka yakındır.⁸ Bu çalışmanın sanata ilişkin tezi ağırlıklı olarak bu üçüncü şema üzerine inşa edilmiştir.

Bunun dışında sanatı ideolojisiz düşünmek çok doğru bir yaklaşım değildir diyenler de vardır ki onlara göre ideolojisiz denen sanat aslında ideolojisiz gibi görünen sanattır. Bunlara göre gerçekte sanat, kurulu düzenlere bir başkaldırıdır, çünkü o yarımı arayan insanların elinde şekillenir.⁹ Sanatçı da bu nedenlerle her gün değişen dünyada gözleri sürekli açık bir gözlemci olarak insanı duygusal-düşünsel çerçevede bir bütün olarak ele alır ve onu evrensel koşullarda anlamaya çalışır.¹⁰ Ancak bu yaklaşım tarzında, aslında geleceğe yönelen ideolojilere dayanak olduğu için sanat aracı bir konuma indirgenmektedir.

Eğer biz sanatı Fischer’in dediği gibi doğayı değiştirme ve ona üstünlük sağlama temelli bir çabanın ürünü olarak kabul edersek bu durumda onu hem teknikle eş anlamlı görür hem de insanlık tarihiyle başlayan bir etkinlik olarak kabul etmiş oluruz.¹¹ İnsanlığın ilk dönemlerinde dünyanın görünümünü bozan ve çirkin eylemlerde bulunduğu düşünülen sanatçı insan, aslında güzel olan şeyleri yok eden biri olarak değil de yeni güzellikler ortaya çıkarmaya çalışan yetenekli kişiler olarak da algılanabilir. Bu durumda, önce doğanın bağrına bastığı ilkel güzellik; sonrasında doğaya boyun eğmeyi öğrenerek doğanın üstesinden gelmeyi başarmış bir uygarlığın güzelliği olarak karşımıza çıkar. Biz buna bugün doğada güzel ve sanat eserinde güzel ayrımı ile karşılık veriyoruz. Bu kabuller doğrultusunda ilerleyen süreçte, insanın yaratma gücüne duyulan inanç sanatı doğurmuştur diyebiliriz. Örneğin bir demiryolu viyadüğünün tasarımcısı sanatçıdır, ama bilinçsiz bir sanatçıdır. Çünkü amaçlı olmasa da bir güzellik yaratmıştır. Bu kişi bilinçli bir halde yaratmaya başlarsa tam anlamıyla bir sanatçıya dönüşmüş olur.¹²

---

⁸ Badiou, 2017, s.13- 14.

⁹ Timuçin, Afşar, Estetik Bakış, (2. Basım), Bulut Yayınları, İstanbul 2013, s.95.

¹⁰ Timuçin, 2013, s.31.

¹¹ Fischer, Ernst, Sanatın Gerekliliği, (çev. Cevat Çapan), (7. Baskı) Sözcükler Yayınevi, İstanbul, 2018 s.30.

¹² Collingwood, R. G., Kısaca Sanat Felsefesi, (çev.Talip Kabadayı), (2. Baskı) BilgeSu Yayınları, Ankara, 2019, s. 71.

Güzel nesnelere meydana getirdiğinin farkında olmak ve sonrasında aynı şeyleri daha bilinçli yapmak sanata işaret eder diyen Collingwood sanatın güzelliğinin bilinçli bir şekilde aranması olduğunu ifade etmek ister. Öte yandan o sanatı sadece estetik bir etkinlik ve imgelem olarak tanımlayan birinin insanı kendi kendine yeten, sadece o edim için var olan monadik bir dünya olarak kabul etmiş olduğunu söyler.¹³

İsmail Tunalı'ya göre, insanın güzel değeri ile kurmuş olduğu süreklilik arz eden ilgi; onun objeler dünyasına bakışını ve haliyle onlara ilişkin yargılarını değiştirerek beğeni yargılarına dönüştürmektedir. Ona göre, bu sayede, ortaya çıkan estetik duyarlılığa bağlı olarak, aynen sanatın malzemeye şekil verdiği gibi, ruhumuz da sanat eserleri sayesinde biçim ve düzen kazanır.¹⁴ Bu yönüyle sanat ile düşünce arasında ve dolayısıyla felsefe arasında da bir ilişki kurulmuş olur. Bu yüzden, felsefe ve sanat, biri ötekisini dışta bırakan alanlar değil, insan ruhunun, değişik işlevlerine göre aldığı iki farklı düşünce yönelimi olarak görülür.¹⁵ Bu açıdan bakınca, sanatın eğitimden, eğitimin de sanattan soyutlanması mümkün gözükmemektedir. Bu soyutlama zorla yapılırsa her ikisi de güdükleşir ve etkinliklerini kaybederler.

Her ne kadar “algı yoksa sanat yapıtı da yoktur” mottosu öznelci sanat anlayışını doğurmuş olsa da sanat yapıtının sağladığı estetik yön olmadan bu algının oluşamayacağı da açıktır. Ayrıca insanın her yöneldiği özne onda estetik bir duyarlılıkla oluşan yargıya da dönüşmeyebilir. Demek ki bu öznelci anlayışın gözden kaçırdığı nokta, estetik algının tek başına değil, sanat yapıtıyla etkileşim sırasında ortaya çıktığı gerçeğidir. O halde sanat yapıtını estetik kılan nedir sorusunu sormak durumundayız. Buna tatmin edici bir cevap verebilmek aynı zamanda sanat yapıtının özünü bulmaya bağlıdır. O halde tek tek güzel şeylerden bahsederken onların varacağı bir genel geçer güzelden söz ediliyorsa ve bu güzelliğinin varlığı onu algılayan kişiye bağlı değilse, estetik anlayış konusunda nesnelcilik vurgulanmış olur. Kısacası güzel denilen şey varlığını onu algılayan borçlu ise ve güzellik anlayışı kişiden kişiye değişiyorsa öznelci bir anlayış; hoşya giden şey, her daim güzelliğini devam ettiren bir niteliği ifade ediyorsa nesnelci bir sanat anlayışı söz konusudur.

Görülüyor ki, bir sanat eserini sanatçının imgeleminden bağımsız kılmanın olanaksızlığına ilaveten, o sanat objesini üretenin, bunu kimler için ürettiğini de hesaba katmak gerekir. Bu durumda sanat, sanatçı ve sanatın yöneldiği insanlar (seyirci, dinleyici ya

¹³ Collingwood, 2019, s. 72, 107.

¹⁴ Tunalı, İsmail, Estetik (18. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2018a, s.210.

¹⁵ Cömert, Bedrettin, Estetik, (1. Baskı), De Ki Basım Yayın, Ankara 2013, s.27.

da katılımcı gibi) üçlüsü estetiğin en temel unsurlarını oluşturur. Bundan daha alt unsurlara bakarsak, sanat alanı, gerçek bir deneyimi doğrudan yansıttığında bile ortaya çıkardığı ürün; kurmaca, hayal ve benzetme gibi unsurlar içerir. Sanatın bilgi ile olan bağıny yüzyıllar öncesinde dile getiren Platon, sanatın bu kurmaca ilgisini kandırmaca şeklinde algılayarak eleştirmiştir. Çünkü sanat yapıtları ona göre bilgi sağlayan nitelikte olmalı, hayal gücü ya da duygulara değil, hakikate hizmet etmelidir. Oysa sanat yapıtları bir tür deneyimleme sunar. Bu deneyimleme ile belli bir olay ya da nesneye bağılı olarak henüz yaşamadığımız bir duyguyu sanat vasıtasıyla yaşama imkânı buluruz ki bu sayede insanların bilgileri ve duyguları zenginleşmiş bilinçleri de keskinleşmiş olur. Hatta insanlar deneyimlemeye cesaret edemedikleri pek çok davranışı sanat eserleri sayesinde gerçekliğe yakın bir seviyede deneyimlemiş olurlar. Dolayısıyla sanat eseri epistemolojik anlamda bir bilgi sağlamasa da insanlara farklı ufuklar açar ve onların dünyayı farklı şekillerde anlayabilmesine imkân sağlar ki bu da netice itibariyle bilgilerimizi şekillendirmek suretiyle epistemolojiye hizmet eder.

“Güzel” kavramı sanatın odağında yer alan estetik duyarlılığın ana kavramlarından biridir. Estetik tavrı ve sanat konusunu ele alan her çalışma, güzel kavramını, algı ile ilgisi çerçevesinde ele almalıdır. Ancak özne bakımından sanatı sanat yapan özellik duygudur. Buradaki duygudan kastımız inançlar, umutlar, sevinçler yanında tiksinti, hoşlanma, beğeni ve benzerini içine alan geniş bir yelpazeyi ifade eder. Duyular, imgelem ve yargı insanın dış dünya ile bağıny kurar ve nesnelere bir ilişki içerisine girmesini sağlar. Algı da dünya ile ilişki kurma aşamasında başrole sahiptir, çünkü duyumla başlayan ve anlam dünyasıyla beslenen algı boyutu, estetiğin sanat ve sanat felsefesi için ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Algı, duyum ile kendisine yöneldiğimiz şeyin bir bütünlük içerisinde anlam kazanmasıdır. Duyumlar anlam barındırmazken, anlam ilk kez algıda ortaya çıkar. Algı, dış dünyadan tek tek aldığımız duyumlara dayanan bir dünya kurar ve biz bu algı dünyasında nesnelere anlam yükleyerek bir bütünlük sağlarız. Bir nesnenin estetik değer kazanabilmesi için öncelikle algılanması ve algı alanımıza girmesi gerekir. Görme duyusu birincil nitelik taşıyır algı için. Fakat uçan bir böceğı, yanımızdan geçen bir arabayı ya da her gün yanından geçtiğimiz bir ağacı görsek bile bunları çoğu zaman algılamış olmayız. Örneğın bir gösteri sahnesi önünde olduğumuzu düşünelim. İlk olarak görme duyumuz aracılığıyla, sahne dediğimiz şeyi basamaklı, sandalyeler karşısında, yerden yüksek bir yapı olarak görürüz. Fakat daha sonra orayı gösterilerin sergileneceğı bir yer olarak düşünerek o yapının sahne olduğunu kavrarız. Böylelikle sahneyi algılamış oluruz. Özetle, algı duyum ile başlar fakat duyumunu aşar.

Algının dış dünya ile etkin bir bağı vardır, bir anlamlandırma sürecidir. Nesnesi olmayan bir şey tasarlamak güçtür. Algı süreci bir özneyi, organizmayı yani canlıyı zorunlu kılar. Böylelikle bu süreçte algının nesnesi ve algının öznesi kavramları ortaya çıkar. Aristoteles'e göre duyuşal süreçlerden gelen yalın verilerin işlenerek bilgi haline dönüştürülmesi algılama sayesinde. Dolayısıyla duyu verileri yorum barındırmaz. Öte yandan algılanan şeyin kesin anlamda bir formu olduğundan söz eden Aristoteles *phantasianın* da kesinlikle algılama ile ilgili olduğunu söyler. Başka bir deyişle algılama sırasında göze ulaşan imgelerin hafızada yer etmesi, nesne yokken de tekrar onu hatırlamaya yardımcı olur. Nitekim algılama Aristoteles'te maddesi olmaksızın formu algılamaktır.¹⁶ Özetle, Aristoteles'in algı üzerine düşünceleri açısından önemli olan kavramlar şu şekildedir: 1. Algı (*Aisthesis*), 2. Sayesinde algının meydana geldiği şey (*Aisthetikon*), 3. Algı durumu (*Aisthema*), 4. Algılanan şey (*Aistheton*), 5. Algı organı (*Aistheterion*), 6. Algılama (*Aisthenesthai*).¹⁷

Algı yöneldiği nesnelere anlam yükler ya da onlar hakkında bir yargı verir. Algı yöneldiği nesnelere veya varlıkları yalnız gerçeklikler olarak değil de aynı zamanda sempati ve antipati objeleri olarak da kavrar. İsmail Tunalı'ya göre, böyle bir kavrayış içinde gerçeklik dünyası aynı zamanda bir duyuş dünyası olur. İnsan zihin ve zekâ yönünden gelişmesine paralel olarak gittikçe duyuşal öğelerden sıyrılarak salt bir bilme etkinliğine varmaya çalışır. Ona göre bugün biz hayatı ve insanları sadece duyuşlarla değil aynı zamanda duyuşlarla kavrayıp anlamlandırmaya çalışıyoruz.¹⁸ Görüldüğü üzere, sadece algılamış olmak bir şeyin sanat alanına dâhil edilmesi için yeterli sebep değildir; bu ilk algıyı aşan, duyuşal bir algı da gerekir. İşte bu iki algı çeşidinin bütünleşmesinden doğan algıyı ifade etmek için "estetik algı" kavramını kullanırız. Bir estetik obje ya da ürün karşısında, duyum, algı ve estetik algı süreçleri ele alındığında estetiğin duyuş boyutu öne çıkarılmış olur.

Sanat felsefesinin temel kavramlarından olan estetik (*aisthesis*) sözcüğünden türemiştir.¹⁹ *Aisthesis*, duyum ve duyuş algı gibi anlamlara gelir. Böylece, estetik süreç duyuş algının sağladığı bilgi ile başlar denebilir. Bu sürecin sonunda ortaya çıkacak olan estetik beğeni ya da tavır bizi bir obje ile ilişki içerisine soktuğu için, her şeyden önce, duyuşlarla ilgili alanı aşan bir durumla karşı karşıya kalırız. Öyleyse, estetik beğenide

¹⁶ Burkaz, Vildan, Aristoteles'te Algı, Kavramı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı, Van, 2016, s.1-2.

¹⁷ Burkaz, 2016, s.35.

¹⁸ Tunalı, 2018a, s.46- 47.

¹⁹ Altar, Cevad Memduh, Sanat Felsefesi Üzerine, (3. Basım), Pan Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.14.

duyumun rolü nedir diye sormak gerekir. Bütün estetik yönelimin sonunda ulaşılan estetik beğenin ilk olarak duyusal zeminden başladığını söyleyebiliriz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bir şeyi hoş bulmak mutlak manada basit algılamaktır, yani onu hoş bulmak algılamak için yeterlidir²⁰. Yukarıda vurgulandığı gibi estetik kelimesinin ‘*aisthesis*’ten türetilmiş olması onun duyumla ilgili bir kavram olduğunu gösterir. Bu şekilde estetiğin duyulur algı ile ilgisini ilk vurgulayan kişi Platon olmuştur. Platon’a göre sanat bir bilgi sağlar; fakat bu bilgi hakikat (*episteme*) değil, sanı (*doxa*) boyutunda kalır. Çünkü bu bilginin temeli akla değil duyulara dayanır.

Aristoteles’in sanat anlayışında estetik henüz kavram olarak kullanılmamaktaydı. Bir Alman düşünürü olan Baumgarten (1714-1762) estetik terimini ilk kullanan kişidir. Sanatın duyumsal olduğunu bununla birlikte duygularla karışmış olan zihinsel tasarımlara dayandığını ve güzelliğin derin ve ayrıntılı bir bileşim olduğunu iddia etmiştir. O, aynı zamanda, şiir ve güzel sanatların temelinde var olan duyusallığın yanına “duyarlı tasarımlar”ı da ekler. Ona göre de sanatçı basit bir taklitçi değildir; gerçekliğe duygu katmak zorundadır.²¹ Ona göre bir yanda akıl bilgisi bir yanda duyu bilgisi vardır. Akıl bilgisi açık ve seçik olan mantıksal bilgi iken, duyu bilgisi karmaşık bir bilgidir. Baumgarten’ın görüşlerini önemli yapan duyu bilgisinin ancak estetik ve sanat bilgisinde yetkinlik kazanacağını söylemiş olmasıdır. Böylelikle ona göre güzellik olgusu ortaya çıkacaktır. Bir İngiliz filozofu ve devlet adamı olan Edmund Burke de estetikle ilgilenmiş ve güzelliğin duyu ile kavrandığından hareketle, kavranan bu güzelliğin toplumsal içtepeler ve cinsel sevgiyi bile içine alan bir haz ile aynı anlama geldiğine işaret etmiştir.²²

Burada ele alınan estetik beğeni, duyu, duygu, haz ve hoşlanma gibi pek çok kavram ile ifade edilen içsel süreçlere işaret etmektedir. Peki, bu beğeni daha çok hangi duyulara dayanır? Estetik beğenide bütün duyuların etkin rolü var mıdır? Bu soruları cevaplayabilmek için örnekler üzerinden ilerleyebiliriz. Güzel bir manzarayı seyrederken görme duyumuz, bir müzik dinlerken ise işitme duyumuz aktiftir. Bu manzarayı çok hoşlanarak seyredebilir ya da müziği son derece eğlenerek ve zevk duyarak dinleyebiliriz. Bu, estetik açıdan bir yönelimsellik ifade eder ve duyumlama ile algılama safhası sonrasında kaybolan bu estetik tavır, ileride karşılaşacağımız buna benzer her durumda bu hoşlanmanın ve zevkin arka planını oluşturur. Bu durum kalıcı hüviyetini, daha çok, görme ve işitme üzerinden

²⁰ Terence Irwin, *Aristotle’s First Principles*, Clarendon Press, Oxford 1988 s.329.

²¹ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, s.201-202, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013, 8. Baskı.

²² Tunalı, 2018a, s.41.

gerçekleştirir. Bu ilk olarak Platon tarafından ele alınmış bir konudur. Platon *Büyük Hippias*'ta görmenin birincil duyu olduğundan söz eder. Aynı durum Aristoteles için de geçerlidir. Diğer duyular estetik beğeni açısından ilk sırada gelmezler. Çünkü bunların etki süreleri sınırlıdır. Örneğin bir yemek kokusundan alınan haz ve dolayısıyla beğeni, duyum sona erince son bulur. Aynı şekilde bir parfüm kokusu, etkisini yitirince hoşlanma durumu sona erer.

Hoşlanma ve beğeni durumunda, ilk algılamayı aşan ve ilk algılamadan farklı bir kavrama tarzı olan, yeni bir algılamadan söz eden İsmail Tunalı'ya göre algı sayesinde var olanı biliriz, fakat var olanın arkasındakini bilemeyiz. Başka bir deyişle reel olmayan bir algılama ve kavrama, tarzı da vardır. Bu zaten her nesnede görünmez. İşte bu iki kavrama tarzı birleştirilebilirse ortaya bütünsel bir algılama çıkacaktır. Bu kavramaya, algılamaya Tunalı “estetik kavrama” ya da “estetik algı” adını verir.²³ İnsandaki gören göz alımlayıcı olduğu kadar belirleyicidir de. Sonuç olarak epistemolojik anlamda basit algılama nesnelere yardımcı ile olurken estetik algılama bu şekilde niteliklerin birleşmesi ve bazılarının ayıklanması ile gerçekleşir.²⁴

Estetik algılama konusu bizi tekrar öznellik konusuna getirir; çünkü estetik tavır öznellik barındırır. Tunalı'ya göre estetik tavrıda bize verilen objeler sübjektif nitelikte olmalıdır, çünkü estetik tavrın kendisi de sübjektiflik barındırır. Bu onun en belirgin özelliğidir. Söz konusu sübjektiflik ise estetik tavrın duysal algı yanını oluşturan reel dünyadan beslenir. Öyle ki, estetik tavır içine girmiş olan süje, karşılaştığı estetik objeyi reel bağından ayırarak, kendi algı ve ilgisi ile bir bütünleşme sağlayan bir tavır gösterir.²⁵ Bynum Aristoteles için algıda yönelimselliğin önemini üç özellik ile anlatır: Kişiyeye özgülük, öznellik ve hakkındalık. Kişiyeye özgülük aynı nesneyi aynı zamanda algılayan iki kişinin algısının mutlak surette farklı olacağına işaret eder. Çünkü herkesin algısı kendine aittir ve aynı duyu organları kullanılsa dahi algı merkezi farklıdır. Öznellik yönelimsel süreçte her kişinin ve canlının algısının öznel olduğuna işaret eder. Çünkü her canlının kendi bakış açısı ve dünyaya ait yorumları vardır ki bunlar *phantasia* yetisi de barındırır. Hakkındalık ise algının içsel

---

²³ Tunalı, 2018a, s.48-49.

²⁴ Timuçin, Estetik, s.59.

²⁵ Tunalı, 2018a, s.50.

süreçlerinin yanında dışsal nesnelere hakkında olduğuna işaret eder. Çünkü burada yönelim bir şeye doğru olmayı barındırır.²⁶

Her estetik algı bir estetik duyum ile başlar, bir tavra bağlı olarak hoşlanma ya da estetik haz ile amacına ulaşmış olur. Başka bir deyişle, estetik haz ya da hoşlanma, estetik tavrın ayrılmaz bir parçasıdır. Tunalı, estetik tavrı almaya duygusallığın eşlik ettiğini söyler. Çünkü ona göre, estetik tavrı alan kişi sanat yapıtı ile sübjektif ilgi içine girmiş demektir. Bu kişi yöneldiği nesneden hoşlanarak o nesne ile bir duygudaşlık kurmuş olur. İşte bunu estetik haz denilen duygu ile bir tutar. Çünkü söz konusu duygusallık estetik haz denilen duyguda çözümlenir.²⁷ Genelde kendiliğinden güzel olan bir şeyden hoşlanmayız. Hoşlanma ya da sevmeye; yönelimsellik kadar yakınlık ve o şeye sempati duymayı da kapsar.²⁸

O halde duygusallık ile estetik haz arasındaki ilişkiyi de ele almak gerekir. Duyusal hoşlanmalar çoğu zaman bir dış uyarıcının varlığına bağlıdır, öyle ki o uyarıcı ortadan kalkar ya da etkisini yitirirse hoşlanma da ortadan kalkar. Duyusal hoşlanma anlaktır, duyu alanında başladığı gibi, duyu alanında son bulur. Fakat estetik haz süreklilik arz eder. Dinlediğimiz bir müziği kapattığımızda o müzikten hoşlanmamız sona ermez. Dolayısıyla estetik algılar için yalnız duygusaldır demek doğru değildir, algılar aynı zamanda duygusaldır da. Algıladığımız her nesneden ya hoşlanırsınız ya da hoşlanmayız. Zaten yaşamımızı algılar ve algılara yüklediğimiz duygularla anlamlandırır ve yönlendiririz. Sanat da asıl olan özelliğini duyguda bulmaktadır²⁹. Her estetik objede ya da sanat yapıtında bütün duygu türleri bulunmaz, ancak büyük sanat yapıtlarında bulunur. “Ama estetik tatmin ve estetik haz dediğimiz en son tür olarak işaret edilen duygu, her estetik objede az ya da çok bulunmalıdır. Çünkü sanat yapıtının amacı, bizde böyle bir estetik haz uyandırmaktır.”³⁰ Nitekim estetik her zaman bir kendini aşma ve kişinin kendi dışına çıkma durumu barındırır. Ussallık zaman zaman heyecanı ötelere zaman zaman da heyecanın gölgesinde ilerler fakat her zaman etkin ve belirleyicidir.³¹ Bizce, buna dayanarak, kendini aşan seyirci empati gerçekleştirerek arınmaya ulaşır.

Varlık ve bilgi anlayışında algıya önem veren Aristoteles insan ve sanat anlayışını oluştururken hazzın ve estetiğin de burada anlatıldığı gibi önemli olduğunu düşünür. Örneğin,

---

²⁶ Bynum, Ward Terrel, "A New Look At Aristotle's Theory of Perception", History of Philosophy Quarterly, Vol.4, no.2, 1987, ss.163-178, s.175-176.

²⁷ Tunalı, 2018a, s.51.

²⁸ Baker, Ulus, Sanat Ve Arzu, (4. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 71.

²⁹ Cömert, 2013, s.34.

³⁰ Tunalı, 2018a, s.55.

³¹ Timuçin, Afşar, Estetik, (10. Baskı), Bulut Yayınları, İstanbul, 2017, s.63-64.

duvarda güzel bir tablo gördüğümüzü varsayalım. Ağaçlar, çiçekler ve köprü ile kaplı bir tablo olsun bu resim. Resme bakarken algıladığımız şeyler ağaçlar, çiçekler, köprü ve renklerin uyumudur. Fakat bu resme dokunmaya kalktığımız zaman algıladığımız şey boyalı bir bezdir. O halde bu tabloda gördüğüm şeyler gerçek değil, onların görünüşleridir. Fakat biz onu algılamakta sanki gerçek ağaçmış gibi, algılarız. İşte burada estetik duygular devreye girer. Tabloda görülen manzara resmi gerçek değilse bile ondan hoşlanabilir ve haz duyabiliriz. Demek ki estetik duygunun gerçekle zorunlu bir bağı yoktur. Aynı şekilde, hoşlanarak izlediğimiz bir oyunu düşünelim. Günlerce onun etkisinden çıkamayabiliriz; düşündükçe haz duyarız. İşte estetik haz duyu temeline dayanır fakat duyu sınırlarını aşar ve insanın algılarına, düşüncelerine yönelir. Hatta kişiliğimize yön verir. Eğitici bir işlev kazanır. Kısacası burada Tunalı estetik hazın bize mutluluk veren bir şey olmasını, onun bizi değiştiren ve kişiliğimizde belli sarsılmalar oluşturan niteliğine bağlar.³² Bu yüzden, Aristoteles tragedyanın, eş deyişle sanatın, amacını ruhun tutkularından arınmasında bulması anlamlıdır.

Estetik hoşlanmaya eşlik eden duygudaşlık kavramından da burada söz edebiliriz. Duygudaşlık bir olayda bir başkasının yerine geçebilmemizi sağlayan, söz konusu olayda o kişinin etkilendiği kadar etkilenmemizi doğuran durumdur. Bir tür yer değiştirme denebilir. İşte bu duygudaşlık sayesinde başkalarının kaygılarına ortak olur ve onlarla birlikte heyecanlanırız. Duygudaşlık kayıtsız izleyiciyi ortadan kaldırır. Hatta Burke'nin iddiasına göre, şiir, resim ve benzeri birçok etkileyici sanat tutkularını duygudaşlık sayesinde yürekte yüreğe aktarır, etkisini gösterir. Ölüme bile keyif katabilecek güçtedir bu ilke. Öyle ki, gerçekte insanı sarsacak birçok nesne tragedya ve benzeri temsil sanatlarında çok yüksek derecede bir hazın kaynağına dönüşür.³³ Aristoteles'in tragedya sanatına yaklaşımı da bu şekildedir. Empati de diyebileceğimiz duygudaşlık etkisi tragedya sanatının olmazsa olmazıdır. Belki de tragedyalara temsil sanatı denmesinin sebebi bu etkinin oranının yüksek olmasıdır.

Burada hazın art alanı olan imgelemden de söz etmek gerekir çünkü insan, nesnelere ilgisini onlardan hoşlanıp hoşlanmaması üzerinden sürdürür. Böylece insan hoşlandığı ve haz duyduğu şeylere, 'hoş', 'güzel' ya da 'yüce' yargılarından biri ya da birkaçıyla bir değer yükler.³⁴ Burke sözcükler etki kapsamına göre insan zihninde üç etki ortaya çıkarırlar der. Bunlardan birincisi ses, ikincisi imge- sesin imlediği şeyin tasarımı, üçüncüsü ise her ikisi

---

³² Tunalı, 2018a, s.61-62.

³³ Burke, Edmund, Güzel Ve Yüce Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefi Bir Soruşturma, (çev. M. Barış Gümüşbaş), (1. Baskı) BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2008, s.48.

³⁴ Tunalı, 2018a, s.204.

tarafından ruhta oluşan duygulanımdır.³⁵ Bir şiire bakarsak şiirde ilk etapta gözümüze ve kulağımıza çarpan şeyler, başka bir deyişle gözümüze ilişen şeyler vardır. Bunlar sesler ve sözcüklerdir. Ama bu şiiri şiir yapan şey ses ya da sözcük çokluğu ya da bunların bir araya gelmesi değil, sözcüklerin yüklendiği anlamdır. Söz konusu olan şey gözle görülmeyen beğeniye hitap eden bir bütünlüktür. Kısacası, imgelem duyu verisini kullanır. Duyu yoluyla edindiği kavramları düzenler, değiştirir fakat yepyeni bir oluşum yaratamaz. İmgelem duygularımızın, hazzın, acının dayanağıdır. Hemen herkeste aynıdır. Beğeni de imgeleme dayanır. Öyleyse beğenin ilkesi bütün insanlarda aynı olmalıdır. Yani, insanlarda etkilenme biçimleri ve nedenleri aynı olmalıdır. Ancak etkilenmenin derecesi açısından bir farktan söz edebiliriz; bu fark ya yüksek bir doğal hassasiyetten ya da nesnenin daha yakından ve dikkatle gözlenmesinden kaynaklanır.³⁶

Beğeniye estetik ve sanatla ilişkilendirdiğimizde meramımızı daha kolay ifade edebiliriz. Estetik genel ve kuramsal bir bakış açısı sunarken, sanat anlayışı daha özeldir. Çünkü sanat pratik bir nitelik taşır. Sanat anlayışından kastedilen şey, bir kişinin veya bir topluluğun belirli bir beğenisidir. Estetik ve sanat anlayışı arasındaki farkı somut bir şekilde açıklamaya çalışan Tunalı, güzelliği, estetik değer kategorisinde ele alır ve sanat eserinin estetik değerinin onun güzelliğini ifade ettiğini düşünür. Estetik değer ile güzelliğin sanat eserinde örtüştüğünü de ifade eder.³⁷

Sanat kelimesini üç anlamda ele alabiliriz. Birincisi sanatçı olarak nitelendirdiğimiz insanların sanat eserleri yaratması sürecidir. Bu sanat eserleri sadece insan ‘ürünü’ olmasından değil aynı zamanda güzel olması ve iyiyi arzulamasından dolayı da diğer nesnelere ayrılır. İkinci olarak, doğal olanın tersi olan yapayın peşine düşülmesi, başka bir deyişle, doğal dürtülerin kontrol altında tutularak hayatı belli bir plan etrafında şekillendiren bilinçli insanların eylemleri ya da yarattığı nesnelere, diyebiliriz. Üçüncüsü, sanatsal olarak adlandırılan düşünce yapısı, yani güzelliğin farkında olunan düşünce yapısıdır. Sanatın bu üç anlamı birbiriyle ilişkilidir. Burada güzel algısı ve güzeli isteme, sanat için başrol oynar. Bir heykele, resme ya da müziğe güzel demekle, başka bir alandaki yapıya güzel demek biraz farklıdır. Yani kastımız şu yöndedir: Güzelliğin egemen olduğu farkındalık, bütün bilince yansır. Collingwood, *Kısaca Sanat* adlı eserinde, heykel, müzik ve diğer sanatlardaki egemen

---

³⁵ Burke, 2008, s.170.

³⁶ Burke, 2008, s.26.

³⁷ Tunalı, İsmail, *Sanat Ontolojisi*, (1. Baskı), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2014, s.161.

unsurun “güzellik farkındalığı” olduğunu ve sanat felsefesindeki temel kavramın da nesnelere güzel olarak kavramamızı sağlayan özel etkinliğin kavramı olması gerektiğini savunur.³⁸

O halde sanat felsefesi güzel olanın, estetik olanın araştırılması ile işe başlamalıdır. Bu yola çıkarken gerçek ile taklit ve doğal ile yapay arasındaki ilişki incelenerek aralarındaki fark netleştirilmelidir. Yukarıda sözü edilen sanatın üç anlamının birbirine bağlılığı gözler önüne serilmelidir. Sanat insanın gerçekleştirdiği politika, teknik ve günlük yapıp etmeler gibi çok sayıda etkinliklerden yalnızca biridir. Sanatın uygulamaya yönelik bir eylem olduğu açıktır ancak bu eylem gerçekleştirilirken zihnin işlevi büyüktür. Bu işlev sanatın sadece ahlakilik ve faydacılık barındırmayıp aynı zamanda duygusal boyutunun varlığını da göz önüne almayı gerektirir. Yani sanat haz, acı, tutku ve nefret duygularını da yansıtabilmektedir. Onu sadece güzellik kavramıyla kayıtlamak doğru değildir. Mesela Platon sanatın eğlendirici bir yanı olduğundan hareketle, beğeni ile birlikte sanatın haz da barındırdığını vurgular. Bu yüzden o müziği çoğu kez haz vermesi açısından değerlendirir³⁹. Ancak Collingwood’un ifadesiyle söylersek, sanatçının hazzı, şehvet düşkünü bir insanın hazzından farklıdır, çünkü onun sahip olduğu bu hazzı estetik haz eşlik eder⁴⁰. Buradan hareketle duygular ancak sanatçı potansiyeli olan kişilerin elinde yoğrularak estetik bir şekle bürünür ve kaba hazzı aşmış olur diyebiliriz.

Sanat için önemli bir kavram da “algılayan özne” kavramıdır. Sanat konusunu işleyen çoğu düşünür, onun öznel boyutta olduğunu vurgular. Çünkü sanat eserlerinin oluşturulması, değerlendirilmesi, hatta algılanması dahi öznel süreçler barındırır. Nitekim Aristoteles de her algı sürecinin algı nesnesi, algı aracı, algı organı ve algı merkezi olmak üzere dört unsur içerdiğini söyler⁴¹. Birinin çok değerli bulunduğu bir sanat eseri, bir başkası tarafından aynı değeri görmeyebilir. Aynı şekilde bir çağda değerli olan eser, başka bir çağda değersiz bulunabilir ya da zamanla değer kazanabilir. O halde estetik yargıların öznelliği aşarak genel geçer olması mümkün müdür diye sormak gerekir? Bu soruya “mümkün değil” şeklinde cevap verenler öznelci, “mümkündür” şeklinde cevap verenler ise nesnelci olarak nitelenirler. Öznelci görüşe göre sanat eserine bir ölçüt aramak yersizdir. Burada “güzel” ya da “güzel değildir” demek yeterlidir. Böylesi bir yargıda bulunurken de değerlendirmeyi duygularımızla yaparız. Ancak bu sübjektif beğeni alanında da herkesi bir noktada buluşturan ilkelerin

---

³⁸ Collingwood, 2019, s.9.

³⁹ Platon, Yasalar, (çev. Candan Şentuna- Saffet Babür), (3. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007, 658e-659a.

⁴⁰ Collingwood, 2019, s.13.

⁴¹ Burkaz, Vildan, 2016, s.1.

arandığını biliyoruz. Mesela Platon herkesin güzel diyebileceği bir güzel arayışına girer. En tepede bulunan, bütün güzel dediğimiz nesnelere kendisinden pay aldığı, bir güzel ideasından söz eder. Bu nedenle onu nesnelciler arasında düşünmek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, her ne kadar Aristoteles 'güzel'i doğada yani nesnenin kendisinde arasa da bireylerin güzele yönelmesini araştırma konusu yapması ve insan algısına önem vermesi dolayısıyla öznelci sanat anlayışlarına da kapı aralamıştır. Tam bu noktada Kant'ın estetik anlayışına bakılabilir. Ona göre güzele ve güzelliğe yönelik algıların bireysel yarar çerçevesinde olmaması gerekir⁴². O, öz sanat denilen şey yalnızca güzellikten beslenir düşüncesiyle 19. yüzyıl düşünürlerini ciddi anlamda etkilemiştir. Bu yüzden onların bazıları güzelliğin, aklın önderliği ile kurulabilen tüm fikirlerle ilişkili olduğunu ve sanatın gerçekliğinin sonsuz bir gerçeklik olduğunu savunurlar. İstirabı bile isteğe çevirebilen etkin bir sanatın varlığı saf-isteğin ürünü olan müziği sanat anlamında geliştirmiştir. Bunun yanında insan beğenisini açıklarken önüne çıkan yorum ve yargılar ansızın bir etkileşimle, başka bir ifadeyle *a priori* bir şekilde oluşmuş yargılardır.⁴³

Aristoteles'in kullanmış olduğu *phantasia* kavramının da sanat düşüncesinde ne denli önemli olduğunu burada belirtmek gerekir. Üretme ve yaratma süreçlerinde algıdan sonra *phantasia* kavramı gelir. O *phantasiayı* algı yoluyla oluşan bir hareket olarak tanımlar.⁴⁴ Aristoteles için temel işlevi algı sonucu oluşan imgeleri saklamak olan *phantasia*, algı ve düşünme arasında bir köprü görevi görür. Bunun yanında *phantasianın* hayvanın hareketini sağlayan arzuya eşlik eden bir nitelikte olduğunu düşünür. Algı, nesnesi sayesinde ortaya çıkar fakat nesnesi ortadan kaybolduğunda dahi kendisi hakkında sahip olduğumuz bir şey vardır, bu da *phantasiadır*. Böylelikle *phantasia* ya nesneyi belli bir tür olarak algılama kapasitesi ya da algılama sona erdikten sonra ona ait olan izleri saklama kapasitesidir. Uyurken dahi devam eden *phantasia* düşünme değildir, yalnızca düşünme üzerine bir koşuldur.⁴⁵ *Phantasia* duyular yoluyla edinilen bilginin yorumu olmakla birlikte rüya, hatırlama ve düşünme için gereklidir.⁴⁶ Bunlardan başka birçok başka yetiye de etki eder.⁴⁷

---

⁴² Altar, 2013, s.13.

⁴³ Altar, 2013, s. 16, 111.

⁴⁴ Aristoteles, Ruh Üzerine, (çev. Zeki Özcan), (4. Baskı), Sentez Yayıncılık, Ankara 2014, 428b10.

⁴⁵ Çağrı Mutlu, Esra., Aristoteles'te Phantasia Üzerine, Özne Dergisi, 2016, (Güz 2009-Bahar 2010, Kasım 2016-Aristoteles Özel sayısı), ss.139-148., s.141.

⁴⁶ Krisanna M. Scheiter, "Images, Appearances and Phantasia in Aristotle", Phronesis, Vol.57, Issue 3, 2012, 251-278, s.251.

⁴⁷ Malcolm Schofield, "Aristotle on The Imagination", ed.: M.C. Nussbaum, Essays on Aristotle's De Anima, 1995 Newyork, s.250.

Sonuç olarak hayal etme ile bağdaştırabileceğimiz *phantasia* için yaratıcılık sürecinde ve sanat eseri oluşturmada etkili süreçlerden biridir diyebiliriz.⁴⁸

Algılama nesne bulunmadığında oluşmaz. Fakat *phantasia* nesne bulunmadığında da işler haldedir. *Phantasia* algıda bir iz oluşturan, nesne artık algı alanından çıkmışsa bile nesnenin izi ruhta devam eden ve onda bir hareket oluşturan yapıdadır. *Phantasiada* duyular yoluyla edinilen bilgi rol oynar, çünkü *phantasia* tam olarak bu bilginin yorumudur, deneyimlerin edilgin alıcısıdır. Algı ve düşünme olmadan *Phantasiadan* söz edilemez fakat onlardan farklı bir şeydir. İmge (*phantasmata*) ruhu düşünmeye motive eder yani nesnelere doğrudan algılandıkları takdirde etkin hale gelirler. Genellikle hayal gücü olarak adlandırılan *phantasia*, çoğunlukla “imgeler” olarak adlandırdıkları algısal izleri (*phantasmata*) işleme ve koruma kapasitesi olarak düşünülür.⁴⁹

Sanat için sıklıkla kullanılan bu kavramların yanında özneye ait yaratıcılık da ele alınıp değerlendirilmelidir. Yaratıcılık doğuştan gelen, öğrenilemeyen fakat geliştirilebilen ve her bireyde az veya çok miktarda bulunan ve sınır çizilemeyen bir özellik olarak görülmektedir. Yaratma eyleminin somutlaşması ile yaratıcılık açığa çıkmış olur ve toplumları değiştirip biçimlendirebilir.⁵⁰ Öyle ki yaratıcılığın önemi fark edilirse eski ile yeni arasında ilişki kurma ve alışılmışın dışına çıkma durumları özgün etkinliklerle sağlanabilir. Yaratıcı kişinin ulaştığı sentez yeteneği, yaşamının her alanına sirayet ederek o kişinin birçok alanda yetkin kişi olmasını sağlar.⁵¹ Nitekim yaratıcılık hem kelime olarak hem bir olgu olarak sanatta ve eğitimde, özellikle çağdaş eğitimde, karşımıza çıkan bir kavramdır. Yaratma bu yönüyle *phantasia* veya hayal etme ile ilişkilendirilir ki eğitimde çok önemli işleve sahiptir.

2. Eğitime İlişkin Temel Kavramlar ve Tartışmalar

Sosyal bir varlık olan insan için eğitim bir ihtiyaçtır. Hemen her çağda eğitim ve öğretim insan yaşamı için gerekli olan yönlendirmeleri sağlamıştır. Bu anlamda eğitim, oluşturulan bir çevre marifetiyle kişinin davranışlarını istendik yönde değiştirme ve

---

⁴⁸ Malcolm Schofield, "Aristotle on The Imagination", ed.: M.C. Nussbaum, Essays on A.D.A s.281.

⁴⁹ Burkaz, 2016, s.53, 54, 55.

⁵⁰ Artut, Kazım, Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, (6. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara, 2009. s.183.

⁵¹ Artut, 2009, s.184, 187.

değerlendirme amacını güder.⁵² İnsanlar çeşitli özellikleri ile birbirlerinden farklılık gösterdikleri için eğitim çevreyi hazırlarken ve süreci yönetirken bu farklılıkları daima göz önünde bulundurmalıdır. Buna paralel olarak eğitim, insanlara bir aydınlanma sunmalı ve yaşam kalitelerini arttırmalıdır. İnsanları iyi bir yaşamın nasıl sürdürülebileceğini idrak edecek akıl sentezine ulaştırmalıdır. Sönmez'e göre eğitim her bir öğrenciye, önceden belirlenen istendik davranışları kazandırma süreci olduğundan bu süreçte felsefeye düşen görev bu istendik davranışların neliğini belirleme olmalıdır. Çünkü eğitim durumu kişiye kazandırılacak bu davranışların niteliğine göre düzenlenmektedir.⁵³ İşte eğitim felsefesi bu görevi üstlenmeye çalışan felsefenin bir alt dalıdır.

Her bireyin tek ve biricik olduğu kabulü eğitimi ideolojilerden soyutlayan bir yaklaşımdır. O halde bu hedefleri gerçekleştirebilmek için her eğitim felsefesinin şu iki temel soruya odaklanması beklenir: İnsan için iyi bir hayat sürmenin imkânı onun yapıp ettiklerine bağlı ise bu eylemler ne yönde düzenlenmelidir? İyi hayata ulaşmada eğitimin rolü nedir? Aristoteles'in de farklı eserlerinde bu iki temel soruya odaklandığı görülmektedir. Nitekim Aristotelesçi çizgide geliştirilen realist eğitim anlayışının hedeflediği istendik davranışlar, insanın hem doğaya hem de topluma uyum sağlamasını gerçekleştirecek davranışlar ve bu davranışların kazanılmasını mümkün kılan planlamaları içermektedir.⁵⁴

Eğitim her zaman eğitilenin veya öğrencinin içsel hayatını, değer dünyasını, tutum ve davranışlarını etkileyen onların duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren ve onlara kimlik ve kişilik kazandıran bir kurumdur. Öyle ki bireye bilgi ve değer yükleyerek onların zihinsel ve davranışsal yönelimlerini belirler ve geliştirir.⁵⁵ Eğitilen kişide kazanılmış bir davranış oluşturmak, kişiyi dönüştürmek eğitimin amacına ulaştığı anlamına gelir. Bu yüzden toplumları etkileme gücüne sahip olan eğitim bireyler vasıtasıyla toplumun sosyal ideallerini hayata geçirmesini mümkün kılacak yol ve yöntemleri belirlemektedir.⁵⁶

Bilgi olmadan eğitimin gerçekleşmesi olanaksızdır fakat ne kadar ve ne çeşit bilginin gerekli olduğu eğitim olgusunun tartışma alanıdır. Mesela eğitim derinliğine ve genişliğine bilgi sunmalıdır⁵⁷ diyen Büyükdüvenci bununla ne kastettiğini üç ayrı eğitim tanımı üzerinden anlatır. Bu tanımlardan birincisi, mevcut bilgi ve değerlerin doğru-yanlışlığına bakılmaksızın

---

⁵² Sönmez, Veysel, *Eğitim Felsefesi*, (16. Baskı), Ankara, Anı yayıncılık, 2020, s.33.

⁵³ Sönmez, 2020, s.42.

⁵⁴ Sönmez, 2020, s.42.

⁵⁵ Cevizci Ahmet, *Eğitim Felsefesi*, (3. Baskı), Say Yayınları, Ankara, 2014, s.262.

⁵⁶ Cevizci, 2014, s.303-304.

⁵⁷ Büyükdüvenci Sabri, *Eğitim Felsefesine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.36.

kişilere aktarılması olan bir kültürlenme sürecini, ikincisi bilginin belli yöntem ve tekniklere dayanarak tartışılması ve eleştirilmesini içeren bir öğretim sürecini, üçüncüsü ise bilginin derinliğine ve genişliğine özümşenerek içselleştirildiği aydınlanma sürecini ifade eder.⁵⁸

Eğitim aracılığıyla insanlara bilimsel, sanatsal, felsefi vb. alanlarda istendik, tutarlı davranışlar kazandırılır. Böylelikle hem insanların kendi felsefelerini, hem de toplumsal felsefeleri geliştirmelerinin yolu açılır. Şuna da işaret etmeliyiz ki bilimsel ve sanatsal yöntemler kullanma ve bu yöntemleri mantık çerçevesine oturtma öğretiler nitelik taşıır. Çünkü her yöntem ve tekniğin dayandığı en az bir akıl yürütme yolu vardır.⁵⁹ Fakat eğitim belirli bir kalıba sığdırılmanın ötesinde çeşitli tepki ve gelişmelere paralel olarak sürekli güncellenen bir özellikte yürütülmelidir. Bir toplumu her şeyden önce erdemli bir şekilde eğitip yetiştirmek gerekir ki bu eğitimcilerin en çok zorlandığı değer aktarımı konusuna girer. Bunun varacağı son nokta bütün bireylerin mutlu olduğu bir devlet yaratma idealidir. İşte Aristoteles tam olarak bu bütünsel sürece karşılık gelen bir eğitim anlayışına sahiptir ki, onun bu görüşleri Antik Yunan eğitim sistemi ile de paralellik arz eder. Bu sistem bütünlüğünü onun felsefi görüşleri ile içten bağlı bir şekilde tartışmak gerekir. Ancak bundan önce günümüz eğitim anlayışlarına yön veren yaklaşım metot ve kavramları ele alıp irdelemek gerekir. Nitekim günümüz eğitimcileri bu kavramlarla düşünmekte ve yazmaktadırlar. Bunlar arasında realist ve idealist eğitim yaklaşımları belirleyici güce sahiptirler.

Daha çok Platon'un idealist felsefesinden beslenen idealist eğitim anlayışında bilgi mutlaklık ifade ettiği için değişmez ve bölünmez olarak kabul edilir. Platon'a göre duyu organları ile elde edilen bilginin gerçeklik değeri yoktur, çünkü söz konusu bilgi değişen, ölümlü ve sonlu bir bilgidir. İnsan bedeninin ölümlü, ruhunun ise ölümsüz olduğunu savunan bu anlayışa göre ruha ait olan bilgi kesinlik arz eder. Çünkü ruhun idealar âleminde gördüklerini, bu dünyaya gönderilip beden gömleği giyinmesinden sonra hatırlaması ile bilgi elde edilir. İdealist eğitim yaklaşımını savunan eğitim felsefecilerine göre eğitimin amacı da ruhu iyiye çevirme ve doğru yolu bulma sanatıdır. Platon'a göre yalnızca akılsal yönü ağır basanlar ile cesareti fazla olanlar eğitilmelidir. İdealist eğitimin merkezini temel doğrular ve aktarıcı rolündeki öğretmeni koymasını son yıllarda açıkça eleştirilmekte ve bunun yerine öğrenci merkezli eğitim sistemlerinin konması tezi savunulmaktadır.

---

⁵⁸ Büyükdüvenci, 2001, s.38.

⁵⁹ Sönmez, 2020, s.50.

Realizm hem gerçekliği nesnel bir düzene dayandığı hem de insanların gerçekliğin bilgisine ulaşma yeteneğine sahip olduğu iddiasından hareket eder. Çağdaş eğitimde realizm idealist eğitim yaklaşımına tercih edilen ve günümüz eğitim ilkelerinin birçoğunun felsefi temelini oluşturan baskın eğitim yaklaşımlarından biridir.⁶⁰ Bir realist için bilmek duyumsama ve soyutlama sürecinin sonunda gerçekleştiği için gözlem çok önemlidir. Onlar bu gözleme yetimizi doğru bir şekilde geliştirmek, araştırmaya ve uygulamaya dökebilme adına eğitim teorilerine dönüştürülmesi gerektiğini özellikle vurgularlar.⁶¹ Bunun Aristoteles'in 'insan doğal olarak bilmek ister' ilkesi ile uygunluk içinde olduğu açıktır. Yani realistler Aristoteles'in insanın merak duygusu ve taklit yeteneği ile doğuştan bilmeye eğilimli olduğu düşüncesine dayanırlar. Bilgiye bir araç değerı yükleyip hayati ve evrensel bilgilere ulaşma amacı güderler. Ve yine realistler genel kabul edilen doğruların reel dünyadaki gerçek nesne ile uyuşmasını bilginin geçerliliği sayarak bu bilginin nesilden nesle aktarılmasının sağlanması gerektiğini söylerler.⁶²

Aquinalı Thomas'ın Aristoteles felsefesini keşfetmesi üzerine, Robert Hutchins, Mortimer Adler ve Harry Broudy gibi çağdaş hümanistler de Aristoteles'ten etkilenmiş ve eğitim felsefelerini Realizm üzerine kurmuşlardır. Aristotelesçi düşünce insanın özünü temele alır ve bu özdeki tözsel unsurların yer ve zamana bağlı olmadığını ve hiçbir şartta değişmediğini kabul eder. Bu düşüncede olan eğitimcilerin evrensel doğrulardan hareket eden ve eğitimde temel unsurları ortaya çıkarmaya çalışan ilkelerle hareket etmesi gerekir. Onlara göre tüm insanlar akıl gücüne sahiptirler.⁶³

Köklerinin Aristoteles düşüncesinde olduğu söylenen Realizmin iddia ettiği gibi bilgiyi keşfetmek, kullanmak ve akılı devreye sokabilmek; bunun yanında bilginin estetik bilgisini de sunması ve bu yönde eğitmesi gerekir vurguları önemlidir. Realistler aklın gücüne değer verirler. Eğitim önceki deneyimlerimizin sınırlarını çizmekle birlikte bir sanat eserini değerlendirme yetimizi eğiterek sanat eserlerinden hoşlanma yollarını öğretir ve böylelikle estetik tecrübelerimizi hem geliştirir hem de olgunlaştırır. Sanat formları kültürel değer ve değişimler sergilese de Realistler sanatsal anlatımın ve estetik zevkin evrensel olduğunu iddia ederler.⁶⁴ Bu da eğitim ile sanat arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran bir yöne karşılık gelir.

---

⁶⁰ Gutek, Gerald L., *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, (çev. Nesrin Kale), (3. Baskı), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2019, s.36.

⁶¹ Gutek, 2019, s.47.

⁶² Gutek, 2019, s.48-49).

⁶³ Gutek, 2019, s.38, 41.

⁶⁴ Gutek, 2019, s.50-51.

Aristoteles varlığı hep olmuş olan bir şeye, tek bir öze dayandırdığı için Realizmin kurucusu sayılmıştır. Gerçeklik arayışında idealar ile nesnelere ayırma giden Platon'un tersine, Aristoteles idealaların nesnelere içinde olduğunu düşünmüştür. Nesnelere nesne yapan Aristoteles'in form dediği, nesnenin özünde bulunan gayri maddi bir şey olduğundan değişim form ile madde arasındaki ilişkide aranmalıdır. Eğitimin hedef olarak gördüğü bilgide bir değişen yön olduğu gibi aynı zamanda değişmeyen kalıcı bir yön de bulunmaktadır. Bu anlamda bilgi tümelin bilgisidir ve evrenselidir. İşte eğitim de insanı hem beden hem de ruhen eğitmek üzere yapılandırılmalıdır.⁶⁵

Bir eğitim akımı olan Daimicilik ise Platon ve Aristoteles felsefeleri üzerine temellendirilir. İdealizmi savunan bazı düşünürler bu akımın içinde ele alınırlar. İdealizm gerçeğe bölünmez, değişmez, ölümsüz ve soyut gibi özellikler yükler. Gerçeğin aynı kalması ve öncesiz-sonrasız olması önemlidir. Bu eğitim felsefesine göre insan ruhen ve beden hem aynı ilke üzerine yetiştirilmelidir. Her iki alanda da insan güzelliği hedefleyen (*kalokagathie*) bir yetiştirmeye tabi tutulmalıdır. Bu insanın iç gözlem yeteneğinin yüksek olması gerekir. Okul ve öğrenme ortamı öğrencinin ilgilerini uyuracak ve canlı tutacak şekilde düzenlenmelidir. Öğrenmenin içten gelen bir dürtü olduğu düşüncesi unutulmamalıdır diyen daimiciler bu dürtünün isteğe dönüştürülmesinden sonra öğrenme için başka bir çabaya gerek kalmayacağını savunurlar. İşte tam bu noktada Aristoteles'in sanat aracılığıyla sunmayı önerdiği eğitim anlayışına ihtiyaç duyulur. Öte yandan temel kültürel değerleri aktaran öğretmen, öğrencilere örnek olmalıdır. Çünkü Aristoteles'ten mülhem öğrenmede taklit bu yaklaşım için de son derece etkili bir role sahiptir. İlgi, istek ve sonunda taklit sayesinde insan kültürel değerleri elde etmekle kalmayıp evrensel gerçeğe ulaşma imkânlarına da kavuşur.⁶⁶

Daimicilik evrende değişimi değil değişmemeyi esas aldığı için her yerde ve her şartta aynı şeyi savunur. Daimicilik akımı Realizm ve İdealizme dayanmanın yanı sıra insanı akıllı bir varlık olarak kabul eder. İnsan bu evrensel doğrulara akıl ile ulaşabilir, der. Bu durumda eğitim insanın aklını ve iradesini geliştirme, akıllı doğru kullanabilme gibi hedefler koymalıdır. İnsanı evrensel değerlere uyum sağlama ve sorumluluk alıp özgür yaşama gibi konularda geliştirmelidir.⁶⁷

Bir diğer eğitim akımı olan Esasicilik de İdealizm ve Realizme dayanır. İnsan doğuştan hiçbir bilgiye sahip olmayan, toplumsal ve kültürel bir varlıktır. Bu akıma göre

---

⁶⁵ Sönmez, 2020, s.81-82-83.

⁶⁶ Sönmez, 2020, s.67-68.

⁶⁷ Sönmez, 2020, s.88.

kesin bilgiyi tümevarım verecektir. Tümevarımla elde edilen kesin bilgiyi öğrenciye eğitim ve öğretim yuvası olan okul aktarır. Burada yine değişme değil değişmeme esas olduğu için kesin ve evrensel bilgi mümkündür. O halde eğitim kişinin toplumsallaşmasını sağlamalı, değişme ve çatışma engellenerek kültürel miras korunmalı ve kuşaktan kuşağa aktarılmalıdır. Bilgili ve becerili insanlar yetiştirmek önemlidir. En büyük görev de öğretmene düşer. Öğretmen doğru ve tutarlı bilgilerle yüklü, kültürel mirasın aktarıcısıdır. Bu nedenle de eğitim sisteminin merkezindedir. Öğrenci ise genel kabul görmüş doğruları ezberlemekle yükümlüdür. Burada aklı keşif yapmak için kullanılmaktan ziyade teknik bilgiye sahip olarak araç gereç kullanımına yönlendirme ön plandadır.⁶⁸

Görüldüğü gibi çağdaş eğitim yaklaşım ve modelleri ağırlıklı olarak Platon ve Aristoteles'in felsefelerine dayanmaktadır. Ancak incelediğimiz eğitim felsefesi kitaplarının eğitimin felsefi köklerini derinlemesine ele almadıklarını ve sanat ile eğitim ilişkisini tatmin edici bir şekilde temellendirmediklerini görüyoruz. Bu yüzden bu iki filozoftan biri olan Aristoteles'in felsefesini sanat anlayışını eğitim bağlamında ayrıntılı olarak ele alıp değerlendirmek gerekmektedir.

---

⁶⁸ Sönmez, 2020, s.92, 93, 94.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES'İN SANAT ANLAYIŞI

1. 1. Aristoteles'in Kısa Hayatı ve Felsefesi

Aristoteles Yunanistan'da bir İonia kolonisi olan Strageria kentinde MÖ. 384 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Nikomakhos Makedonya kralı II. Amyntas'ın saray hekimi ve dostu idi. 367 yılında, 17 yaşında iken, Atina'ya gelip Antik Yunan'ın eğitim merkezi haline gelen Platon'un Akademia'sına girmiş olan Aristoteles hocasının ölümüne kadar orada okulun gözde öğrencisi olarak kalmıştır. Öyle ki Platon tarafından okulun “bilgin”i, “okuyucusu” ve “beyni” olarak adlandırılacak kadar beğenilecektir.⁶⁹

Aristoteles Akademi'de kaldığı süre boyunca hocası Platon'un görüşlerini kabul etmiştir ancak Platon'un son zamanlarda giderek Pythagorasçılığın fazlaca etkisi altına girmesi, özellikle ideaları sayılara dönüştürme eğilimi ve politika ile ilgili bazı görüşleri hocası ile fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Bu yüzden bazı kaynaklar Aristoteles'in, hocasının ölümüne kadar, yani otuz sekiz yaşına varana kadar her zaman konuşmalara katılarak, Akademiya'ya bağlı kaldığını⁷⁰ yazarken; bazıları Platon'un MÖ. 348 yılında okulun idaresini yeğeni Speusippos'a bırakmasıyla Aristoteles'in oradan ayrılarak* Çanakkale civarlarındaki Atarneus ve Assos kentlerinin tiranı olan Hermeias'ın yanına geçtiğini yazarlar. Burada karşılaştığı filozof-krala benzer bir yönetici ile karşılaşmış olması ise siyasi görüşlerini oluşturmasında etkili olmuştur.

Assos'tan Midilli'ye geçen Aristoteles, bu adada deniz canlılarını ve diğer hayvanları gözlemlene fırsatı bularak biyoloji üzerine düşüncelerini geliştirmiştir. Bunun üzerine *Hayvanların Tarihi* eserini yazmıştır. Politika üzerine etkili düşüncelerinden haberdar olan yeni Makedonya kralı II.Filip Aristoteles'i Pella'daki sarayına davet ederek oğlu Büyük İskender'in eğitimi ile görevlendirmiştir. Bu görevlendirme dünya çapında en büyük devlet adamlarından biri olan Büyük İskender'in yetiştirilmesinde çok büyük bir etkiye sebep olmuştur.

⁶⁹ Arslan, Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles, (4. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014b, s.4.

⁷⁰ Bonnard, Andre, Antik Yunan Uygarlığı 3, (çev. Kerem Kurtgözü), (2. Basım), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s.126.

Aristoteles ileride büyük bir komutan ve fatih olacak Büyük İskender'le tanıştığında, İskender henüz on üç yaşındadır. Aristoteles'in öğrencisi Büyük İskender'e Yunan ideallerini benimsetmeye çalışmasına ve hazırladığı programın başına Yunan eğitiminin temeli olan, Homeros ve diğer büyük tragedya yazarlarının okutulmasını koymasın rağmen İskender'in siyasi tercihleri farklı olacaktır. Bu bağlamda kendi aralarında hükümdarların görevleri ve yönetimleri üzerine tartışmalar yapmış oldukları muhakkaktır. Bu doğrultuda Aristoteles'in İskender için *Krallık Üzerine* ve *Koloniler Üzerine* adlı iki de eser yazdığı bilinmektedir. Fakat bu eserlerin İskender'in gelecekteki projelerini pek de etkilememiş olduğu söylenebilir. Nitekim o, Aristoteles'in ülküsü olan Yunanlı-Barbar ayırımına dayanan bir siyaset gözetmek yerine doğu ve batıyı birleştirerek Helenistik dönemin doğmasına sebep olmuştur. Bu sayede Helenistik dönemde doğu inançları ile batı Yunan felsefesi birleşerek melez bir kültürün doğmasına sebep olmuştur.

Plutarkos İskender'i şöyle anlatıyor: Onun niyeti Asya'yı kolaçan etmek ve altını üstüne getirmek değildi; orayı soymak ve yağmalamak da değildi. İsteddiği yaşanılan bütün toprakları aynı hakka sahip ve bütün insanları da tek bir devletin ve tek bir yönetimin yurttaşları kılmaktı. Bu nedenle sürekli dış kıyafetini, daha doğrusu tarzını değiştiriyordu. Eğer bu dünyadan erken göçmüş olmasaydı tüm yönetilenleri tek bir yasa etrafında toplayabilirdi. Aynı ışık ve aynı adalet etrafında toplanırdı bütün insanlık. İlk sefer tasarısı bütün insanların evrensel barışını dirliğini ve birliğini sağlamayı amaçlıyordu. Burada amacının bol zenginlik ve haz elde etmek olmaması dahi onun gerçek bir filozof niyetini ve aldığı eğitimin çok sıkı ve sağlam olduğunu gösterir.⁷¹ Öyleyse İskender için ırkçılık yerine insanlık kavramını koyuyordu demek yanlış olmayacaktır. Üstelik bunu gelenekselleşmiş Yunan- Barbar ayırımından doğan toplumlar arasındaki uçurumu yapmaya çalıştığı iyi insan-kötü kategorisi onun en cesur rüyasıdır. Ancak hocası ile bu konuda anlaşamasa da İskender'in ondan çok şey öğrendiğini ve onu daima hürmet ve minnetle andığını biliyoruz.

Aristoteles MÖ 335'te Filip'in ölümünden sonra Atina'ya geri döner ve hayatının en verimli dönemi başlamış olur. Şehrin kuzeydoğu bölgesinde Musalar'a adanmış ve Sokrates'in çok sevdiği bir yer olduğu söylenen bir korulukta kendi okulu olan Lise'yi kurar ve burada on iki yıl ders verir. Platon'un Akademi'sinde olduğu gibi burada da kendisi dışındaki hocalar da ders verir. Bu okul kısa süre içinde Atina'daki diğer okullarla yarışacak düzeye gelir. Aristoteles öğrencileriyle mantık, fizik, metafizik gibi ağır felsefe konularını

---

⁷¹ Bonnard, 2013, s.171.

işlerken, geniş bir halk kitlesiyle retorik ve politika gibi nispeten daha kolay olan felsefe konularını konuşur. Burada birkaç yüz yazmayı bir araya toplayarak daha sonra İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine de örnek oluşturacak olan ilk büyük kütüphaneyi kurmuştur. Bu okul çok sayıda haritadan oluşan bir koleksiyona ve doğa tarihine ilişkin derslerde faydalanmak üzere bir eşya müzesine de sahipti. Öte yandan Aristoteles'in sırayla her bir üyenin on gün süreyle okulu yönetmesine izin veren bir düzenleme yaptığı bu okula dair bildiğimiz kurallar arasındadır. Eğitim sahasında bile yönetme işinin önemine dikkat çekmek için, üyelere deneyim fırsatı sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca okulda ayda bir, kurallarını Aristoteles'in düzenlemiş olduğu, bir şölenin verilmesi de onda eğitim ile sanatın iç içe geçmişliğini gösterir.⁷² Büyük İskender'in ölümü sonrasında, ayaklanan kesimin öfkesine maruz kalmamak için Lise'nin yönetimini Teophrastos'a bırakarak annesinin memleketi olan Khalkis'e sığınan Aristoteles, 322 yılında 62 yaşında iken kronik bir mide rahatsızlığından dolayı hayatını kaybetmiştir.

Aristoteles bir sorunla ilgilenirken kendi yaklaşımını ve çözümünü söylemeden önce kendinden önceki düşünürlerin fikirlerini sergiler, sonra onları eleştirir ve en son olarak da bu konuda kendinin ne düşündüğünü gerekçelendirerek ortaya koyardı. Bunu yaparken Platon'un yöntemi olan diyalektikten çok mantık ilmini kullanmaya çalışan Aristoteles'in felsefesinin hemen her alanında bu ortak yöneme başvurduğunu görüyoruz. Ancak o, felsefesinin diğer alanlarında olduğu gibi, sanat felsefesinde de Platon'un yürümüş olduğu çizgiden ilerler, birçok konu ve kavramı Platon'un çizdiği çerçeveden ele alarak tartışmaya başlar. Bu yüzden onun görüşlerini temellendirebilmek için ana hatlarıyla Platon felsefesini bilmek gerekir.

Her ne kadar Aristoteles hocası Platon'dan ciddi oranda etkilense de felsefesinin bazı alanlarında hocasından önemli ölçüde ayrılmakta ve kendi zekâsını yansıtan, kalıcı görüşler öne sürmektedir. Bu görüşler varlık felsefesi, bilgi felsefesi, ruh öğretisi, siyaset felsefesi ve sanat felsefesinin bazı alanlarını kapsamaktadır⁷³. Mesela Aristoteles'e göre Platon'un aksine, iki ayrı evren değil, tek bir evren vardır. Ona göre cisimsel olanda madde ve form birbirinden ayrı değildir. Dış dünyada var olan gerçeklik aynı zamanda maddi olmayan bir form da içerir. Yani varlık madde ve formun birlikteliğinden oluşmaktadır. Ancak belirleyici olan formdur. Bu yüzden onda, bir olanak olan madde varlığını forma borçludur. Fakat onun felsefesinde madde ve form olmak üzere iki ayrı varlık vardır denemez. Gerçekte var olan, madde ve formdan oluşmuş tek tek varlıklardır. Öte yandan Aristoteles varlığı cansızlar, bitkiler,

⁷² Ross, W. David, Aristoteles, (çev. Ahmet Arslan), (1. Baskı), Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2011 s.24-25.

⁷³ Arslan, 2014b, s.355.

hayvanlar ve insanlar olarak ayırır. Ancak akıl sahibi bir varlık olması dolayısıyla insanı ayrı ve üstün tutar. Bu yüzden dünyamızın merkezine insanı, evrenin merkezine de dünyayı yerleştirir.

Aristoteles sistematüğinde bilgi anlayışı önemli bir yer tutar. O, bilmeye her ne kadar duyular yoluyla başladığını savunsa da asıl bilginin form bilgisi olduğu için kesin ve doğru bilgiyi akıl yürütme yoluyla elde edeceğimizi savunur. Başka bir şekilde ifade edersek, etrafımızda gördüğümüz ve bildiğimizi söylediğimiz şeyler form almış maddelerdir ve formu bilmeden o nesne için bir hüküm veremeyiz. Yani bir şeyin bilinmesi, öncelikle onun formunun bilinmesidir⁷⁴. İnsan şeyleri algılar ve akıl yoluyla onların ne olduğunu anlar. Ancak Aristoteles'in rasyonalist olduğu kadar realist olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü onun için gerçekten var olan sadece tekil varlıklardır. Bu yüzden o gerçek olarak karşımızda duran tek tek nesnelere kabul eder, onları gözler ve algılar. Fakat bilgiyi tek tek nesnelere gözlenen ve algılanan yapısı üzerine değil incelemeye konu olan varlık ve olay teklerinin tümel özellikleri üzerine kurar. Tümellerin ortak özelliği de onların ortak formları olduğu için bunların duyularla değil akılla kavranacağını savunur. Bu yüzden onun sanat ve estetik görüşleri de dahil bütün felsefesi varlık yönünden realist, bilgi yönünden rasyonalist olan kabuller üzerine kurulmuştur.

Kısacası, Platon'un ayrı dünyalar olarak ele aldığı ideaları Aristoteles tek tek varlıklara yerleştirir. Platon'daki gerçek ve görüntü ayrımını madde ve form birlikteliği şekline dönüştürür. Ona göre iki ayrı dünya değil tek bir dünya vardır ve bu dünyada varlık madde ve form özelliği gösterir. Yukarıda da değinildiği gibi Aristoteles cisimden bağımsız bir ideayı yani formu kabul etmez. Maddeden bağımsız olan ancak ilk hareket ettirici tanrı ve ruh gibi gayri maddi olan varlıklardır. Böylelikle Aristoteles varlığın tek bir gerçeklik olduğunu ancak farklı boyutlar taşıdığı görüşünü benimsemiş olur. Bu farklı yönler onda farklı amaçlar ve farklı başlangıç noktaları oluşturur. Bu yüzden aynı varlığı madde ve form olarak farklı boyutlara ayırdığı gibi insan etkinliklerini de teorik ve pratik boyutlarıyla ikiye ayırmıştır. İşte sanat insan etkinliğinin pratik olan bu yönüne dâhil edilmektedir.

Aristoteles sanatın insanlar için vazgeçilmez bir temel pratik unsur olduğunu bilgi sınıflaması üzerinden anlatır. Ross'un ifadesiyle Aristoteles bilgiyi ilkin sadece bilmek arzusu ile yöneldiğimiz teorik bilimler, sonra bilgiye ve eyleme rehberlik etmek için erişmeye çalıştığımız pratik bilimler, en son olarak da bilgiyi faydalı ve güzel şeyler yapmak için

---

⁷⁴ Aristoteles, 2012, 982a 30

kullanmaya çalıştığımız üretkif bilimler olmak üzere üç kategoriye ayırmaktadır. İşte sanat onun gözünde güzel bir şey yaratmak için araç olarak kullanılan bir bilgi dalıdır.⁷⁵ Sanatçı, yöneldiği varlığa yorum katarak o varlığı yeniden oluşturmak suretiyle bir yaratma edimi gerçekleştirmiş olur. Bu nedenle de onun gözünde sanatçı salt taklitçi değil bu taklide kendini de katabilendir. Onun bu konudaki düşüncelerinin beslendiği asıl kaynak Antik Yunan sanat anlayışı ve estetiğidir. Bu yüzden öncelikle bu arka plandan haberdar olmak ve hocası Platon'un sanat konusundaki görüşlerini ortaya koymak gerekir.

1. 2. Antik Yunan'da Estetik ve Sanat

Aristoteles'in sanat görüşlerini ve felsefesini o zamanki Antik Yunan'da oluşmuş olan bilgi sınıflaması üzerinden okumak gerekir. Nitekim kendisi de sanata ilişkin değerlendirmelerini bu bilinen sınıflandırma üzerinden ortaya koyar. Sanatı bir etkinlik alanı olarak gören Aristoteles bu sınıflandırmaya uyarak insani etkinlikleri üç gruba ayırır: *Theoria*, *praxis* ve *poiesis*. *Theoria* bilim etkinlikleridir. *Praxis*'e ahlak ve politika örnek verilebilir, burada eyleyenden ayrı bir ürün ortaya çıkarılmaz. *Poiesis* ise eyleyenden, yapandan farklı bir ürünün örneğinin, sanat eserinin ortaya çıkarıldığı alandır. Bu alan *tekhne* alanı olarak da adlandırılabilir. *Poiesis* konumuzu oluşturan alandır. Sözü edilen insani etkinliklerin amacını şu şekilde özetleyebiliriz: *Teorianın* amacı bilim, bilgi; *praxisin* amacı iyi yaşam, *poiesisin* amacı ise yaratma, güzel ve faydalı şeyler üretmedir. Sanat güzele yönelik bir yaratma faaliyeti olduğu için *poiesis* içinde yer almıştır. Bu yüzden Aristoteles'te *mimesis- poiesis* kavrayışında kalan sanat kesinlikle bir *poiesis*, sanatçı ise *poietes*'tir⁷⁶.

O zamanki sanatı en iyi temsil eden tragedyaer olduğu için Aristoteles de sanatını tragedyaer üzerine kurmuştur. Bu nedenle onun estetik ve sanata ilişkin görüşlerini ağırlıklı olarak tragedyaer ve tragedyaerın işlevlerini ele aldığı *Poetika*'sı üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Zaten Aristoteles de *Poetika*'sını ağırlıklı olarak tragedyaerın incelenmesine ayırmıştır. Hem Antik Yunan sanatını hem de Aristoteles'in sanat felsefesini anlayabilmek için bahse konu olan eserinin ana problemini oluşturan tragedyaerın tarihine daha yakından bakmak gerekir.

---

⁷⁵ Ross, 2011, 109.

⁷⁶ Soykan, 2020, s.179.

2500 yıl önce, Yunanlılar tarafından ortaya çıkarıldığından beri hep işitilmek ve seyredilmek üzere yapılan tragedyaalar, tiyatro oyunu olarak nitelendirilmiştir. Onu edebiyat türlerinden ayıran da tam olarak “seyredilmek” yönüdür.⁷⁷ O halde seyredilmek yönü bu denli önemli olan tragedyanın ilk gerekli ögesi uygun bir mekâna sahip olmasıdır. Bu mekân *theatron* denilen belli bir girişi olan, basamaklı ve yarı eliptik bir yapıdadır. Yani herkes ortak bir yöne dönerek oturmak zorundadır bu yapıda. Öte yandan tragedya ilk başlarda bir kült bölgesinin, kutsal Dionysos bölgesinin, bölümüydü. Bu bölge tanrı Dionysos kültüydü. Dionysos'a, diğer Yunan tanrılarına olduğu gibi, yılın belli günlerinde kutlama şenlikleri yapılırdı. İşte tragedyaalar Dionysos şenliklerinde yapılan bu tiyatro oyunlarından çıkmıştır.⁷⁸

Tragedya ilk başlarda Tanrı Donyos'la kuvvetli bir konu bağlantısı içindeyken, sonraları mitos ile bir ilinti içine girer. Yunan tragedya yazarları konularını daha çok *mitostan* alırlar. *Mitos* Yunan prens ve çevrelerinin hem kendi aralarındaki hem de tanrılarla aralarındaki ilişkiler üstüne yapılan geleneksel anlatılardır. Yunanlılar için bu anlatılar eğitimin bir parçasıydı; tragedya yazarı bu mitosu derinleştirebilir ve açabilir. Yazarın bu mitosu işlerken gösterdiği maharet seyircinin sanattan aldığı zevki doğrudan etkilemektedir. Bugünkü tragedya yerine kullandığımız tiyatrolar büyük bir düşünsel yoğunluk ve sanatsal bütünlükle eğlence endüstrisinin ürünü haline gelmiştir. Hâlbuki Antik Yunan'da tragedyaalar boş zaman doldurma veya eğlence endüstrisi aracı değil, daha yüksek amaçlara hizmet etmek amacıyla yaratılan sanat ürünleridir. Dinsel şenlik yaşantısı olmasının yanı sıra kentin tüm vatandaşlarının sorunlarının soyutlanmış biçimde kamusal işlenişi ve kamusal tepkisidir.⁷⁹

Tragedyalarda esere bir iç çelişki damga vurur: “Seyirci, ne olup bittiğini, bir kerelik alımlayışta hemen kavramalı, fakat niçin tam da öyle olup bittiğini kesinlikle hemen kavrayamamalıdır.”⁸⁰ Bir oyunun bu şenliklerde oynanması oyunun yazar için hem büyük bir onur hem de büyük bir maddi kazanç kaynağıydı. Bu nedenle oyunlar arasında seçmeler yapılırdı. Bu sayede seyir zevki yüksek ve sanatsal değere ulaşmış oyunlar sahnelenirdi.⁸¹ Bunun için sanatçı yaratırken biçimler kurarak yaratır ve yaratmada ilk koşul da özgünlüğü yakalamaktır. Özgün olmalı ki şaşırtıcı olsun. Fakat her özgün olan sanat değeri taşımaz. Baudelaire'a göre her şaşırtanın güzel olmadığı gibi kendinden güzel diye bir şey de yoktur, o

---

⁷⁷ Latacz, Joachim, Antik Yunan Tragedyaları, (çev. Yılmaz Onay), (1. Baskı), Mitos- Boyut Yayınları, İstanbul, 2006, s. 12.

⁷⁸ Latacz, 2006, s. 16.

⁷⁹ Latacz, 2006, s. 6, 8.

⁸⁰ Latacz, 2006, s. 17.

⁸¹ Latacz, 2006, s. 18.

ancak benden ötürü, benim fikrim ve duygumla güzeldir.⁸² Tragedya yazarı da biçimi, anlatımını etkili kılmak üzere seçmelidir.

Tragedya MÖ. VI. yüzyılda tiyatronun bir alt dalı olarak ortaya çıkmıştır. Felsefi düşüncenin temellerinin aranabileceği ve felsefeye önemli ölçüde katkı sağlayabilecek bir sanat dalıdır. İlk tragedya yazarı, eserleri günümüze ulaşmamış olsa da, Thespi'stir. Tragedya araştırması yapılırken tragedyanın sanat felsefesini ne ölçüde ve ne boyutta etkilediği göz ardı edilmemesi gereken en önemli husustur. Çünkü ortaya çıktığı dönem ve felsefeye etkileri düşünüldüğünde birbirlerinden beslendikleri açıktır. Bu nedenle tragedyanın kökenlerine bakarak ilerlemek daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Atinada ilk tragedya yarışması MÖ. 534 yılında Peisistratos tarafından düzenlenir. Bu yarışmanın birincisi İkaryalı Thespi's olur. Eskiden düzenlenen şölenlerde ezgiler koroyla söylenirken, Thespi's bu yarışmada kendi, korodan ayrı olarak bir solist edasıyla şarkılarını koronun önünde söyler. Thespi's'in getirdiği bu yenilik, şölene ilk kez konuşmayı getirir ve böylelikle tiyatronun ilk oyuncusu doğmuş olur. Thespi's'ten sonra söz konusu yarışmaları on üç kez kazanan, fakat hiçbir eseri elimize ulaşmayan kişi Koerillios'tur (MÖ 523-482). İyi bir üsluba sahip olan Koerillios; Aiskhilos ve Pratinas'ın çağdaşı olmasının yanı sıra ilk kadın maskelerini oyuna getiren kişidir.⁸³

Tragedyalar sanat, tarih, felsefe ve edebiyat arasındaki ilişkiye dayanmaları açısından disiplinler arası bir inceleme gerektirir. Antik dönemlerden günümüze kadar tragedyalar üzerinde yine söz konusu alanlarda temellendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Öte yandan tragedyanın Antik Yunan felsefesinin ilk dönemlerinde var olması ve doğa felsefesi ile eş zamanlı ortaya çıkması, onu sürekli araştırılan bir alan haline getirmiştir. Latacz'ın da ifade ettiği gibi tragedyaların kökenine ilişkin bazı kesin olmayan bilgiler ve bazı varsayımlar tragedya araştırmalarını zora sokabilmektedir. Aristoteles'in yaşadığı yıllara bakacak olursak o, ilk tragedyanın çağdaşı değildir. Başka bir deyişle tragedyaları araştırırken tek kaynak Poetika değildir. Fakat onun 385-322 yılları arasında yaşaması ve söylendiğine göre bizim bilmediğimiz 500 kadar tragedyayı biliyor olması, onun tragedya ile ilgili söylediklerinin ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır.⁸⁴

---

⁸² Timuçin, 2017, s.200.

⁸³ Nutku, Özdemir, Dünya Tiyatrosu Tarihi 1, (4. Baskı), Mitos- Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, s.32.

⁸⁴ Latacz, 2006, s. 42.

Peki, Antik Yunan'da neden tragedyaya ihtiyaç duyulmuştur ya da tragedya nelerin karşılığı olarak çıkar önümüze? Bu soruların cevaplarını daha çok Aristoteles'in eserlerinde bulmaktayız. Estetik değer düzeyinde karşılaştığımız tragedya Antik Yunan'dan beri, özellikle Aristoteles tarafından, ele alınmıştır. O *Poetika*'da tragedyanın nasıl bir temsil olduğunu resmeder adeta. Tragedya yazarı ne olduğunu değil nelerin olabileceğini, hayatın neler sunabileceğini anlatır. Tragedyada karakter değil, eylemdir ön planda olan. Aristoteles'in *Poetika*'da söylediği gibi:

... görsellik, karakter, öykü, dil kullanımı, şarkı ve düşünce her tragedyada aynen bulunur. Bunların en önemlisi olayların örgüsüdür, çünkü tragedya insanların değil, eylemlerin ve bir yaşamın taklididir, mutluluk [eudaimonia] ve mutsuzluk [kakodaimonia] da eylemlere bağlıdır; amacı da bir nitelik değil, bir eylemdir.⁸⁵

Aristoteles *Poetika*'da iyi bir trajedinin nasıl olması gerektiğini ve bunun nedenlerini, doğal olarak, kendi görüşleri çerçevesinde ortaya koymaktadır. Onun benzerlikten kastı “orjinalin mekanik bir kopyasını çıkarmak değil, bilakis yaratıcı bir etkinliktir ve bu yüzden “temsil” bu kelime için “taklitten” daha iyi bir karşılıktır.”⁸⁶ Trajedi kendi içinde bütünlüklü bir olayın süslü bir dille temsil edilmesidir. Söz konusu olay ciddi ve önemli bir eylemdir. Acıma, korku ve belli heyecanlar uyandıran duygular yansıtılır bu temsilde.

Tragedyaların ya da oyunların temel inşasını oluşturan öyküler, çocuklukta masal ve oyunlarla başlar, büyüdükçe de hayatın her alanında kendisini gösterir. Öyle ki insanın dünyayı anlamasının temel bir yolu haline gelir.⁸⁷ Bu noktada öykülerin yaşamlarımızda yaygın oluşu bazı anlatım biçimlerinin, örneğin tragedyaaların, öykü üzerine şekillendirilmesine neden olmuştur. Tragedyanın izleyicisine bir şeyler anlatma amacına karşılık, izleyici de bu (sahnedeki) anlatılanı anlamaya hazır şekilde karşılık verir. Başkalarına ait görüntüler, başkalarına ait konuşmalar ve öyküler dışarıdan izleyene haz verir. İzleyici olayı anlayıp özdeşleşme gerçekleştirdiği anda bir haza da ulaşmış olur. İşte izleyicinin aldığı bu haz, algılamamanın ve yansıtmanın sağladığı hazdır.⁸⁸

Tragedyanın haz vermesi önemlidir, seyircide haz uyandırması beklenir fakat bu, her türlü haz değil, tragedyaya özgü haz olmalıdır. Söz konusu hazzı sağlamak yolunda öykünün rolü büyüktür, çünkü öykü Aristoteles'e göre tragedyanın ruhu ya da ilkesidir. Karakterler, öyküden sonra, ikinci sırada gelir. Tragedyanın amacı her şeyden önemlidir ve bu amaç

⁸⁵ Aristoteles, *Poetika*, (çev. Ari Çokona- Ömer Aygün), (5. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, 1450a13.

⁸⁶ Lloyd, G.E.R., Aristoteles, (çev. Aylin Kayapalı), (1. Basım), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2014 s.231.

⁸⁷ Mehmet Bağır, *Aristoteles'in Mimesis Ve Katarsis Kavramları Üzerinden Bir Film İncelemesi: Dogville*, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E- Dergisi, 2018/2, s.37, ss.36-55.

⁸⁸ Bağır, 2018, s.39.

olaylar ve öyküdür. Aristoteles tragedyanın bir eylemin taklidi olduğunu söyler. Öyle ki eylem halindeki kişileri o eylem aracılığıyla taklit eder.⁸⁹

Şunu belirtmek gerekir ki tragedyalarda taklit edilen şeyin etkili olabilmesi, sadece acıma ve korku uyandırarak sağlanmaz. Bu duygular beklenmedik bir şekilde başka bir olaya yol açınca taklit etkili olur.⁹⁰ Aristoteles'in kendiliğinden ve rastgele gelişen olaylar barındıran öyküleri sevmemesi onların şaşırtıcı olmamasındandır. Başka bir deyişle sanatsal açıdan en güzel tragedya, rastgele öyküler anlatmayan ve birkaç hane etrafında geçen olay örgüsüne sahip olandır. Aynı doğrultuda, Aristoteles en iyi tragedyanın karmaşık olay örgüsüne sahip olan tragedya olduğunu söyler. Şaşırtıcı olanın daha çok hoşla gidebileceğini düşünür, öyle ki sanatçıların bir şey anlatırken dinleyenlere haz versin diye konuya ha bire eklemeler yaptığını işaret eder.⁹¹

Jan Kot, "*Antik Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları*" eserinde tragedyanın özelliklerini şöyle anlatır:

Tragedyadaki durum her zaman şimdiki zamandır, ancak bu durum kendisini belirleyen bir geçmişe ve kehanette bulunulan bir geleceğe demir atmıştır. Durum kahramanın karakterinden bağımsızdır, adeta dışarıdan yüklenmiştir. Tragedya durum tarafından belirlenir, Antigone'nin, Oidipus'un, ya da Orestes'in karakteri tarafından değil. Durum diyalogtan bağımsızdır, diyalog bize yalnızca durum hakkında bilgi verir. Durum, tragedyanın belli ölçülerde koşuludur, her tragedya durumun yalnızca bir tek dramatik aktarımıdır, birçokları arasından yalnızca bir tanesinin. Trajik durumlar belli bir anlamda nihai ve örnektir. Sanki sınırlı ve belli sayıda örneğe bağlanabilirmiş gibi görünür.⁹²

Tragedya ile diğer bir sanat türü olan destan şiirinin ortak özellikleri kahramanlık konularını ve erdemli insanları söz aracılığıyla taklit etmeleridir. Fakat destanın sürekli tek ölçü kullanmasının yanı sıra uzunluk ve zamansal olarak da bir sınırı yoktur. Tragedyalar ise bir günü aşmamaya çalışır.⁹³ Aristoteles'e göre yoğun bir eser uzun süreye yayılmış bir eserden daha çok haz verir. Bu doğrultuda o tragedyanın taklit etme amacına daha kısa sürede ulaştığına ve diğer yazılı eserlerden daha çok haz sağladığına inanır.⁹⁴ Öyleyse tragedya her türlü hedefine destandan daha çabuk ulaşır.

Sanata felsefi açıdan yaklaşan ve sanatın insan ve toplum üzerindeki etkilerini ilk kez ele alan Platon ve onun öğrencisi Aristoteles olmuştur. Platon sanatı olumsuzlayan bir tavır

⁸⁹ Aristoteles, 2019, 1453 b11, 1450b1, 1450a 24, 1450 b3.

⁹⁰ Aristoteles, 2019, 1452a 1

⁹¹ Aristoteles, 2019, 1453a19-23, 1452b31, 1460a18.

⁹² Kot, Jan, *Antik Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları*, (çev. Ayşe Selen), Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul, 2006, s.212-213.

⁹³ Aristoteles, 2019, 1449b 9.

⁹⁴ Aristoteles, 2019, 1462b 1.

takınırken, Aristoteles olumlu bir tavırla sanatı yücelterek insan için vazgeçilmez bir konuma koyar. Sanata yaklaşımları tamamen farklı olsa da her iki düşünür de sanat felsefesi açısından mihenk taşı kabul edilirler. Öyle ki Tunalı güzellik teorisi değil ama sanat teorisini ilk kez Aristoteles kurdu deyişleriyle Platon'a haksızlık yapıldığını düşünür⁹⁵. Ancak hem kronolojik açıdan hem de hoca talebe ilişkisi açısından Aristoteles'in düşüncelerinin oluşmasında çok önemli yeri olan Platon'un, sanata ve sanat dallarına dair düşüncelerine öncelik vermek gerekir.

Platon sanata dair problemleri, diğer diyaloglarında olduğu gibi bir sonuca bağlamamış olsa da, sanata ve estetiğe dair öne çıkan vurgular onun görüşlerini ele vermektedir. Platon politik bağlamda sanatın ne olduğunu ve nelere sebep olabileceğini yani işlevini araştırma konusu yapmış ve sanatı politik ve sosyal fonksiyonlarıyla birlikte bir bütün olarak ele almıştır. Bunun sonucu olarak o, sanata salt kavram olarak eğilmeyip, sanatın birey üzerindeki etkilerinden eğitim bağlamında söz ederek etik ve politik boyutlarını da gözler önüne sermiştir. Platon daha o dönemlerde bu sanat-egitim ilişkisine olumsuz yaklaşmış ve sanatın genel anlamda bireylerin "istenen yönde eğitilmeleri" hedefini riske sokacak bir güce sahip olduğunu vurgulamıştır. Platon'un sanat anlayışı her türlü yapma ve meydana getirmeyi kapsayan genel bir faaliyete işaret ettiğinden ve zanaat ile sanatı birlikte düşündüğünden; sanat deyince marangozluğu, şiiri ve hatta yasa yapıcılığını bile kapsayan bir insan etkinliğini kastetmiştir⁹⁶.

Platon'un sanat anlayışı varlık ve bilgi anlayışı ile de paralel gitmektedir. Ona göre dünyada gördüğümüz varlıklar asıl ve tek olan ideaya benzetilerek yapılmış kopyalardır. İşte içinde yaşadığımız dünya, ideal dünyanın gerçeklik barındırmayan, yetkin olmayan bir kopyasıdır. Etrafımızda gördüğümüz her şeyin, başka bir deyişle her *fenomenin*, bir ideası bulunur.⁹⁷ Peki, biz bu idealara nasıl sahip oluruz? Platon'a göre biz bu dünyaya gelmeden önce ruhumuz idealar dünyasında yaşamış ve ideaları seyretmiştir. Bir bedene büründükten sonra da unutmuştur. O âlemin bir benzeri ya da kopyası olan duyusal dünyada ise yavaş yavaş önceden edindiğimiz bilgileri hatırlarız. Bu yüzden bu dünyada gördüğümüz estetik görüntüler idealar âlemindeki güzelliklerin kopyasıdır. Öyleyse, Platon'un idea düşüncesi çerçevesinde ressamın yaptığı şey kopyanın kopyası, şairin yaptığı şey de görünenin anlatısı

---

⁹⁵ Tunalı, İsmail, *Grek Estetik'i*, (10. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018b, s.69.

⁹⁶ Arslan, 2014b, s.356.

⁹⁷ Arslan, Ahmet, (4. Baskı), *İlkçağ Felsefe Tarihi 2, Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014a, s. 316

olur. Bu doğrultuda gerçeğin üç kez uzağını yapan⁹⁸ kişiye Platon sanatçı der. Ona göre sanat kişiyi sanıdan öteye götüremez. Çünkü sanatçı çoğu zaman benzerini yaptığı şeyi bile bilmiyor ki yaptığı şeyi kullansın. Örnek olarak flüt üreten birinin, flüt çalmayı bilmemesini verir. Kısacası Platon için sanatçı bir taklitçi, bir benzeten olarak işe yaramayan kişidir. Hatta Platon benzetmeyi kullanan şiir ve tragedyaların zararlı olduğunu düşünür. Öyle ki Platon'a göre, onları dinleyen veya seyreden kişilerin, benzetilen şeyin ne olduğuna dair bir fikirleri yoksa iç dünyalarındaki düzenleri bozular.⁹⁹ Bu yüzden Platon gençlerin eğitiminde bu sanat ürünlerinin kullanılmasını tümünden yasaklamasa bile sansüre tabi tutar.

Platon'un sanata karşı kaygılı bakışı, hakikati elde etme konusunda da devam eder. Platon'a göre benzetmeci sanatın duyularımızın yanılabilir yönüne dokunması ve büyüğü küçük gösterebilmesi bilgeliğe ulaşmaya engel bir durumdur. Ayrıca sanat duygularımızın çelişkiye düşebileceği yönlerini uyararak mutluyken mutsuz, sevinçliyken hüznü gösterebilir insanı. Bu yüzden Platon devletine sadece tanrıları ve iyi insanları öven şiirleri sokabileceğini söyler. Ona göre ölçsüz ve kural tanımaz bir sanat insanların iç dünyasını ve düzenini bozduğu gibi, devletin işleyişini, düzenini ve yönetimini de bozar. Bu yüzden gençlerin eğitiminde kullanılan masallar eğri insanların mutlu, doğruların mutsuz olarak gösterilmesine sebep olursa bu, toplumun yanlış eğitilmesi anlamına gelir. O, yine *Devlet* adlı eserinde "Ne kadar hoş da olsa, öteki şairlerin perisi senin devletine girdi mi, acı tatlı duygular kanunların yerini alır, toplum her şeyde en iyiyi arayacak yerde acıya tatlıya bakar"¹⁰⁰ diyerek eğitimin sanatla ilişkisini tekrar konu eder. Ona göre sanat eserlerindeki zararlı içerikler insanları arsız yapacak ve arsızlık da yöneticilere itaatsizliğe, ana babaların uyarılarına uymamaya ve yasalara karşı boyun eğmeye isteksizliğe sebep olacak; hatta bu durum verilen sözlere, edilen yeminlere ve tanrı buyruklarına bile aldırış etmemeye kadar varacaktır.

Platon'un sanat anlayışı onun bilgi felsefesinden beslenmektedir. Platon'a göre, ideanın çok uzağında kalacak olan nesnenin kopyası hükmünde olan sanat eserinin herhangi bir bilgi taşıdığı söylenemez. Platon güzel konuşma vergisini sanat saymadığı gibi şiir okuyanları da sanatçı saymaz. *İon* ve *Phaidros* diyaloglarında şiir okuyanları ve şiir sanatını ele alırken güzel konuşma yeteneğinin tanrılardan bahşedilen bir özellik olduğunu sıklıkla

---

⁹⁸ Platon, *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, 597e.

⁹⁹ Platon, 2006, 595b.

¹⁰⁰ Platon, 2006, 607a.

vurgular.¹⁰¹ Platon'a göre sanat bizim duygularımıza ve psikolojimize seslenir, aklımıza ya da mantığımızı değil. Başka bir deyişle sanat coşkunun ve taşkın yanımıza dokunur. Öyle ki, şairler anlattıklarını düz sözle anlatmazlar, çünkü bilirler ki o şekilde hem hakikati örtemezler hem de dinleyicileri tavlayamaz, kandıramaz ve coşturamazlar. Şairler süslü sözcükler sayesinde hakikatten uzaklaştıklarını gizleyebilir ve kitleleri peşlerinden sürükleyebilirler.

Platon sanat hakkındaki bu olumsuz düşüncelerini aynı zamanda estetiğin en önemli kavramı olan güzel üzerinden de sürdürür, hatta güzel olgusunu sistemli bir biçimde sorgulayan düşünürlerin başında Platon gelir. Salt güzele ulaşma amacı taşımayan sanatları şiddetle eleştirir. Bu bağlamda tragedya ve komedyaya türlerini de taklide dayalı şiir türü oldukları için değerli bulmaz. Bu yüzden o, doğruluk, güzellik, iyilik ilkelerini ideada araştırır, gölge dünyada değil. Onun güzel nedir sorusunu araştırma konusu olarak elen alan yapıtları *Büyük Hippias* ve *Şölen*'dir. Güzeli ilk olarak *Büyük Hippias*'ta bir kavram halinde tanımlamaya çalışır. Burada güzelin ne olduğunu belirlemeye çalışırken uygunluk, kullanılabilirlik, fayda ve hazla ilgisine değinir. Güzel araştırmasında üzerinde durduğu bir diğer nokta da "kendiliğinden güzel" vurgusudur. Bu daha çok *Şölen* diyalogunda işlenmektedir. Burada Platon güzel olana kavuşmak ve onda doğurmaya, yaratmaya varabilmek durumlarına değinir.

Grek dünyasında insanın amacı olarak mutluluk gösterilmiş ve buna da aralarında güçlü ilişki kurulan güzel ve iyi aracılığıyla ulaşılacağı vurgulanmıştır. Platon da felsefesinin temeline bu amaca ulaşmayı koymuş; bu amaca ulaşmayı sağlayacak en temel kurum olarak da devleti gördüğünü ifade etmiştir. Bu yüzden onun gözünde ideal bir devlet aynı zamanda yurttaşları iyi yapacak bir devlettir. Platon bu doğrultuda yurttaşlarına da güzel ve iyi bir ruh kazandırmaya çalışır. Öyle ki, Platon yurttaşlarını daha çocukluk döneminden başlayarak güzele yönlendirmeye çalışır. Onlara "güzelliği sevdirmek" ve onları "güzelle birleştirmek" gibi ilkeler edinir. Fakat bu güzel tek tek nesnelerin güzelliği değil bütün güzel şeylerin kendisinden pay aldığı güzellik ideasıdır¹⁰². Bu yüzden o sıkı bir eğitim aracılığıyla sanatın pozitif yönünden istifade eden değişmeyen bir toplum yaratmayı hedefler. Böylece o da sanat ile eğitim arasında kopmaz bir bağ olduğunu ortaya koyar. Belki de Aristoteles'in sanat ile eğitim arasındaki kurduğu ilişki bu Platoncu temelden beslenmektedir. Bu yüzden Platon'un estetik ve sanata ilişkin görüşlerini biraz daha açmak gerekir.

---

¹⁰¹ Platon, *İon-Diyaloglar*, (çev. Tacettin Ünlü), Yay. Haz. Mustafa Bayka, (13. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016b, 535a-b, Platon, *Phaidon*, (çev. Furkan Akderin), Yay. Haz. Ahmet Cevizci, (3. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2017a, 60d8-13.

¹⁰² Platon, 2017a, 100c-e

Platon *Büyük Hippias*’ta “güzel”in neliği araştırmasına başlar. Ona göre güzellik ne uygunluk ne fayda ne kazanç ne de hazdır.¹⁰³ Platon bu diyalogu güzelin ne olduğunu tam olarak söylemeden tamamlasa da, bu tartışma, güzel kavramının belirlenmesinin zorluğunu ve göreceliğini belirtmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda söz konusu diyalogun “güzel”in ne olduğunu sistematik bir şekilde araştıran eser olması, onu Platon’un önemli eserleri arasına katar. Bu eserin bir diğer önemli yanı da sanat felsefesi açısından önemli nokta olan, “tek tek güzel şeyler” ve “kendiliğinden güzel” vurgularının, tam belirgin olmasa da, tohumlarını ekmesi ve böylece Aristoteles’in tartışma zeminini oluşturmasıdır.

Platon’da güzel, iyi ve doğru kavramlarının bir sistem olarak temellendirilmesinde harmoni kavramı bir ilke rolü üstlenmiştir. Platon’un sanat anlayışında uyum ve ölçü vurgusu çok önemlidir ancak bu maddi varlıklardaki simetri anlamında uyum değil ilişkiler bağlamındaki uygunluktur. Kendi cümleleri ile söylersek “... tanrılar çoğu insandaki ölçü ve zarafet eksikliğini giderebilmek için uyumu vermişlerdir.”¹⁰⁴ Aynı doğrultuda Platon’un İdeal devlet düzeninde yer bulabilen bir ideal sanat anlayışı duylara değil akla hitap eden, bilgiyle iş gören, insanlar için ölçü ve düzen getiren bir şekilde ifade edilebilir. Bu öyle bir sanat olmalıdır ki bilgelik, yiğitlik, uyum ve ölçü barındırmalıdır. Ancak böyle bir sanat yararlı ve etkili bir hoşlanma oluşturabilir. Platon, bu düşüncesinin ilk temellerini attığı diyalog olan *Büyük Hippias* ve sonrasında *Yasalar*’da da bu tarz sanatı desteklemektedir. Aristoteles de güzel anlayışında, hocası gibi, uyumun öneminden söz eder. Ancak realist yönünden dolayı varlıkların dış dünyadaki simetrik uyumunu da hesaba katar.

Platon’a göre güzel algımızı ve sanata yönelimimizi belirleyen yaşımız ve ona uygun isteklerimizdir. Bu konuda herkese hitap eden ve birçok sanat dalını barındıran bir yarışma örneği verir ki ona göre bu yarışmanın tek bir kazananı olamaz. Çünkü umuma sunulan tercihte mutlaka her yaş grubu ve her kesimden ayrı bir eğilim ve beğeni baş gösterecektir¹⁰⁵ Fakat Platon hem bu düşüncesini hem de söz konusu yarışma örneğini şu sözlerle sonlandırır: “... rastgele kişilerin değil, en iyilerin ve gereğince eğitim görmüş olanların hoşuna giden, özellikle de erdemi ve eğitimi ile sivrilen bir tek kişinin hoşuna giden sanatın en güzel olduğunu düşünüyorum.”¹⁰⁶ Buradan da Platon’un gerçek anlamda sanatı ve sanat eserinin değerini ancak filozofların takdir edebileceği düşüncesine gelmiş oluruz. Çünkü uyumu,

---

¹⁰³ Platon, *Büyük Hippias* Theages, (çev. Furkan Akderin), (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2016a, 294-299 paragrafları arası.

¹⁰⁴ Platon, *Timoios*, (çev. Furkan Akderin), (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2015, 47.prgrf, s.59.

¹⁰⁵ Platon, 2007, 658b-e.

¹⁰⁶ Platon, 2007, 658e-659a.

ölçüyü ve asıl güzeli tam anlamıyla görebilen kişi ancak filozoftur. Öte yandan insan yeniliğe ve değişikliğe karşı şiddetli bir şekilde arzu duyan bir varlıktır. Aynı zamanda alışkanlık ve geleneklerine de sıkı sıkıya bağlıdır. Bu ruh halindeki sıradan insan sanat alanında da güzel olanı fark edemeyebilir Platon'a göre. Aristoteles de sanat anlayışı için temel olan güzellik olgusundan söz ederken uyum, ölçü ve orantı gibi kavramların önemli olduğunu söyler. Fakat bunları ulaşılamaz bir şey olarak değil doğal olandan ayıran ölçütler olarak anlatır.

Platon'un güzel anlayışının ikinci adımı "güzellik" kavramını araştırma konusu yaptığı ve *Büyük Hippias*'tan sonra yazdığı *Şölen Diyalogu*'dur. Platon *Şölen*'de sevgi, aşk ve güzel kavramlarını ele alır. Sevgi (*Eros*) ona göre; iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, insan ile tanrının arası bir şeydir¹⁰⁷. *Erosun* annesi, *Penia* bir ölümlüdür; babası *Poros* ise bir Tanrıdır, *Eros* birden çok kaynağa sahip olma/bolluk anlamına gelir ve ölümsüzdür¹⁰⁸. Ona göre sevgi ve aşkın temelinde ölümsüzlük arzusu vardır. Örneğin üremek bu ölümsüzlük arzusu sayesinde; fiziksel aşkın vücut bulmuş şeklidir. Manevi eylemlere ve eser yaratmalara da bu gözle bakar Platon. Bilim yapmak bile böylesi aşkın ve yaratma arzusunun daha üstün bir türüdür. Fakat şunu vurgulamak gerekir ki; Platon sanatın güzel aracılığıyla bilgiye erişme işlevini önemli bulmadığı için sanata özel bir yer vermez. Aristoteles ise sanatın bilgi sağlama işlevine son derece önem verir. Çünkü ona göre sanatın hoşla gitme özelliği, söz konusu bilgi sağlama işlevi ile birleştirilebilirse eğitim alanında sanattan çokça faydalanılabilir. Başka bir deyişle hakikat arayışında sanata eğiticilik işlevini yükler.

Platon bilgi düzeyinde sanata değer vermese de sevgi, ölümsüzlük sevgisi ve yaratma arzusu gibi konular Platon'un sanatı olumladığı ve sanata bir değer yüklediği noktalar. Ona göre sevgi doğurmanın, güzel içinde yaratmanın sevgisidir. Bir doğurma ki ölümlüyü ölümsüz eder, sonsuzluğun kapılarını açar.¹⁰⁹ "Bütün ölümlü varlıklar, bedeniyle ve her şeyiyle ölümsüzlüğe bu yoldan erişir. Bunun başka bir yolu da yoktur. Böyle olunca artık neden bütün canlılar yavruları üstüne bu kadar düşüyor diye şaşma. Bütün o emekler, sevgiler hep ölümsüzlük uğrunadır."¹¹⁰ İnsanlardaki yükselme hırsına değinen Platon, bu hırsın temelinde geleceğe ölmez bir ün bırakma arzusunun yattığını söyler. Bu amaç için insanların her tehlikeyi göze aldıklarını, varlarını, yoklarını harcadıklarını, ölmeye dahi razı olduklarını

---

¹⁰⁷ Platon, *Şölen*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat), (14. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017b, 202b.

¹⁰⁸ Çağrı Mutlu Esra, Sokrates'in Öğretmeni Diotima, *Kilikya Felsefe Dergisi*, Sayı: 1, Nisan 2018, s.15

¹⁰⁹ Platon, 2017b, 206e-207a.

¹¹⁰ Platon, 2017b, 208b.

vurgular. Kahramanların dahi bu arzunun etkisinde hareket ettiklerini söyler. Ne değerliyse her insan onun üzerine düşer ve bu yolda evlatlarını dahi gözü görmez insanların.¹¹¹

Platon ölümsüzlük sevgisini, yaratma arzusu ile bir görür. Bu doğrultuda Platon'a göre bir şey yaratma, başka bir ifade ile sanat, üstün bir etkinliktir. Arkasında güzel ve değerli eserler bırakanların topluma yön verebildiğinden söz eder. Güzel ve yaratma sevgisi ile dolu insanların babaları için tapınaklar bile kurdurabileceğini söyler. Onlardan canlarında bereket taşıyanlar diye söz eder. Ölçüyü ve doğruluğu kendilerinde barındıran yaratıcı şairler, sanatlarına yenilik getiren işçiler böyle kişilerdir. Olgunluk çağlarında canları yaratmak arzusu ile dolup taşar bu kişilerin. Bunlara örnek olarak ise Hesiodos ve Homeros gibi büyük şairleri gösterir Platon.¹¹² Bu konuda ölümsüzlük fikrini Aristoteles sanat üzerinden değil de fikir üreten ruhların ölümsüz olduğu anlayışı üzerinden dile getirir. Aristoteles sanatsal üretimden ziyade fikir üretiminden söz eder. Ona göre her ikisi de aynı süreçlerden geçer ve ciddi bir düşünme eğilimine dayanır. Dinamik bir toplumla uğraşmak zordur, dolayısıyla bu zorluk ancak toplumun planlı eğitime tabi tutulmasıyla aşılabılır.

Platon'a göre insan salt güzellikle karşılaşırsa hayatı o an ayrı bir anlam kazanır ve yaşanmaya değer. Bu kişi artık bütün güzelliklerden vazgeçecek kendinde güzele varmaya çalışacaktır. Platon'un sözleriyle: "Önüne serilen güzellik denizi karşısında içi dolup taşacak, en güzel, en yüce sözlerle, sonsuz bilgi özleminin yarattığı engin düşüncelerle. Ve işte o zaman gücü kuvveti arttıkça artacak, bir tek bilgiye, (...) güzelin bilgisine erecek."¹¹³ Özetle, bu tümel ve asıl güzelliğe ulaştıracak olan yol güzel bedenlerden başlar, oradan insan güzel bir hayata erer, ruh ve erdem güzelliğini elde ettikten sonra güzel bilgiye varır. Ve son durumda öz güzelliğine, mutlak güzelliğe ve kendi başına güzel olana yükselir. Bu güzellik bütün güzelliklerin tepe noktasıdır.

Platon'un estetik algı dışında bir güzellikten söz etmesi ve bir 'kendinde güzel' kavramını ortaya atması, onu yüce olan bir güzellik ideasına varmaya iter. Bu yüce olan "güzellik"e de Diotima merdivenini kullanarak şu şekilde varılabileceğini söyler:

Bu dünyanın güzelliklerinden başlayacaksın, hiç durmadan basamak basamak yüce güzelliğe yükseleceksin, bir güzel bedenden ikisine, ikisinden bütün güzel bedenlere, sonra güzel bedenlerden güzel işlere, güzel işlerden güzel bilgilere, güzel bilgilerden de sonunda

---

¹¹¹ Platon, 2017b, 208d-e.

¹¹² Platon, 2017b, 209a-e.

¹¹³ Platon, 2017b, 210d-e.

tek bir bilgiye varacaksın: bu bilgi de o tek başına var olan salt güzelliğe varmaktan, asıl güzelin özünü tanımaktan başka bir şey değildir.¹¹⁴

İşte bu kişi artık beden güzelliğini öteleyip ruh güzelliğinin farkına varacaktır. Çünkü kendinde güzele, salt güzele ulaşan kişi ölümsüzlüğe de mutluluğa da (*eudaimonia*) erişmiş olacaktır. İnsanlar ve toplumlar üzerinde değer bırakan her doğurmanın bir güzellik barındırdığını, yüce güzelliğe vardırıldığını düşünen Platon için sanatın da bir doğurma, bir yaratma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu yaratma ancak güzeli elde etmekle mümkündür. Sanatın amacı güzelliği elde etmek olmalıdır. Bunu da ancak filozoflar gerçekleştirebilir Platon'a göre. Bu nedenle sanatın tüm insanlara değil de sadece filozof ruhlu insana olumlu şeyler yükleyebileceğini düşünür. İşte bu nokta da Aristoteles'in hocasından ayrıldığı bir görüştür. Aristoteles sanatın toplumdaki tüm bireylere iyi gelen bir şey olduğunu düşünür. Hatta insanlara hoş giden sanatın eğitimi verilirse, daha faydalı olacağını ve yönetici olacak insanların beden eğitimi almalarının yanında, ruhlarını da beslemesi için sanat eğitimi almaları gerektiğini söyler.

Platon'un görüşlerine yer verirken gördük ki Platon sanatı çoğunlukla pratik bir edim olarak el ürünü zanaat ürünleri ile ilişkilendirdiği için eğitimin enstrümanı olan aracı bir unsur olarak görmüş ve ona gereken değeri vermemiştir. O değer verdiği şiir türünden olan Homeros ve Hesiodos'un eserlerine bile, ahlak ve din felsefesi açısından zararlı gördüğü için, devletinde sansür uygulamıştır. Platon'un sanat eleştirisinin en önemli sebeplerinden biri, sanatın felsefeden uzak kaldığı yönündeki düşüncesidir. Ona göre, felsefeye uzak olan bilgi, gerçeğe de aykırı demektir ve gerçeğe aykırı olan bilginin işlevi de son derece zararlıdır. Bu doğrultuda—"o; başıboş sanatı devletimizden atmakta haklıydık; aklın gereğine uymak ödevimizdi, şiirle felsefenin bozuşması yeni bir şey değildir"¹¹⁵ diyerek toplumcu bir tavır takınmıştır. Oysa sanatçı sadece görünenle uğraşmaz, inançlarını, beklentilerini, yaşanmışlıklarını da katar sanat eserine. Sanat açısından tam da bu noktada Aristoteles'in, hocası Platon'dan kopuşu başlar. Aristoteles sanatı her zaman, diğer konularda yaptığı gibi çok yönlü ve işlevsel açıdan ele alan bir düşünür olmuştur. Her zaman sanat ile felsefenin ele ele yürüdüğünü hatta bunların birbirlerinden beslendiklerini iddia etmiştir. Aristoteles bu yöndeki görüşlerini *Poetika*'da işlediği tragedya konusu üzerinden anlatır.

---

¹¹⁴ Platon, 2017b, s.211c-d.

¹¹⁵ Platon, 2006, 607b.

1. 3. Aristoteles'in Sanat Anlayışı

Aristoteles'in sanat felsefesini anlamak için ilk araştıracağımız kaynak doğrudan sanatı konu alan tek eseri *Poetika*'dır. Bu kitapta Aristoteles, edebi üslubu inceler, daha çok bugün bizim “edebiyat” adını verdiğimiz uğraş ile onun nazım hali sayılan şiir üzerine düşüncelerine yer verir. *Retorik* adlı eserinde de Aristoteles söz sanatlarını inceler. Aristoteles'in genel sanat felsefesine eksiksiz bir çerçeve çizebilmek için ayrıca *Eudemos'a Etik*, *Metafizik*, *Ruh Üzerine*, *Nikomakhos'a Etik* ve *Politika* adlı eserlerinden de faydalanmak gerekir. Bunlardan yola çıkarak Aristoteles'in felsefesinde sanatın yerini belirlemek mümkündür. Ancak onun sistemli felsefe anlayışının belki de en önemli temsilcisi olduğunu göz ardı etmemek ve her bir düşüncesinin felsefi sisteminden ayrı olmadığını akılda tutmak gerekir.

Aristoteles sanatçının filozof bakış açısından nasıl görüldüğünün en detaylı resmini çizer bize. Sanatın daha çok toplumsal boyutu ve işlevi ile ilgilenir, insan için vazgeçilmez bir etkinlik olduğunu savunur, çünkü sanatın anlamını sorgularken birçok işlevi ile insanı sarıp sarmaladığını görür. Ona göre sanat insanı bazı streslerden hatta yalnızlıktan kurtarır. Sanatçı sadece sahte dünyalar sunan bir taklitçi değil; insanlara farklı güzellikler sunabilen, kendinden bir şeyler katabilen ve olabilir olana kendi bakışını yükleyerek üretebilen insandır. Dolayısıyla sanat bir bilgi çeşididir fakat ona bilim demek doğru değildir, çünkü sanat içinde sübjektiflik barındırır. Genel olarak bakarsak insan güzel kavramı ile ilk olarak doğada karşılaşır. Bu “güzel” doğada vardır fakat insanla ortaya çıkar. Sanatla hiç ilgisi olmayan biri bile güzelin heyecanını duyabilir. Bu nedenle “doğal güzelle” “sanatsal güzel” ayrımını netleştirmemiz gerekir. Bu ayrım Platon felsefesinde değil ama Aristoteles felsefesinde daha belirgindir. Başka bir deyişle doğa sanattaki güzelin temeli olsa da kendisi değildir¹¹⁶. Öyleyse güzel, kişinin algısı ile beliriyorsa burada en belirleyici şey eğitimidir. Ancak bu eğitim için bilgi probleminin işlendiği epistemoloji ile zeminin hazırlanması gerekir. İşte Aristoteles'in yapmaya çalıştığı da budur.

Aristoteles, *Metafizik*'e “Bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler”¹¹⁷ sözüyle başlar. Zaten bilmeye karşı büyük bir arzu duyan insana, duyuşsal ve ruşsal olarak her türlü bilmenin başlangıcı olan duyular doğal olarak haz verir. Sanat da bir tür duyular vasıtasıyla bilme olduğu için bilmenin verdiği bu haz en üst derecede sanatta hissedilir. Aristoteles'in

¹¹⁶ Timuçin, 2017, s.130.

¹¹⁷ Aristoteles, *Metafizik* Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), (4 Baskı), Sosyal Yayınları, İstanbul, 2012, 980a.

sanatsal bilgiye değer vermesinin diğer sebepleri ise onun insanı hayata hazırlaması ve ruhunu yüceltmesidir.

Aristoteles, bilgi ve anlama yetisinin deneyden çok sanata ait olduğunu kabul eder. Çünkü insanlar bir şeyin “olduğunu” deneyle, “niçin olduğunu” ise sanatla bilebilir diyor. Aristoteles burada bilgeliğin konusuna girer ve onu en üst bilgi sayar. Bu nedenle her meslekte ustalara, basit işçilerden daha çok değer verilir ve onların daha bilgili olduğu düşünülür. Bu durumu, onların yapılan şeylerin nedenlerini bilmesine bağlar Aristoteles.¹¹⁸ Kendi ifadeleriyle, “... ustaları gözümüzde daha bilge kılan şey, iş yapabilme yetenekleri değildir; kavrama sahip olmaları ve nedenleri bilmeleridir”.¹¹⁹ İşte bu yüzden Aristoteles’e göre deney bireysel olanın, sanat ise tümel olanın bilgisidir. Başka bir ifade ile söylersek, Aristoteles sanatın deneyden daha gerçek bilgi sağladığını düşünür. Ona göre sanatkârlar öğretebilirler ama deney sahibi insanlar öğretemezler.¹²⁰ Aristoteles nedeni, özü tümele özdeş kılar ve her tümelin, dış dünyada gerçek özlere, doğalara karşılık olmadığını da ekler. Bu durum onu Platon’dan ayıran temel noktadır. Öte yandan bilindiği gibi Aristoteles olup biteni açıklarken ilke olarak uzak nedenleri değil, yakın nedenleri vermemizi ister. Örneğin insanın uzak nedenleri toprak, hava, su ve ateşken yakın nedeni ise düşünüyor ve aklediyor olmasıdır. Sanat için önemli olan da yakın nedenlerin forma bürünmesidir. Nitekim form şeylerdeki ilksel unsurdur ve form yoluyla şeyler sanata uyarlanabilir¹²¹.

Aristoteles estetiği bir estetik obje ve bir sanat yapıtı araştırması, başka bir ifadeyle, sanat felsefesi yönünde geliştirir¹²² ve güzele matematiksel açıdan da yaklaşır. Güzel dediğimiz şey bir değeri ifade eder. Ona göre ‘güzel bir kadın’ dediğimiz zaman yalnız ağız, burun ve göz gibi organların biçimsel bir orantısını değil aynı zamanda saflık ya da temizlik gibi nitelikleri de dile getirmiş oluruz. Yani dışsal güzelliklerin yanında içsel özellikleri de hesaba katmış oluruz. Aristoteles tam olarak böyle yaklaşır güzellik konusuna. Tunalı bunun, biçimsel özellikler yanında içeriksel özellikler de hesaba katılarak, güzel değerinin objektif niteliklerinin açığa çıkarılma yaklaşımı olduğunu söyler.¹²³ Peki, biçimsel özelliklerin yanında içeriksel özellikler nasıl açığa çıkarılır? Bu soruya cevap ararken estetik hazdan söz eden Aristoteles’in yaklaşımını Boal şöyle açıklamıştır:

---

¹¹⁸ Aristoteles, 2012, 981a 26, 981a 28.

¹¹⁹ Aristoteles, 2012, 981b5.

¹²⁰ Aristoteles, 2012, 981a 17, 981b 9.

¹²¹ Schelling, F. W. J., Sanat Felsefesi, (çev. Merve Ertene- Serhat Arslan), (1. Baskı), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017, s.214.

¹²² Tunalı, 2018a, s.330.

¹²³ Tunalı, 2018a, s.313.

Aristoteles'e göre estetik haz maddenin gerçek hayatta kendisine yabancı olan bir biçim ile birleşmesiyle sağlanır. Maddenin bir (yabancı) biçimle oluşturduğu bu birlik estetik hazı üretir. Örneğin neşeyi gerçek hayatta olduğu gibi değil, bir flüt aracılığıyla ifade etmek. Estetik haz böyle doğar. Aristoteles ayrıca "güzel sanatların eylem halindeki insanları taklit ettiğini" de vurgular. Bu kavram çok geniş kapsamlıdır ve içsel ve özsel faaliyeti, bütün zihinsel ve ruhsal yaşamı oluşturan ya da kişiliği açığa çıkartan her şeyi içerir. Buna dış dünya da dâhil edilebilir, ancak sadece içsel eylemi dışa vurmaya sağladığı ölçüde.¹²⁴

Aristoteles güzelin, biçimsel ve içeriksel özelliklerinden söz ettikten sonra, bütünlük yakalanabilmesi için güzel denilen nesnenin belli bir büyüklükte olması gerektiğine değinir. Ona göre çok küçük bir nesne algımızdan çıkar, çok büyük olan nesnede ise bütünlük dağılır, kaybolur, algıyı bozar ve kavramaya engel olur. Başka bir deyişle, çok büyük bir şey kavrama gücünü aşacağından, güzelliğinden söz edilemez. Dolayısıyla her şeyin uygun büyüklükte olması gerektiğini düşünür. Bu düşünce tamamen Grek bakış açısını yansıtır. Grek düşüncesine göre estetik olan bir şeyden söz ediliyorsa, bu şey aynı zamanda kavranabilir bir şeydir. Bu yaklaşım da güzelliğin ve estetiğin biçim ve içerik boyutuna işaret eden bir başka noktadır. İlk bakışta anlaşılamayan ya da bütün olarak kavranamayan olay ya da nesnelere estetikten daha çok yüce kavramıyla ifade edilir. Bu yüzden biz her şeyiyle tam olarak algılayamadığımız büyük bir dağa "yüce" sıfatını ekleriz. Burada yüce olanın gücü fiziksel enerji değil estetik etkileyciliktir.¹²⁵

Bunun yanında "simetri" konusu da güzellik algısı işlenirken değinilmesi gereken bir başka konudur. Çünkü Aristoteles, sanatın ürünü olan güzel bir yaratıdan ve bir nesnenin güzelliğinden söz ederken yöntemine "simetri" ve "belirlilik" ölçütlerini de ekler.¹²⁶ Simetri biçimsel içeriğe işaret eder. Bir bütünün bütün parçaları arasındaki düzen simetri yansıtır. "Uyum" (harmoni) da, güzellik algısında, simetri kadar önemli bir konudur. Aristoteles bu hususu metafizikte iyi ile ilişkilendirerek şöyle açıklar:

... iyi ve güzel olan, farklı şeyler olduklarına göre (çünkü birinciye ancak eylem alanında rastlanmasına karşılık Güzel olan'a hareketsiz varlıklar alanında da rastlanır), matematiksel bilimlerin Güzel ve İyi olan'a hiçbir yer vermediğini iddia eden filozoflar, şüphesiz yanlıgı içindedirler. Tersine Güzel olan bu bilimlerin akıl yürütmeleri ve kanıtlamalarının başlıca nesnesidir. Onların bunu açıkça zikretmemeleri, ondan söz etmedikleri anlamına gelmez. Çünkü onlar, onların eserlerini ve ilişkilerini gösterirler. Güzelliğin en yüksek biçimleri, düzen, simetri ve belirliliktir ve matematiksel bilimlerin özel bir biçimde gösterdikleri de bunlardır ve bu biçimler (yani düzen ve belirlilik) açıkça birçok eserin nedenleri olduklarından matematikçilerin bu tür bir nedensellik ilkesini, yani Güzel olan'ı, muayyen bir tarzda bir neden olarak ele almaları gerektiği açıktır.¹²⁷

¹²⁴ Boal, Augusto, *Ezilenlerin Tiyatrosu*, (çev. Necdet Hasgöl), (4. Baskı), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2014, s.49.

¹²⁵ Collingwood, 2019, s.50

¹²⁶ Aristoteles, 2012, 1078a 36- 1078b 1.

¹²⁷ Aristoteles, 2012, 1078a31.

Uyum, bir ya da birden çok ögenin bir bütünde birleşmeleri hatta o bütünde erimeleridir. Antik Yunan'da hayatın her alanına egemen, büyük ölçüde “orantı” kavramından beslenen bir estetik düşüncesi vardı. Nitekim Aristoteles için de yaşayarak gördüğümüz ve tecrübe ettiğimiz hayat da manevi hayatımız da bütün parçaların birbirleriyle doğru temas ve oran dâhilinde bütünleşmesinin sonucudur. Yaşamın yanında, eğitim konusunda değineceğimiz üzere, insani bir hayat yaşamamıza sebep olan akıl kavramı dahi her zaman ölçü ve orantı anlamlarını çok net barındırmıştır. Bütün bunlar güzelliğin objektif niteliklerine dikkatimizi çeker. Yukarıdaki alıntıyı göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki, Aristoteles için güzel, matematiksel olarak belirlenebilir olandır. Pek çok hususta olduğu gibi Aristoteles'in Platon'dan aldığı fikirleri kendince başka bir form üzerinden kullandığı gibi sanat ve estetik konusunda da ondan istifade ettiği ama realist tavrından ve bilgi sınıflamasından dolayı bu bilgileri farklı işlevler bağlamında kullandığını görüyoruz. Onun sanatta taklit görüşü de böylesi bir etkilenmenin ürünü olarak değerlendirilmelidir. Çünkü biçim'in nitelikleri olarak düzene konmuşluk ve denge, insanın toplum hayatında ortaya koyduğu faaliyetinde önemli bir rol oynar¹²⁸ diyen Aristoteles için sanatta taklit unsuru da toplumsal dengeyi bozucu değil; aksine, bu düzenin üzerine değer ekleyici bir nitelikte olmalıdır. Bu onun özellikle ahlak alanında bir ölçüyü temsil eden ve aşırılıkları reddeden altın orta kavramı ile de uygunluk içindedir. Burada onun ahlak ve sanat arasında kurduğu ilişkiyi görebiliriz.

1.3.1. Aristoteles'te Taklit (*Mimesis*)

Aristoteles taklidin insanda doğuştan var olduğunu düşünür. Taklidi sanatın ve eğitimin ilk adımı sayar. Fakat yazarın ya da ressamın taklidi salt taklit değil bir yeniden yaratımdır ona göre. Sanatçının yaptığı da yaşamın, doğanın yansımasını kendi yorumu ile sunmaktır. Bu bağlamda müzik seslerin, şiir sözlerin, dans ise eylemlerin taklididir. Ancak Platon'da olduğunun aksine Aristoteles'te taklit değersiz bir yaratma değildir. Çünkü realist olan Aristoteles taklit edilen şeyin gerçek bir varlık olduğunu kabul eder ve her taklidin aynı zamanda bir yaratma olduğunu savunur. Onun sanat anlayışının bel kemiği taklit (*mimesis*) kavramıdır. Sokrates, Platon ve Aristoteles felsefelerinde karşımıza çıkan *mimesis*, taklitçilik,

---

¹²⁸ Kagan, Mossej, Güzellik Bilimi Olarak Estetik Ve Sanat, (çev. Aziz Çalışlar), (1. Baskı), Altın Kitaplar Yayınevi, 1982, s.62.

taklit, öykünme ve sanat¹²⁹ şeklinde tanımlanabilir. Aristoteles'te *mimesis* ise bir formun başka bir form altında taklit edilmesidir.¹³⁰ Aristoteles'in sanat felsefesinde *mimesis* bir başlangıç noktasıdır. Fakat öğretinin son noktada vardığı yer arınma (*katharsis*) olacaktır. Başka bir deyişle Aristoteles'in *mimesis* ile başlayan sanat öğretisi, *katharsis* ile son bulur. O halde onda sanat taklit yeteneği ile başlayıp *katarsis* işlevi ile devam ettiği için eğitimin alt yapısını oluşturmaktadır. Aristoteles'in taklit konusundaki bu görüşlerini daha anlaşılır kılmak için önce hocası Platon'un bu konudaki görüşlerini ayrıntılı olarak ortaya koymak gerekir.

Mimesis sanat felsefesi açısından merkezi role sahip bir kavramdır. *Mimesis*, daha önce de vurgulandığı gibi öykünme, taklitçilik, taklit ve sanat gibi anlamlara gelir. Söz konusu sanat Platon'da şairin, ressamın, heykeltıraşın sanatıdır. Başka bir deyişle “öteki sanatlardan farklı olarak, alet kullanmayan, fakat imgeyi veya kopyayı kendi şahsında yaratan aktörün [yani tragedya oyuncusunun] sanatıdır.”¹³¹ Platon sanatın benzetmeci, taklitçi eğiliminden hoşlanmaz. Ona göre resim göze hitap eden benzetme, şiir ise kulağa hitap eden benzetmedir. Hâlbuki o değişmeyen, kesin bilginin peşindedir ve bunu da ancak idealar sağlar. İdealar değişmedikleri için bilgi (*episteme*) de değişmez ve bize kesin bilgi sağlar. Fakat görünüşler, algının konusuna girdiğinden onlara ilişkin kesin bilgiden söz edemeyiz, çünkü onlar sürekli değişmektedir. Ve görünüşler ancak *sami* ya da *doxa* adını alırlar.¹³²

Platon'un bu yaklaşımı göz önüne alındığında taklit barındıran sanatlar, görünüşlerin de aşağısında bir yere sahip olacaktır. Çünkü hakikate giden yolda ilk adımı, görme duyusu sağlar bize¹³³. Ancak hakiki bilgi, görmenin bize hatırlattığı idealara aittir ve bunu da akılla kavrayabiliriz. Platon'un pratik doğalarından dolayı zanaatları diğer sanat ürünleri ile birlikte değerlendirdiğini görüyoruz. O el işçiliği, şiir, resim, tragedya gibi sanatları *mimetik* sanatlar olarak ele alır. “Hakikatler alanını şeylerin özleri, asılları doldurur, görünüşleri duyularımıza hitabeden şeyler oluşturur ve görünüşlerin kopyalarını sanatsal *mimesis* üretir. Dolayısıyla hakikatler ve kusurlu kopyalar arasında aşılması zor bir uçurum belirir.”¹³⁴ Çünkü Platon'a

---

¹²⁹ Peters, F. E. Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü, (çev. ve yay. haz. Hakkı Hünler), (1. Baskı), Paradigma Yayınları, 2004, s.221.

¹³⁰ Baker, 2019, s.28.

¹³¹ Peters, 2004, s.222.

¹³² Platon, 2006, 477e.

¹³³ Platon, 2015, 47. prgrf, s.58.

¹³⁴ Cılız Feyruze, Platon Ve Aristoteles'te Şiir Sanatı, Özne Dergisi 24. Kitap- Bahar 2016: Platon, s.271, ss. 267-278.

göre benzetmeci “... bir şeyin aslından üç derece uzağını yapan”¹³⁵ kişidir. Öyleyse *mimetik* objeler eksik ve kusurlu olmaya mahkûmdur.

Platon’a göre sanatçı bir varlığın veya bir özün üç derece uzağını yapabilir.¹³⁶ Öte yandan, ressam değişik gösterir fakat değiştiremez. Aristoteles ise sanatçının *mimesis*ini olabirlik çerçevesinde olanı değiştirmek bağlamında ele alacaktır. Değiştirilemez bağlamında düşünen Platon’a göre resim sanatı da gerçeğin değil görünenin benzetmesidir. Platon resim sanatına da gerçekten uzak bir benzetme sanatı der¹³⁷ ve resim gibi benzetmeci bütün sanatları doğrudan uzak bulur. Ona göre bunların bilgeliğe karşı koyan bir tarafı vardır, çünkü sanatçılar sağlam ve gerçek hiçbir şeyin ardına düşmezler. Bu da Platon’a göre ancak değersiz bir şey doğurabilir. Dolayısıyla Platon benzetmeyi değersizle değersizle çiftleşmesi şeklinde tanımlar¹³⁸. Oysa Aristoteles Platon’un bu kadar değersizleştirdiği resim sanatı ile birçok hoş gitmeyen şeyin, insanların hoşuna gidebileceği şekle büründürülebileceğini iddia ederek eğitimde sanatın işlevsel kılınacağına işaret etmektedir. Nitekim bu yaklaşımı günümüz eğitim anlayışlarına da şu ya da bu şekilde yansımıştır.

Platon’a göre şair bize bir olayın nerede ve nasıl geçtiğini aktardığı zaman sadece anlatım yapar ama bu olayları anlatırken kendisi değil başkasıymış gibi anlatıyorsa bu başka birinin kişiliğine girmek ve sözünü de elinden geldiğince ona uydurmaktır. Yani o kişinin taklidini yapmış olur. Platon, Homeros başta olmak üzere, hemen hemen bütün şairlerin anlatımlarında taklide başvurduklarını düşünür. Platon’a göre benzetmeci şair akıldan yana gidemez. Çünkü akli işin içine katması, yapmak istediği sanata izin vermez. Şair ancak benzetmesi kolay olan coşkun, taşkın, değişmez yanımızı ortaya çıkararak halka kendini beğendirebilir. Platon şairleri ‘uydurma varlıklar yapan, benzetmeci dediğimiz adam’ olarak tanımlar. Dolayısıyla Platon’a göre şairler gerçekten anlamayan, sadece görünüşü bilen insanlardır.¹³⁹

Platon *İon* diyalogunda, şairleri tanrısal esinlenmenin verdiği sarhoşlukla ne söylediklerinin bilincinde olmadan yazan kişiler olduğu yönünde eleştirir¹⁴⁰ fakat taklide başvurmadan olayları olağan şekliyle anlatan şairlere bir itirazı yoktur. Ama bunu yaparken Platon’a göre insanların eğitim seviyesine göre bir anlatım seçilmeli, faydalı ve ahlaklı olan

---

¹³⁵ Platon, 2006, 597e2.

¹³⁶ Platon, 2006, 597e.

¹³⁷ Platon, 2006, 598b4.

¹³⁸ Platon, 2006, 603b.

¹³⁹ Platon, 2006, 393b-c., 393c9, 601c.

¹⁴⁰ Platon, 2016b (İon-Toplu Diyaloglar), 535a-b

şeyler anlatılmalıdır. Fakat *Phaidon*'da tanrıların şiir yazmasını istedikleri kişinin rüyasında ona şiir yazmayı emrettiğini söyler ve kişi de bu ödevini ihmal etmemek için şiir yazmaya başlar veya yönelir. Nasıl ki atletlere cesaret verilirse, bu tanrısal esin barındıran rüyalar da kişiyi sanatla ilgilenmeye sürükler. Şairin sadece şiir yazmakla kalmayıp hayaller kurması gerektiğini de söyler.¹⁴¹ Nasıl ki filozof hep en güzele ve en yüceye ulaşmayı amaç edindiyse, şairler hatta tüm sanatçılar da sanatlarına yenilik getirmeyi ve en güzele ulaşmayı amaç edinmelidirler. Öyleyse, Platon'un sanatların en yükseği dediği, felsefenin ve mutlak güzele ulaşabilecek olan filozofun amacı şu olmalıdır: Oluşturulan sanat yapıtlarının salt güzele ulaşma amacını kendinde taşıyabilmeleri. Ancak bu sayede insan özsel güzelliğe, güzel olanın kendisine ulaşabilir. İşte söz konusu amaç, Platon'da nesnel bir estetikten söz etmenin yolunu açar bize.¹⁴² Bu konuya da ileride değinilecek olup Platon'un tanrılara ve tanrısal esine layık gördüğü sanatın Aristoteles'te nasıl yeryüzüne indiğine, isteyen hemen her insana hitap edebildiğine ve ahlak ile birleşince eğitsel bir işlev kazandığına değinilecektir.

Platon şairlerin başı olarak gördüğü Homeros'u¹⁴³ ve Hesiodos'u da eleştirir. Şairler akıl yoluyla değil de duygu ve heyecanlarıyla hareket ettikleri için bir türlü Platon'un eleştirilerinden kurtulamazlar. Tiyatrolar da bu yanımızı çoğaltırlar. Dizginlemeye çalıştığımız bütün duygularımızın esiri olmaya başlarız onlar yüzünden. Sürekli egemenliğinde kalmamız gereken akıl ve geleneğin sınırlarından çıkarız. O zaman da başkalarının felaketlerine ağlamayı ayıp saymayıp, onların acılarıyla dertlenir, kendimizi acıma duygularına bırakırız. Tüm bunları yaparken de şiirden alınan bu zevkin faydalı bir zevk olduğunu düşünürüz.¹⁴⁴ Platon tiyatronun varlığını gerekli bulmasa da etkisinin farkında olması bizim için önemlidir. Çünkü Aristoteles'in sanat anlayışında büyük bir yer kaplayan tragedya tarihsel süreçte yüklendiği anlamlar değerlidir.

Tüm bu anlatılanlara ek olarak Platon'un sanata tümünden tavır alan bir filozof olmadığını vurgulamakta fayda vardır. Platon sanatın her türüsüne değil, daha çok, sanatı yalnızca kötü bir kopya gibi kullanan sanatçılara karşıdır. Unutulmamalıdır ki, Platon hayalini kurduğu devlete ulaşmak için çocukların eğitimini çok fazla önemsemektedir. İşte tam olarak bu çocukların eğitimini verirken sanattan faydalanılması gerektiğine işaret eder. Çocuk eğitiminde çocuklara seçkin masallar okumak ve yine onlara belirli şarkılar dinletmek

---

¹⁴¹ Platon, 2017a, 60d, 61a, 61b.

¹⁴² Kart Berfin, Platon'da "Güzellik" Kavramı Ve Sanatın Öznelliği-Nesnelliği Sorunu, *Özne Dergisi* 24. Kitap-Bahar 2016: Platon, s.262, ss.247-266.

¹⁴³ Platon, 2006, 607a.

¹⁴⁴ Platon, 2006, 606a-b.

vurgusu Platon felsefesi için gözden kaçırılmaması gereken noktalar. Tabii bu masallar ve şarkılar çocukların ve bireylerin aklını karıştırmayacak ve toplum düzenine zarar vermeyecek nitelikte olmalıdır. Platon bu yönde sanata ve sanatçıya belli sorumluluklar yükleyen ve onlardan sosyal beklentisi olan bir filozoftur diyebiliriz. Bu olumlu özellikler Aristoteles'in Platon'dan alıp, korkmadan ve titizlikle geliştirdiği, son derece önem verdiği noktadır.

Platon'un şairlere değer atfeden şu cümleleri önemlidir: “Şairler gerçekten bilgi yolunda babalarımız, kılavuzlarımızdır. Dostluk üstüne güzel özdeyişleri vardır. Onlara bakılırsa dostluk tanrıların işidir; dostları birbirine doğru onlar iterler.”¹⁴⁵ Yine *Devlet* adlı eserinde şiirden beklediği nitelikler de şiirin yalnızca iyi adamın taklitçisi olması, işe yarar masallar söylemesi ve asker eğitiminde uygulanan kanunlara uygun olması şeklindedir.¹⁴⁶ Platon bilgiye, gerçeğe, ahlaka, erdeme ve iyi düzene dair bir şeyler söylemek isteyen şairi susturmaz. Bu şairler, Platon'a göre her zaman görünüşten gerçeğe, başka bir ifadeyle, tek tek varlıktan asıl ideaya ve bunun yanında inançtan mutlak doğrulara yani *sanıdan epistemeye* doğru giden bir çerçevede kalmalıdır. *Mimetik* sanatlardan uzak durulması gerektiğini söyleyen Platon, mutlak güzelliğe ve güzel ideasına ulaşmaya çalışan sanatı her zaman destekler. Ona göre sanatçı ancak tanrının yaptığına en yakın ürünü ve sanatı ortaya koyabilirse sanatı anlam kazanabilir. Devletindeki insanların güzele, sanata ulaşmaları gerektiği vurgusu¹⁴⁷ bu görüşü destekler niteliktedir.

Aristoteles'e göre taklit ise, kusursuzluk arayışında şeylerin iç hareketini yeniden yaratmaktır. Bu yüzden sanatçılar şeyleri “olduğu” şekilde değil, “olması gereken” şekilde taklit ederler ki bu yönüyle o Platon'dan ayrılır. Aristoteles'e göre yapılmış, bitirilmiş ve olan şeyler doğanın kendisinde zaten vardır. Sanatçı buna, taklit aracılığıyla, bir şeyler ekleyen kişi olmalıdır. Burada sadece sanatın değil eğitim-öğretimin de bir taklit olarak kabul edildiğini unutmamak gerekir. Bu yüzden önce *mimesis* teorisinin derinlemesine değerlendirilmesi ve sonra olandan olması gerekene geçmeyi sağlayabilmek için eğitimle ilişkilendirilmesi gerekir.

Aristoteles'te *mimesis* ile ilişkili olan öykünerek öğrenme insanı diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. Öykünerek öğrenen insan doğayı analiz eder ve analiz sonunda bir senteze ulaşır. *Mimesis* (taklit, yansıtma) anlayışı, Platon'un aksine temelinde doğanın güzel bir varlık olduğu ve bu güzelliği ile sanat açısından öykünülecek bir örnek olduğu düşüncesinden beslenir. Sanat güzel olan doğayı yansıtacak ve doğadaki güzellik ile sanat

---

¹⁴⁵ Platon, 2017b, s.91.

¹⁴⁶ Platon, 2006, 398a-b

¹⁴⁷ Platon, 2006, 401c-d

güzelliği örtüşecektir.¹⁴⁸ Doğayı kılavuz alan insan, sanatını da bu şekilde yönlendirir. Çünkü ona göre taklit bazen bir sözcükle bazense bir görüntü ile doğuştan gelen tanıma kapasitemizi uyarır ve harekete geçirir.¹⁴⁹

Mimesis teorisi böylece ilk etapta bir doğa güzelliğinin varlığını kabule dayanır. Ve bu doğa güzelliğinin, sanat güzelliğinin de kaynağı olduğunu ifade etmek gerekir. *Mimesis* gerçek, kurmaca ya da geçmiş olayları, şu an, şu zamanda oluyormuş hissi yaşatır. *Mimesis*in en çok kullanıldığı tragedya sanatı, Aristoteles felsefesinde, izleyicilerini farklı zaman ve mekânlara götüren, değişik duygu ve düşünceleri deneyimlemelerini sağlayan en etkili anlatım araçlarından biri olarak karşımıza çıkar. Tragedyanın sahip olduğu bu anlatı kabiliyetinin farkında olan Aristoteles, onu en etkili şekilde kullanmıştır. Örneğin; tragedyada da tiyatrodada da bir şeyin tanımı verilmez, o şey tarif edilmez, gösterilmeye hatta hissettirilmeye çalışılır. Başka bir ifade ile ‘*mimesis*’ kavramı ile görselde oluşturulan taklit, ‘*katharsis*’ kavramı ile izleyicide yaratılan haz ve arınma duygusu oluşturularak son bulur. İşte Aristoteles için *katarsisi* sağlamak sergilenen dramda nihai görevdir.

Aristoteles mimetik etkinin yanı sıra estetik haz oluşturması beklenen sanatın görevinin sadece ‘estetik haz üretmek’ olduğu fikrine katılmaz. Ona göre sanat, estetik hazzın yanında ahlaki olarak saf bir tavır da yaratmalıdır. Yani Aristoteles sanata konu edilen güzelin ve iyinin ahlaksallığını göz önünde bulundurur ve bunun da özellikle tragedya sanatında temsil edildiğini kabul eder.

1.3.2. Aristoteles’te Tragedya

Tragedya, *tragos* (keçi) ve *oidie* (türkü) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşur ve kelime anlamı olarak “keçilerin türkü” anlamına gelir. Dionysos şenliklerinde koro, satirlerin biçimine girerek -çünkü tanrının çevresinde doğanın yabancı güçlerini temsil eden teke ayaklı satirlerin olduğuna inanılıyordu- tanrının kölelerini simgelerdi. İlk dönem koro oyuncularını teke derileri (*tragoi*) giyerek oyun alanına çıkardı ve böylece tragedya türü de bu *tragos*ların şarkılarından doğdu.¹⁵⁰ İlk olarak Dionysos şenliklerinde söylenen bir tür olan tragedyanın kelime anlamından öte nasıl olup da zaman içinde “trajik” anlamını yüklediğini de ortaya

---

¹⁴⁸ Tunalı, 2018a, s. 275.

¹⁴⁹ Carroll, Noel, Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş, (çev. Güliz Korkmaz Tirkeş), (2. Baskı), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2016, s.80.

¹⁵⁰ Nutku, 2011, s.33

koymak gerekir. Bu kavramın özünün ne olduğunu yine Aristoteles'in eserleri ile cevaplandırmak durumundayız, çünkü ilkçağda tragedya kavramını ve sanatı ondan daha geniş işleyen herhangi bir kaynak mevcut değildir.

İlkçağda etik bir nitelik yüklenen tragedya özünde estetik olsa da psikolojik nitelikler de barındıran karmaşık ve çok yönlü bir yaratma olgusu olarak karşımıza çıkar. Tragedyanın korku ve acıma duyguları uyandırması onun psikolojik yönüne işaret eder. Bu duygular tragedyanın etkileridir ama nihai amacı değildir. Nihai amacı “*katarsis*”i sağlamaktır. Aristoteles'in *katarsisi* (arınma) tragedyanın önündeki bir amaç olarak ele alması ve onun etik boyutunu yüceltmesi, tragedyayı bir sanat türü olarak ele aldığı kanısına götürür bizi. Nitekim Tunalı da tragedyanın katartik boyutuna dikkat çekerek onu, ahlaksal bir sanat olarak niteler.¹⁵¹ Çünkü tragedya en nihayetinde bizi bazı olumsuz davranışlardan arındırarak ahlak sahasında karşılık bulur ki bu aslında siyasetin hedeflediği eğitimin de ana amaçlarındandır.

Tragedya yazarı toplumsal durum ile düşünsel bir bağ kurmak zorundadır. Rastgele eğlendirmenin yanında dinsel, politik ve ahlaki ilkeleri yok saymamalıdır.¹⁵² Tragedya konularını “Doğru nedir?”, “Kim haklı?”, “Haklı, dünyada başarı sağlıyor mu?”, “Doğru, daima yeniyor mu?” gibi soruları merkeze alarak¹⁵³ işler, bunun insanlar üzerinde bıraktığı moral etkiyi tartışır. Özetle; ilk adımda estetik değer olarak ele aldığımız tragedya, geçirdiği süreçle birlikte, yukarıdaki soruları hamuruna katarak son adımda etik boyuta ulaşır. Bu yönüyle Aristoteles'in tragedyanın önüne *katarsis* gibi bir amaç koyması, onu hemen hemen bütün sanatların temsilcisi ve en üstünü olarak öne çıkarması açısından anlamlıdır.¹⁵⁴ Her ne kadar kendisi, tragedyanın eğitimle olan ilişkisini ayrıntılı olarak işlemese de en büyük sanat siyasettir diyerek; değer üreten ve değer yükleyen bir kurum olarak, eğitim aracılığıyla *katarsis* gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Burada yine Aristoteles sosyal hayatın çok boyutlu ve içsel bütünlüğünü sağlayan devlet, siyaset eğitim-öğretim arasında kopmaz bir bağ olduğunu ortaya koyar.

Tragedyanın gelişim sürecine baktığımızda, Aristoteles, onun kendi kendisini tamamlayan bir gelişim sürecine sahip olduğunu öne sürer ve buna ek olarak başlangıcının da doğaçlama olduğunu söyler.¹⁵⁵ Tamamlanması ise ona göre doğaçlamanın gelişmesi ve genişlemesi ile zaman içinde gerçekleşir. Öte yandan Aristoteles'e göre tragedya ozanları bu

---

¹⁵¹ Tunalı, 2018a, s.363.

¹⁵² Latacz, 2006, s.19.

¹⁵³ Tunalı, 2018a, 369.

¹⁵⁴ Tunalı, 2018b, s.116.

¹⁵⁵ Aristoteles, 2019, 1448b 25.

doğal süreci bir kenara atıp eserlerini izleyicilerin istediği şekilde yazarlarsa bu tragedyadan çok komedyaya özgü bir durumu sergiler.¹⁵⁶ Çünkü Aristoteles'e göre *katharsisten* doğan haz, sırf eğlenmeden farklı bir haz olmalı ve her olay sıradan insanların hoşlandığı gibi mutlu sonla bitmemelidir. Buna paralel olarak tragedyasını kötü sonla bitirenleri eleştirenleri haklı bulmaz Aristoteles. Eğer olay örgüsü doğru kurulmuşsa, sahnede de yarışmalarda da, en çok trajik olaylar öne çıkar.¹⁵⁷

Tragedya da komedyada da eyleme dayanır ve kişiler tarafından oynanır. Peki, nedir aralarındaki fark? Taklit edilen eylemin ahlaksal dayanakları açısından farklılaşırlar. Komedyada ortalamadan daha aşağı olan karakterlerin taklididir. Fakat bu demek değildir ki Aristoteles'in bahse konu ettiği karakterler ahlaktan bihaber insanlardır, tam tersine onlar iyi ya da kötü sınıflamasına giren kişiliklerdir. Aristoteles komedyada ile tragedyada ayrımını da bu temelde kurar. Ona göre tragedyada ortalamadan daha iyi, komedyada ise ortalamadan daha aşağı insanları konu alır. Kötüden kasıt ise gülünç ve tuhaf olarak nitelenebilecek şeylerdir. Komedyadan söz ederken, Aristoteles, gülünç olanı çirkin bulur. Fakat bu çirkinliği rahatsızlık ve zarar vermeyen bir kusur olarak düşünür. Başka bir deyişle, komedyada çirkinliğin belli bir kısmını ele alır, gülünç olanı ele alır, yani bayağı insanları taklit eder.¹⁵⁸ Öte yandan, şunu belirtmemiz gerekir ki; komedyada, tragedyaya göre ortalamanın altındaki insanları taklit ettiği için pek de bir önemi yoktur. Çünkü bu durum sanattaki idealist ahlaki yönü zayıflatır.¹⁵⁹ Aristoteles sanatına böyle bir durumu konu edinmez. Çünkü sanatın dahi konusu ahlaki bir üst durumu yansıtmalıdır. Bu yüzden Aristoteles eserinde komedyaya çok fazla yer vermemiştir.

Aristoteles *mimesis* ve *katharsis* kavramlarıyla örülü sanat teorisinin kendi içinde uyumlu yapısını net bir şekilde ortaya koyar. *Mimesisin* Aristoteles'e göre var olma amacı aslında haz ile ilişkilidir. İnsan, doğası gereği öykünerek öğrenir demiştik. İşte bu öykünmeden, taklitten haz almaktadır aynı zamanda ve bu da bizi *katharsis* kavramına götürür. *Katharsisin* duygu düzenleyici, duygulara gem vurucu tarafı da unutulmamalıdır. Bu noktada insan *mimesis* ile gerçek hayatın yansımalarını ve yeniden üretimini gerçekleştirirken, *katharsis* ile bu yeni dünya içerisinde yüklendiği duygularından arınma imkânı bulmaktadır. Okuyucunun ya da izleyicinin *mimesis* ile oluşturulan bir eserden haz alma düzeyi, o eserin

---

¹⁵⁶ Aristoteles, 2019, 1453a 35.

¹⁵⁷ Aristoteles, 2019, 1453 a25.

¹⁵⁸ Aristoteles, 2019, 1449a33.

¹⁵⁹ Ülger, Emir H., Aristoteles'te Poetikanın Doğası ve Sınırları, s.203-204, Dört Öge Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4/Ekim 2013, ss. 195-214.

gerçeklikle olan yakınlığının derecesine bağlıdır. Aristoteles, *katharsisi* sadece tragedyada belirgin kılar. Diğer sanatlarda kathartik bir eki olsa bile bu trajedininki kadar göz önünde olmayacaktır¹⁶⁰. Katartik etki bir öyküde sonucun ne olması gerektiğini belirlemese de öykünün sonuca ulaşmasını sağlar.

Aristoteles'in toplumsal yapıda öngördüğü değişimler onun sanat anlayışına da yansımıştır. Aristoteles'in, Platon'un öne çıkardığı topluma karşılık insanı birey olarak algılaması ve bireysel haz ve isteklerine kulak vermesi; sanatı, hem estetik haz sağlayan hem de insanı kişisel sıkıntılarından uzaklaştıran bir araç olarak görmesi ile sonuçlanmıştır. Bu anlamda sanatın *katarsis* işlevi ile insanda psikolojik arınma sağladığını kabul etmektedir. Ancak buna bakarak Aristoteles'in toplumcu yönü göz ardı edilmemelidir. Çünkü o, son tahlilde bireyin değil vatandaşların tümünün mutluluğunu hedeflemektedir. Aristoteles şiire karşı hep korumacı olurken Platon çoğu zaman şiiri devletinden atmak isteyen taraftadır. Demek ki Platon ve Aristoteles için her ne kadar sanat mimetik bir etkinlik olsa da onun insan ve toplum üzerindeki etkileri konusunda bir fikir birliği oluşmamıştır. Öte yandan Aristoteles'in sanatın insan hayatına etkilerini araştırması, sanatı toplumsal bir değere kavuşturmuştur. İşte Aristoteles'in birçok farklı alana bu şekilde, çok fazla ve çeşitli yönlerde, katkı yapması onu özel ve önemli kılar.

Aristoteles insanın üç temel özelliğinin bulunduğunu ve bunlardan birisinin *poiesis* (yaratma) olduğunu ifade eder. Buradaki yaratma kavramı salt bir gerçeklikten ziyade taklit etme anlamında kullanılır ki hem sanatı hem de zanaatları içine alır. Bunlardan güzel sanatlar için yaratma *poetike* terimi ile ifade edilir. Bu kavram günümüze doğru gelindiğinde, artık şiir sanatının felsefi yorumu ya da dayandığı ilkeler olarak *poetika* olarak meşhur olmuştur. Genel olarak Aristoteles için *poetika* güzel sanatları içine alan ve fayda ya da haz odaklı bir yaklaşım gösterir. Aristoteles bu yüzden *Poetika*'da daha kısa ifadelerle destan, tragedya şiiri, komedy, ditrambos şiiri, aulos ve kithara sanatlarının hepsinin taklit (*mimesis*) olduğunu söyler.¹⁶¹ Buradan yola çıkarak Aristoteles'in *Poetika* eseri, yararlı ve güzel sanatları içeren bir yapma-yaratma etkinliğinin genel adıdır diyebiliriz.

Aristoteles güzel sanatları, sadece bilgiyi hedefleyen bilimlerden ayrı tutar. Ona göre güzel sanatlar hazzı amaçlar.¹⁶² Buna karşın Aristoteles etik ve estetik değerleri çok fazla

---

¹⁶⁰ M. Akif Duman, *Katharsis Kavramının Modern Ve Klasik Anlamda Mukayesesi, İç Çelişkileri Ve Kathartik Genişletme*, Türk Dili, Ocak 2020, (69/817) s.83, ss. 70-91.

¹⁶¹ Aristoteles, 2019, 1447a14.

¹⁶² Aristoteles, 2019, 1448b 13.

birbirinden ayırmaz. Bu doğrultuda her sanatın iyiyi arzulaması gerektiğini düşünür. Ve bunun yanında Aristoteles öykü, destan, müzik ve görsel öğelerin hepsinin haz verdiğine inanır.¹⁶³ Örneğin bir sanat türü olarak ele aldığı müzik, Aristoteles'e göre, keyif veren bir sanat çeşidi olmanın yanı sıra karakter ve zihin üzerinde de etkilidir. Müzik sayesinde insanda eğitimle hedeflenen birçok davranış değişikliği gerçekleşebilir. Aristoteles Olympos melodili üzerinden bu hususu şöyle anlatır:

Bu melodilerin insan karakterini etkilediği, fazlasıyla heyecanlandığı, zihin, akıl ve ahlak bakımından büyük heyecan yarattığı bilinir. Aynı şekilde görsel sanatlarda da insanlar melodi ve ritimlerin dışında gördükleri şeylerden dolayı da heyecan duyarlar. Müzik zevk duyulacak şeyler arasındadır, erdem doğru şeylerden zevk almak ve doğru şeyleri beğenmek olduğuna göre doğru düşünce, iyi ahlak ve asil davranışlardan müzik yoluyla zevk almaktan daha önemli bir şey olamaz.¹⁶⁴

Antik Yunan'da "müzikte logosa uygunluk" düşüncesi, ruhsal olan ile akılsal olan ayırımına yol açmıştır. Sanata bu yaklaşım tarzı Aristoteles'in sanat felsefesini kavramamız açısından yol göstericidir. Sanat felsefesi, Yunan düşüncesini şekillendiren iyilik, güzellik, doğruluk ve ölçülülük gibi değerlerin yansımasıdır. Yunanlılarda sanatın her alanında en az tarz kadar karakter, alışkanlık ve geleneği temsil eden "*ethos*"* da önemlidir. Çünkü onlarda müzik sadece bir sanat eseri olarak ele alınmaz; aynı zamanda doğru, iyi ve güzelin felsefede olduğu gibi bir aradalığı çok önemlidir. Bunu en güzel şekilde temsil eden şey sanat eserleridir. Bu durum müziğe ister istemez ahlaksal bir ödev de yükler. Örneğin müziğin türü ve ritminin yanı sıra *ethosa* uygunluğu, dikkate alınması gereken bir olgudur. Doğru ile yanlış yargıları müziğe taşınır ve *logosa** (akla) uygunluk dikkate alınır. Bu yönüyle Antik Yunan'da müzik, Anadolu'daki türkülerin işlevine sahiptir. İşte Aristoteles'in tragedya üzerinde anlatmak istediği realist hayatın temsilcisi olan sanat bu işleve sahiptir.

Öte yandan, eski çağlarda iletişimin sınırlı olması müziğin gelişmesine etki eden bir unsurdur. Nitekim Antik Yunan'da da savaşların, festival ve törenlerin başlangıç ve bitişlerinin müzikle haber verildiğini biliyoruz. Dolayısıyla toplumu ilgilendiren, sosyalleşme sağlayan, insanları bir araya getiren ve eğiten bir etkinliktir müzik. Aynı doğrultuda dini ritüellerde, spor yarışmalarında, tragedya ve komedyalarda, evlilik törenlerinde eğlenmek amaçlı kullanılmıştır. Müzik için sadece bireysel bir yönelim ya da tercih demek doğru olmaz.

---

¹⁶³ Aristoteles 2019, 1462a 17.

¹⁶⁴ Aristoteles, 2019, 1340 a10.

* *Ethos* Terimi Antik Yunan geleneğinde alışkanlık, görenek, karakter gibi anlamlarda kullanılır. Aristoteles ise bu terimi daha çok karakter ile ilişkisini kurarak erdeme karşılık gelen bir yapıda ortaya koyar.

* *Logos* terimi söz, konuşma, düşünce akıl gibi anlamalara gelmekle birlikte, her şeyin kendisine uyduğu yasa olarak da tanımlanabilir. Aristoteles logosu hem epistemolojik açıdan yaklaşarak tanımın eş anlamlısı olarak kullanır hem de etik bir anlam, etik bir rasyonalite şeklinde düşünür. Ve bir yandan ahlaki değerlerin kaynağı olarak da görülebilir. (A. Cevizci, Felsefe Sözlüğü, s.1024-1025, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013, 8. Baskı).

Hem dinsel hem de eğlenme amaçlı olan *Sempozyumları* hatırlarsak orada da soylulara müzik eşlik eder.

Bunların yanında Aristoteles gençlerin müzik eğitimi almaları gerektiğini düşünür. Çünkü ona göre müzik, akıl üzerine doğrudan etkileri olan bir sanat çeşididir. Gençlerin kendilerine zevk veren şeylerden hoşlanması ve müziğin de zevk verici yönünün olmasının gençlerin eğitimine büyük katkısı olduğuna dikkat çeker.¹⁶⁵ Yalnız bu müzik eğitimine ‘müzik yapmak’ eklenmelidir. Müzik eğitimi alan ve müzik yapabilen gençlerin ilerde devlet kademelerinde görev almaları halinde daha başarılı olacağını düşünür. Aristoteles’e göre onların hangi ritimleri çalmaları ve söylemeleri gerektiğini bilmeleri, “yönetme” durumlarını da etkiler.¹⁶⁶ Bu nedenlerle öğrencilerin, köleler, çocuklar ve bazı hayvanların hoşuna giden genel müziği güzel melodili ve güzel ritimli müzikten ayırt etmeleri sağlanmalı ve bu farkındalık oluşana kadar da eğitimlerine devam edilmelidir.¹⁶⁷ Bu doğrultuda Aristoteles üflemeli çalgıları ahlaki bulmaz. Çünkü bunların yalnızca insanların duygularını harekete geçirip heyecanlandırıldığını ancak akli olarak bir etkisinin olmadığını düşünür.¹⁶⁸

Aristoteles’in müzikten bir değil birden çok beklentisi vardır. Bunlar eğitim, arındırma, zaman geçirme, dinlenme ve dinlenmeden sonra gevşeme¹⁶⁹ şeklinde sıralanabilir. Aristoteles eğitimcilerin melodileri ahlaki, etkili ve duygusal şeklinde sınıflandırmalarını da son derece yerinde bulur.¹⁷⁰ Öte yandan her sanat türünü taklide dayandığını bildiğimiz Aristoteles, bu sanat türlerinin ayrı ayrı araçlarla taklit yaptığını söyler. Bu açıdan baktığımızda müzik, sesleri ve ritimleri taklit eder.¹⁷¹

Aristoteles bir diğer sanat türü olan şiiri, bireysel bir yaratış formuna sokarak ya anlatı ya da oyun şekline büründürür. Sanat türleri için, konunun taklit ediliş biçiminin önemli olduğunu söyler. Ona göre şiirin taklit aracı sözdür. Aristoteles dille, uyumla ve ritimle taklidin de çok doğal olduğunu söyler. Doğuştan bu yeteneğe sahip kişiler yavaş yavaş ilerleyerek doğaçlama yöntemlerle şiiri ortaya çıkarırlar.¹⁷² Başka bir deyişle doğal eğilimlerle yola çıkan şairler, şiir konusunda, zamanla yetkinleşir ve ustalaşırlar.

---

¹⁶⁵ Aristoteles, Politika, (çev. Furkan Akderin), (1.Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2013, 1340b 11-16.

¹⁶⁶ Aristoteles, 2013, 1341a1.

¹⁶⁷ Aristoteles, 2013, 1341 a12.

¹⁶⁸ Aristoteles, 2013 1342a19.

¹⁶⁹ Aristoteles, 2013, 1342a17.

¹⁷⁰ Aristoteles, 2013, 1342a14.

¹⁷¹ Aristoteles, 2019, 1447a20.

¹⁷² Aristoteles, 2019, 1448a25, 1448b 22.

Şiiri oluştururken sözcükleri yerli yerinde kullanmak ve anlatıya metaforik söyleşi katabilmek Aristoteles için son derece önemlidir. Bunun doğal yetenek göstergesi olduğuna inanır ve başkasından alınamayacak tek şeyin bu olduğunu söyler. Zaten metafor kullanmak, benzerliği otomatikman göz önüne almaktır Aristoteles'e göre.¹⁷³ Öte yandan şiirin her türünün iyi insanları taklit ettiği gibi kötü insanları da taklit ettiğini ekler Aristoteles.¹⁷⁴

Aristoteles şiirin, bireysel bir olayı yeniden anlatmak gibi bir hedefe yönelmesi gerektiğini düşünür. Şiir ona göre, varolanın tüm potansiyellerini göz önünde bulundurmanın yanı sıra, ele aldığı şeyi evrensel bir yaratımla süsleyerek sunmalıdır. İşte tam da bu nedenle ona göre “şiir tarihten daha felsefidir ve ağırlığa sahiptir, çünkü şiir daha çok tümelleri, tarih ise tikelleri dile getirir.”¹⁷⁵ Aynı doğrultuda Aristoteles'e göre ozanın işi ‘olmuş olanı değil, olabilir olanı’ anlatmaktır. Tarihçi ile ozanı da bu esasa göre ayırır Aristoteles. Bunları ayırmasındaki tek ölçüt birinin ölçülü diğerinin ölçüsüz yazması değildir. Aristoteles şiir ve tarih ayrımı yaparken olasılık ya da zorunluluk durumlarını da göz önüne alır.¹⁷⁶ Çünkü ona göre dramatik akışı ve kaynaşmayı sağlayan ve nihayetinde bütünlük ortaya çıkaran öge olasılık ve zorunluluktur. Şair olasılık ve zorunluluk ile tragedyayı etkin kılar ve bunlarla tragedyanın iç ölçülerini belirler. Zorunluluk bağlamı tragedyayı belirler. Kısaca; olasılık ve zorunluluk, olabilecek olayın akla yatkın ve duygularımızın anlamlandırabileceği bir şekilde oyunda işlenmesidir.¹⁷⁷

Sanatın karakter, duygu ve eylemleri taklit ettiğini¹⁷⁸ yukarıda da vurguladık. Aristoteles'e göre insanların nitelikleri karakterlerine, ama mutlu ya da mutsuz olmaları eylemlerine bağlıdır. Yani insanlar karakterleri taklit edeyim diye eylemde bulunmazlar, karakter durumlarını eylemlere dâhil edebildikleri ölçüde resmederler.¹⁷⁹ Bu nedenle Aristoteles şiiri, şairlerin karakterlerine göre türlere ayırır. O ağırbaşlı şairlerin güzel eylemleri, güzel insanların eylemlerini; sıradan şairlerin ise bayağı insanların eylemlerini taklit ettiklerini düşünür. Sözünü ettiği ağırbaşlı, iyi şairler ilahi ve övgü dolu şiirler söylerken, sıradan şairler daha çok yergi söylerler.¹⁸⁰

---

¹⁷³ Aristoteles, 2019, 1459a5.

¹⁷⁴ Aristoteles, 2019, 1448 a18.

¹⁷⁵ Aristoteles, 2019, 1451 b6.

¹⁷⁶ Aristoteles, 2019, 1451 a37.

¹⁷⁷ Nutku, 2011, s.51.

¹⁷⁸ Aristoteles, 2019, 1447 a29.

¹⁷⁹ Aristoteles, 2019, 1450a19.

¹⁸⁰ Aristoteles, 2013, 1448b 25.

Aristoteles sanatları *mimesise* dayandırarak bir sınıflandırma yapmış ve sanatın daha çok işlevselliği ve görselliğiyle alakadar olmuştur. Çağdaş felsefenin önde gelen düşünürlerinden biri olan Nietzsche ise Apolloncu olanla, Dionysosçu olanın ayrımıyla sanatsal sınıflandırmaya işaret etmiş ve Dionysoscu olanın soyut imgeleminden dolayı tragedyaı, özellikle de müziği daha önemli bir yere koymuştur. Tragedya öldü diyerek sanatı Aristoteles'in sanat düşüncesinden farklı bir açıdan ele alıp Aristoteles'ten farklı bir odaklanma durumu oluştursa da onun bu çabası yaşadıkları dönemin şartlarını yansıtmaları ve sanatın ve felsefenin tarihselliğine de işaret etmesi açısından önemlidir.¹⁸¹ Nietzsche'ye göre varoluşun korkularını ve dehşetlerini duyumsayan Yunanlılar yaşayabilmek için mitolojik tanrılar üretti. Aşırı duyarlı, arzulu ve acı çekebilen insanın, yaşadıklarına katlanabilmesi ve olayları tanrıların da yaşayabileceğini düşünmesi gerekirdi çünkü insan olup bitenlere ancak böyle katlanabilirdi. Nietzsche varoluşun, yaşamı sürdürmeye yönelik tamamlanışının dürtüsü olarak gördüğü sanata önemli anlamlar yükler.¹⁸² Bu anlamların en önemlisi Nietzsche için varoluşun korkunçluğu sanat ile kırılabilir ve yaşam böylece sürdürülebilir şekilde düşünülebilir.

Nietzsche tragedyanın Apolloncu tarafında bireyleşmeye işaret eder. Tragedya bir taraftan kendi sınırlarını bilen ve ölçülü davranabilen, bu ölçüyü koruyabilen ve istencini estetik güzellikten ayıramayan bireyleşmenin etik tarafı olan Apollon'a; diğer taraftan barbarca etkiler gösteren Dionysos'a benzemektedir. Fakat görünüş ve ölçülülük üzerine kurulmuş ve önüne set çekilmiş bir şekli yansıtan Apolloncu dünya, Dionysos şenliğinin cazibeli sesine fazla direnemez der. Sakin, coşkuz ve çok hafifçe mırıldanılan bir türkünün esriklik içinde hakikati söyleyen sanat karşısında sararıp solacağını söyler. Yani Dionysos'çu olanın olduğu her yerde Apolloncu olanın ortadan kaldırılacağını ima eder.¹⁸³ Tragedya bir yandan epik doğa taşırken, bir yandan bireyin parçalanmasını ve ilk varlıkla bir olmasını serimler, yani Dionysosçu durumu somutlaştırmaya çalışır.¹⁸⁴

Burada Nietzsche'nin müziğe yüklediği anlam, mitosu yeni bir melankolik anlamlılıkla yorumlamaya kadar varır. Buna müziğin en güçlü yetisi demiştir.¹⁸⁵ Nietzsche'ye

---

¹⁸¹ Erenözlü, Suat Soner, Mitostan Logosa Tragedyanın Nietzscheci Ölümü, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2020-Güz/30, ss. 419-435, s.429.

¹⁸² Nietzsche, Frederick, Tragedyanın doğuşu, (çev. Mustafa Tüzel), (13. Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021, s.28.

¹⁸³ Nietzsche, 2021, s.32-33.

¹⁸⁴ Nietzsche, 2021, s.54.

¹⁸⁵ Nietzsche, 2021, s.66.

göre “müzik, şeylerin her türlü şekilden önceki en iç çekirdeğini ya da yüreğini verir.”¹⁸⁶ Öyleyse mitos tragedya aracılığıyla en derin içeriğini ve en anlamlı biçimini kazanır. En sonunda da diğer sanat türlerinden farklı olarak, kendi sonunu hazırlayan bir tarzda tragedyanın yok olduğunu söyler.¹⁸⁷ Çünkü ona göre de tragedyanın özü mitostur ve Sokratik bilgeliğini sürdüren Euripides bunlardan birini öldürmekle ikisinin de katili olmuştur. Mitos ise, tam da Aristoteles’in tragedyayı zenginleştirici öge olarak sunduğu müziğin tininden doğmuştur. Öyle ki müziğin tininden kendisini kaybetmiş beden, tanrısal bir öyküyü dillendirmeye başlar; işte bu mitostur.¹⁸⁸ Nietzsche’ye göre Aristoteles tragedyasında mitos artık mitolojik bir öykü oluşturmuyor; tersine geliştirilmiş tragedyanın özü olan mitos tamamen ahlaki, dolayısıyla da insani bir alanda trajik bir eylemin taklidine dönüşüyordu.¹⁸⁹ Bu nedenle tragedyanın halkın yaşamına heyecan katan, yaşamı arındıran ve boşaltan muazzam gücünü hep aklımızda tutmalıyız. Aynı hususta Nietzsche’de tragedyanın, halkın en güçlü ve en belalı özelliklerinin arasında bir uzlaştırıcı ve iyileştirici güç olarak tanımlandığını görürüz. Ona göre tragedya en yüksek müziksel coşkuyu barındırır. Bir yandan bizi mitostan korurken bir yandan mitosa en büyük özgürlüğü verir.¹⁹⁰

Nietzsche’nin tragedya sanatına yönelttiği bu eleştirisi Euripides’le birlikte tragedya sanatının bozuma uğradığı, yok olduğu, hatta öldüğü yönündedir. Sokratesçi bir yazar olması dolayısıyla Euripides’i suçlar ve bundan dolayı da tragedya sanatının yok olmaya mahkûm olduğunu düşünür. Çünkü Euripides’i içine alan estetik Sokratesçiliği güzel olan her şeyin akla uygun olması gerektiğini ve bunun da yalnızca bilen kişi erdemlidir ilkesini dikte ettiğini söyler.¹⁹¹ Nietzsche sanatta ilk önce öznel olanın bir kenara bırakılması gerektiğini söyler. Sanatçının ben’den kurtulup her türlü bireysel istek ve arzuyu susturmasını bekler.¹⁹² Yani Nietzsche Yunan tragedyasının Dionysos’tan uzaklaştıkça ve Apollon’a yaklaştıkça sanat olma özelliğinden koptuğunu dile getirmektedir.

Nietzsche’de Sokrates sonrasında şairler, artık aynı zamanda birer düşünürdür. Tragedya da bu iki kimliğin iç içe geçişinin ürünüdür ve Dionysosçu olanı terk etmekle Apolloncu olanı da zamanla elden geçirerek kuramsal olanın denetimi altına girmiştir.

---

¹⁸⁶ Nietzsche, 2021, s.99.

¹⁸⁷ Nietzsche, 2021, s.67.

¹⁸⁸ Doğan, Sedat, Politika ve Tarih Arasında Mitos: Aristoteles ve Nietzsche, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Aralık 2017, (7/7- sayı 13), ss. 780-797, s.793.

¹⁸⁹ Doğan, 2017, s.790.

¹⁹⁰ Nietzsche, 2021, 125-126.

¹⁹¹ Erenözlü, 2020, s.424.

¹⁹² Nietzsche, 2021, s.35.

Aristoteles'in şiire olan ilgisinin tümüyle kuramsal olduğunu görmek Nietzsche'nin yorumu açısından önemli bir belirlemedir.¹⁹³ Nietzsche *Tragedyanın Doğuşu*'nda şöyle der:

Tüm modern dünyamız, İskenderci kültürün ağına takılmıştır ve ideal olarak, ilk-örneğini ve atasını Sokrates'in oluşturduğu, en üstün bilgi güçleriyle donatılmış, bilimin hizmetinde çalışan kuramcı insanı tanır. Bizim tüm eğitim araçlarımız, başlangıçsal olarak bu ideali gözetirler: başka her türlü varoluş, hedeflenmiş değil, izin verilmiş bir varoluş olarak bu idealin yanı sıra güçbela yükselmeye çalışır.¹⁹⁴

“Ancak tragedya sanatı, özellikle Dionysosçu ilkeleriyle sanatın özgür doğasını kaybetmek durumunda kalmıştır. ... Sanat, özgürlüğünü yitirmiş; başka bir ifadeyle nedeninin kendinde olma özelliğini yitirmiş, bir amaç uğrunda koşmaya zorlanmıştır.”¹⁹⁵ Bunun yanında Aristoteles'in *hamartia* kavramı aracılığıyla üstü kapalı olarak trajik karaktere kusur atfedip bu kusuru ya da hatayı çözmeden bırakmasını çelişki olarak görür Nietzsche. Kısaca Nietzsche'ye göre son dönem tragedyaları Yunan toplumunun değişen yapısı ve değerlerinin başkalaşmasına tanıklık etmenin yanında dönüşüme yön verir niteliktedir. Örneğin Sophokles seyirciye ahlaki ve politik yasaların çelişmesini, kendi iradesi ve yargı gücüne dayanarak bir tercihte bulunmanın değerini ve trajik sonuçlarını gösterme niyetindedir.¹⁹⁶ Ancak bunun, Aristoteles'in sanat felsefesiyle uyumlu kılmak için, bir arınma ile sonuçlanacak şekilde açıklanması gerekmektedir; çünkü tragedya nihai amaç olarak *katarsisi* gerçekleştirmek ister.

1.3.3. Katarsis

İnsan bir bunalım hali yaşıyorsa, içinde bulunulan bunalım sanat için bazen olumlu etken taşıyabilir. Kapalı kalıpları kırarak onları yaşama açar. Üretkenliği de arttırabilir. Aristoteles, Platon'un, şiirin yükselttiği heyecanla kişinin faaliyetleri durur diyerek olumsuzladığı duyguları *katarsis* kavramı ile olumlayarak öne çıkarır.¹⁹⁷ Sanat, insana pek çok şey katabilir diyen Polat, Aristotelesçi düşüncenin sanatla insana katabileceği en büyük şeyin kathartik etki yoluyla oluşan bir arınma olduğunu söyler.¹⁹⁸ Çünkü Aristoteles sisteminin ayrılmaz bir parçası olan *katarsis* kavramı insan yaşamı için gerekli korku ve

¹⁹³ Doğan, 2017, s.794.

¹⁹⁴ Nietzsche, 2021, s.108.

¹⁹⁵ Erenözlü, 2020 s.433.

¹⁹⁶ Doğan, 2017, s. 793, 788.

¹⁹⁷ Nutku, 2011, s.57.

¹⁹⁸ Polat, Alper Elvan, "Aristoteles'in Poetika'sının Sanat Ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Sistemik Felsefe Ve Mantık Bilim Dalı, Bursa, 2018 s.62.

acıma duygusu ile gelen bir arınmaya işaret eder. Böylece sanatın en etkili işlevi olarak *katarsis* düşünce tarihindeki yerini alır.

Katarsis kelime anlamı olarak arıtma, arınma, arındırma, saf(laş)tırma, boşal(t)ma, temizle(n)me, plakla(n)ma ve sök(tür)me gibi anlamlara gelmektedir. Pythagorasçılar *katarsise* güçlü dini yan anlamlar yüklemişti; *katarsis*, musiki ile etki altına alınan bir ruhun arınışı; başka bir ifadeyle ruhun ahenk kazanarak arındırılışı ve felsefeye yönelişi ifade eder. Bu musiki ile özdeşleştirmeye Platon'da da rastlanır. Ona göre musiki baş erdemin temelidir. Ruhun bakımı kozmik düzen ile ahenk içerisine girmekle gerçekleşir. Sokrates de sanatının katartik olduğunu söylediğinde *katarsisin* işlevi ile kötünün ruhtan uzaklaştırılmasını kastetmektedir; tıpkı hekimlerin insan bedeni için yaptığı gibi. Bu tip arındırma devlet üzerinde tiranların uyguladığı yanlış uygulama ve suistimallerde görüldüğü gibi ruhu yanlış kanılardan arındırmak için de kullanılmıştır. Aristoteles ise bu teoriyi musikiye uygulamıştır. Ona göre musiki Pythagorasçı gelenekte olduğu gibi ahenge kavuşturucu ve eğitici. Öte yandan bir de tıbbi söktürücü işlevi gören, tedavi edilmeye çalışılan şeyle aynı etkiyi oluşturan musiki vardır. Hem Platon hem Aristoteles bir hastalığı o hastalığa yol açan etmenlerle tedavi etmek olgusunu hekimlerden alıp, örneğin, meczuplara uygulamışlardır. Fakat Aristoteles bir adım daha ileri atarak bu teoriyi kendi sanat teorisi ile birleştirerek çok iyi bilinen tragedyayı, korku ve acıma duygularından bir *katarsis* uyandırma çabası olarak sunmuştur.¹⁹⁹

İnsan içinde yaşadığı doğada her amacını elde edemeyebilir, doğa insana özellikle anlam ve değer dünyası açısından yardımcı olamayabilir; bu durumda insan olup bitene kendince anlam ve değer yüklemeye yönelir. Örneğin sağlıklı olmak, topluluk içinde yaşamak, erdemlere sahip olmak insanın ulaşmaya çalıştığı hedeflerdir. İşte insan bu hedeflere ulaşma yolunda başarısızlık yaşarsa, Aristoteles'e göre tragedyaya devreye girer ve insanların yaşamakta olduğu çöküntüler *katarsis* ile sağaltılır. Bir tür arınma içeren bu kavram kendini en açık biçimde tragedyada bulur. Tragedyanın bütünlüğünü oluşturan kurallar bu kavram etrafında yapılır. Özetle *katarsis* tragedyanın özü, merkezi ve temel amacıdır.

“İnsanın bütün faaliyetleri -bütün sanatlar, özellikle de tiyatro buna dâhil- politiktir ve tiyatro, baskı oluşturmanın en kusursuz sanatsal biçimidir.”²⁰⁰ İnsan eylemlerinde başarısız olduğunda bu başarısızlığı düzeltmek üzere sanat ve onun bir türü olan tragedyaya devreye

---

¹⁹⁹ Peters, 2004, s. 180, 181-182.

²⁰⁰ Boal, 2014, s.37.

girer. Örneğin politik sahada kanunlara uymak suretiyle mutluluğu arayan insan başarısız olduğunda yani erdemleri gerçekleştirmediğinde bu arınma devreye girer. Tabi ki bu arınma *katharsis* aracılığıyla gerçekleşir. İşte insanı amaçlarına ulaşmaktan alıkoyan yabancı, istenmeyen unsurun ayıklanması *katarsis* sayesinde. Yabancı unsur ise kanunlara aykırı bir nitelik taşır; buna toplumsal bir hata veya politik bir eksiklik de diyebiliriz.²⁰¹

Tragedyalardaki trajik kahraman iletilmek istenen mesajın politik aracıdır.²⁰² O halde politikanın aracı olan unsura, dolaylı olarak, eğitimin de aracı diyebiliriz. Çünkü tragedyalarda sürekli, karakterlerin tutkularının ve alışkanlıklarının iyi olması gerektiği vurgusu vardır. Peki, bu iyi neye göre iyi olmalıdır? Bu iyinin kriteri nedir? Tabi ki toplumun iyiliği için oluşturulan anayasadır ölçüt. İşte politik ölçütler devreye girdiği için “politika egemen sanattır”²⁰³ veya Aristoteles’in deyişiyle “en büyük sanat politikadır” demek yanlış olmayacaktır.

Tragedyanın başında seyirci ile empati kurabilen trajik bir kahraman görünür. Bu kahraman, empati sayesinde seyircinin de sahip olabileceği, bir *hamartia* (hata) gösterir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki kahraman yine bu *hamartia* sayesinde mutluluk halini yakalayacaktır. Sürece devam edecek olursak, birdenbire her şeyi değiştiren bir gelişme olur. *Hamartia* sayesinde yukarılara çıkmış olan karakter buradan düşme riski yaşar. Buna *Poetika*’da karakterin kaderindeki köklü değişim (*peripateia*) denmiştir. Buraya kadar *hamartianın* etkisine girmiş seyirci büyük bir korku hissetmeye başlar. Çünkü karakter felaketine doğru ilerlemektedir. Örneğin, Kreon oğlunun ve karısının öldüğü haberini almıştır; Hippolitus bu olayda kendisinin masum olduğuna babasını ikna edemez ve baba istemeden oğlunu ölüme iter.* *Peripateia* mutluluktan felakete giden yolu uzatması bakımından önemlidir. Çünkü ne kadar yüksekte düşülürse düşme etkisi o kadar sarsıcıdır. Karakterin yaşadığı *peripateia* seyircide yeniden üretilir fakat bu ana kadar empati kuran seyircinin bu andan itibaren kendini durumdan ayırma riski doğar tragedya açısından. Bunu engellemek için Aristoteles’in *anagnorisis* dediği, kahramanın hatasını kabul etme ve akıl yürütmeye başladığı süreç devreye girer. Burada amaç seyirciye kendi *hamartiasının* da kötü olduğunu

---

²⁰¹ Boal, 2014, s.32.

²⁰² Boal, 2014, s.33.

²⁰³ Boal, 2014, s.34.

* Hippolitos ünlü bir tragedya oyunudur. Kral Teseus'un oğlu olan Hippolitos'a üvey annesi Phaidra platonik bir aşk beslemektedir. Aşkını duyan Hippolitos Phaidra'ya hakaretler savurur, bu durumu kaldıramayan Phaidra intihar eder ve Hippolitos'tan intikam almak için de boynuna Hippolitos kendisine âşık olduğu için intihar ettiğini yazan bir tablet asar. Böylelikle Kral oğlunu ölüme cezalandırır fakat daha sonra tanrıça Artemis krala oğlunun suçsuz olduğunu anlatır ve kral can çekişmekte olan oğlunu kollarının arasına aldığı sırada, oğlu onu bağışladığını söyleyerek can verir (A. Bonnard, İnsan ve Tragedya, s. 168-169).

kabul ettirmektir. Her ne kadar seyircinin hatası vekâleten ve bedel ödemeyen şekilde olsa da bunu hissetmesi deneyim açısından önemlidir. Çünkü hatanın korkunç sonuçlarını zihinde tutmak fiziksel yıkım kadar etkilidir. Nitekim Aristoteles tragedyanın *katastrofi* (felaket) olarak adlandırdığı korkunç bir sonla bitmesi gerektiğini söyler. Bazı karakterler ölür, bazıları ise sevdiklerinin ölümüne şahit olur. İşte tragedyanın birbirine sıkı sıkıya bağlı *hamartia*, *peripateia*, *anagnorisis* ve *katastrofi* öğeleri seyircide bu şekilde bir *katarsis* yaratma amacı güder.²⁰⁴ Fakat karakterin *anagnorisisi* seyirciyi ikna etmekte yetersiz kalırsa sağduyu, ılımlılık ve diğer nitelikler koronun akıl yürütmesi yoluyla tragedyaya sokulur.²⁰⁵

Aristoteles *Retorik*'te anımsamanın ve temsilin hazla birleşince insan hayatına etkilerini şu sözlerle anlatır:

... geçmişteki bir hazzı anmaktan ya da gelecekteki bir hazzı umut etmekten hoşlanırsınız. Aynı şekilde, aşıklar da sevgilileri hakkında konuşmaktan, yazmaktan ya da onlar hakkında bir şeyler yapmaktan hoşlanırlar, çünkü bu davranışlarıyla sevdikleri kişiyi belleklerinde canlandırarak onu yanlarında hissederler. ... İnsanlar sadece sevdiklerinin yanlarında olmasıyla mutlu olmazlar, yokluklarında onları anımsayarak da mutlu olurlar ve artık yanlarında olmadıklarında acı duyarlar. Yas tutarken ve ağıt yakarken bile bir tür haz aldığımızı söyleyebiliriz. Sevdiğimizizin kaybına üzüldükten, onu anımsamak ve eylemleriyle özelliklerini gözümüzün önünde canlandırmak bize keyif verir.²⁰⁶

Böylece bir temsil sanatı olan tragedya'nın, empati aracılığıyla *katarsisi* sağlamasında; umudun, anımsamanın ve hazzın da çok etkin rol oynadığını görmüş olduk.

Tragedyadaki başkasının başına gelen bir şeyi biz yaşıyormuşuz gibi hissetmemiz empati sayesinde. Empati seyirci ile karakter arasındaki coşkusal ilişkide kendini gösterir. Empati özellikle karakterin yaptığı ile yani *ethosu* ile ilişkilidir. Aynı zamanda karakter ile seyirci arasında *ethos*-coşku ilişkisine denk düşen bir empati vardır. Yani tragedya için son derece önemli olan empati, Aristoteles'in de sıklıkla vurguladığı, korku ve acıma duygularından birine dayanmakla birlikte aşk, şefkat ve arzu gibi duyguları da içeren bir ilişki sunar. Tragedyanın en başında beliren *hamartia* süreci empati olmadan kesinlikle gerçekleşemez. Acıma ve korku duygularını esas almak da bu nedenledir. Yani bu duygular kendilerini trajik karakterde değil seyircide açığa çıkarır. Seyirciler kahramanlara bu duygu aracılığıyla bağlanır.²⁰⁷ Çünkü Aristoteles'in de dediği gibi kendimize benzeyen bir karakterin

²⁰⁴ Boal, 2014, s.35-36.

²⁰⁵ Boal, 2014, s.40.

²⁰⁶ Aristoteles, *Retorik*, (çev. Ari Çokona), (4. Basım), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020b, 1370b20-30.

²⁰⁷ Boal, 2014, s. 35, 29.

başına hak etmediği bir şey gelmiştir. Tragedyadaki acıma ve korku duygularının beslendiği en büyük talihsizlik de gerçekten suçlu olmadan suçlu durumuna düşmektir.²⁰⁸

Tragedya sahnesi tatmin edilmeyi bekleyen içgüdülere ve gerçek hayatta hoş görülmeyecek duygulara zararsız ve hoşnut edici bir boşalma sağlar. Bu arınma nesnesinin ne olduğunu yani bir kişinin neyden arındırıldığını anlamaya çalışırken kişinin kendi hayatına dair acıma ve dehşet duygusuna eşlik eden rahatsızlıkları karşımıza çıkmaktadır. Yani arındırılan şey acıma ve korku duyguları değil, bu duygulara karışmış bir şeydir. *Katarsis* süreci ile ayıklanıp dışarı atılan bu unsurun ne olduğunu ararken tragedyanın politik önemi devreye girmiş olur. Mesela bir şehirde bütün bireyleri eşit derecede mutlu etmek zordur ve bu eşitsizlik karşısında bireyleri eşit derecede edilgin kılmak gerekir. Bunun için bürokrasi, alışkanlıklar ve gelenekler kadar tragedya da etkilidir. Hatta tragedyanın baskıcı işlevi kullanılmaktadır.²⁰⁹ Bu amaç doğrultusunda sadece baskıcı değil estetik unsurlar da içeren tragedya son derece işlevseldir. Nitekim Yunan tragedyaları törel duyarlılıklarını doyuma ulaştırmak için adalet ve insanlık, zorunluluk ve özgürlük arası bir denge tutturmaya çalışmışlardır²¹⁰.

Özetle, Platon şiirdeki gereksiz heyecan yüzünden insanın etkinliğinin durduğunu ve şiir yüzünden otoritelere karşı insanın kuşku duyduğunu söyleyerek şiiri gereksiz ve tehlikeli bulurken Aristoteles ise, Platon'un aksine şiirde heyecanı önemser, çünkü şiir dışarı atılması gereken olumsuz duyguları heyecan aracılığıyla bertaraf edildiğini düşünür. Yani ona göre şiirin sağladığı heyecan, duyguları düzenler ve bunun hiç bir tehlikesi yoktur. İşte sanat da bu şekilde duyguları denetim altında tutar ve arınma sağlar. Bu görüşü ile Aristoteles dolaylı olarak hocası Platon'un şiir karşıtlığına cevap vermiş olur.²¹¹ Çünkü *katarsis* insanın iç yaşamı için gerekli olan arınmayı sağlama yanında aynı zamanda kişinin kendine yakın bulunduğu trajik kahramanın kederine katılır ve onun aracılığıyla bilinçli bir değişim yaşar. Böylece bir adalet duygusu geliştirir ve acı veren öğeyi süzüp atar.

*Katarsis*in farklı anlamları da vardır. Mesela Nutku şöyle der: "... dinsel yönden kirlenmiş bir insanın törenle ruhsal yönden arınması"²¹². Öte yandan bu kavramın tedavi anlamı olduğunu ileri sürüp bunu tıbbi bir terim olarak kullanan araştırmacılar da vardır. Hipokrat'a göre *katarsis* organizmaya acı veya rahatsızlık veren bir şeyin dışarı atılmasıdır,

²⁰⁸ Schelling, 2017, s.399.

²⁰⁹ Boal, 2014, s.24, 28-29.

²¹⁰ Schelling, 2017, s.402.

²¹¹ Nutku, Özdemir, Dram Sanatı, (1. Baskı), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013, s.50.

²¹² Nutku, 2013, s.52.

başka bir deyişle rahatsızlık veren unsurdan kurtulma söz konusudur.²¹³ Fakat Aristoteles kavramı mecaz olarak ele almıştı dersek yanlış olmaz. Sonuç olarak *katarsis* ruhsal yıkanma, kurtuluş ve arınmayı sağlar. Başta tragedya olmak üzere sanat eserlerinde önce bir karmaşa oluşturulur, sonra ise *katarsis* ile düzenleme ve yatıştırma sağlanır. Bunlara ek olarak adalet bilinci ve ruhsal denge de *katarsis*in işlevleridir. Arındırılacak kusur, hata veya eksiklik bireyin ve dolayısıyla toplumun dengesini ve mutluluğunu tehdit eden bir şeydir. Bu, erdem dışında bir şey olmalıdır ki dışarı atılsın ve toplumu rahatlatınsın. Kısaca bu kavram hem din hem sanat hem de tıp alanlarının ortak katkılarıyla şekillenmiş olsa da ancak eğitimle süreklilik sağlayacak bir form kazanacaktır. Çünkü hem toplumun hem de eğitim kurumları aracılığıyla genç nesillerin eğitilmesi bu yolla olacaktır. Antik Yunan'da tragedyaların bu kadar kabul görmesi ancak bununla açıklanabilir. Bahse konu olan Yunan sanat anlayışının - özellikle Aristoteles sanat anlayışının- eğitim ile ne denli iç içe olduğunu anlayabilmek için onun eğitim anlayışından daha ayrıntılı bir şekilde söz etmek gerekir.

---

²¹³ Boal, 2014, s.32

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES'TE EĞİTİM VE EĞİTİM FELSEFESİ

Araştırmamıza konu ettiğimiz bu kısım, Aristoteles'in eğitim anlayışında sözünü edeceğimiz eğitim kavramı ve Grek eğitimi daha çok Atina eğitimine işaret edecektir. Fakat yine de Antik Yunan'da etkili olan Sparta eğitiminden de kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Spartalılarda kişinin fiziksel dayanıklılığı ve devletin kendine yeterliliği gücün belirtisiydi. Dorların, özellikle bir asker devlet olan Spartalıların, eğitimi bu güç üzerine temellenmişti. Onlar için fiziksel güç, cesaret ve devlete itaat gibi erdemleri geliştirmek önemliydi. İnsan fikri yurttaş fikri içinde eritilmişti. Sparta, yurttaşlarının etkinlik ve özlemlerine imkân tanıyan nitelikte bir devletti. Dorların bu sayılan ülkeleri en çok Girit ve Sparta'da gerçekleşmiştir. Girit eğitimi hakkında çok fazla şey bilmemekteyiz. Fakat Sparta hakkında daha çok bilgiye sahibiz. Sparta eğitim müfredatı fiziksel dayanıklılık eğitimi ve devlete tam bir itaat eğitimi kapsamaktaydı. Devlete itaat eğitiminde beden eğitiminin yanı sıra müzik ve dans da vardı.²¹⁴ Sparta eğitimi tamamen devletin amaçlarını gözetten bir eğitim olması bakımından, diğer Grek eğitim sistemlerinden farklılaşmaktaydı. Eğitimi dört döneme ayırmakla birlikte masraflarının da devlet tarafından karşılandığı ve tamamen devlet denetiminde olan bir eğitim sistemiydi.²¹⁵ Sparta eğitiminin bir diğer farklı yönü ise eğitimi tek bir cinse özgü tutmamasıydı. Spartalı kız çocukları da erkeklerin eğitiminden daha az sert olan bir eğitime tabi tutulmaktaydı.²¹⁶

Öte yandan Atina Eğitimi sistemi hakkında fazlaca bilgiye sahibiz. Onlar güçlü ve akıllı insanlar yetiştirmeyi amaçlamışlardı. Grek eğitim sisteminde kalıcı olan ve değerli olan her şey Atina eğitim sisteminde karşımıza çıkmaktadır. Atina eğitim sistemine geniş yer verilmesi bu nedendir. Daha önce de söylendiği gibi Grek eğitim sisteminden kastımız çoğunlukla Atina eğitim sistemidir. Özetle, Sparta bir devlet eğitimi Atina ise özel bir sivil toplum eğitimi yürütür. Sparta eğitimi öncelikli olarak savaşa yönelik eğitim yürütürken Atina eğitimi barışı önceler. Platon ve Aristoteles dahi kamu eğitimini savunurken Atinalılar bunu benimsememiştir.²¹⁷ Çünkü nasıl ki Spartalı kural ve emirle yaşamaya boyun eğmişse Atinalı

²¹⁴ Davidson, Thomas, *Greklerde Eğitim Düşüncesi*, (çev. Ahmet Aydoğan), (1. Baskı), Say yayınları, 2008, s.56-57.

²¹⁵ Davidson, 2008, s.56-59.

²¹⁶ Davidson, 2008, s.62.

²¹⁷ Davidson, 2008, s.80, 81.

da doğal ve özgür bir hayatı, dışarıdan yönetilmeyi reddedip içeriden yönetilmeyi seven bir toplumdur. Atina eğitimi insanı devlet içinde eritmeyi değil onların birbiri ile bağlantılı ve zorunlu yönlerini göstermeye çalışarak dengelemenin yolunu aramıştır.²¹⁸

2. 1. Antik Yunan'da Eğitim

Antik Yunan'da bilmek için yaşayan ve bu yolda öğrenmeyi yaşamının temeline oturtan filozoflar yaşamıştır. Thales'le başladığımız bildiğimiz bu hayat tarzını süren insanlar hayatın en yüksek amacının bilgi olduğunu söyleyen, bilmek için yaşayan ve edindiği bu bilgileri de yaşamının merkezine koyan düşünürlerdir. Thales, Protagoras ve Empedokles bunlardan bazılarıdır. Burada din adamı değil araştırmacı ve düşünür kimliği üstlenmiştir bu kişiler. Bu düşünürler aynı zamanda okul ile akademi arasında bir yerde bulunan bir çevrenin de ağırlık merkezidirler. Bu çevre ile öğretmek ve öğrenmek için birlikte bilimsel çalışmalar yapmak için bir araya gelmiştir.²¹⁹ Tanrı ile kul arasında bir aracı değil düşünür kimliği üstlenmişlerdir. Öğrenmek-öğretmek arasındaki ilişki Atina'daki özgür ortamdan beslenerek kişileri erdemli yapma yolunda ilerlemiştir. Antik Yunan eğitimi dış güzelliği hedefleyen beden eğitiminin yanında insanın içine yönelen, ruhunu eğitmeyi ve artırmayı hedefleyen ruh eğitimine önem vermiştir. Bu amaçla edebiyat ve müzikten faydalanılabileceğini söylemişlerdir.

Şehir devletleri şeklinde yaşayan Antik Yunanlıların sürekli bir ordusunun bulunmaması ve savaşlarda genç asker ihtiyacının doğması, onları, gençleri fiziksel açıdan sıkı bir eğitime tabi tutma zorunluluğuna itmiştir. Gençlere verilen fiziksel eğitim Yunan eğitiminin önemli bir parçasıydı. Bu eğitim dört yılda bir yapılan olimpiyatlar için de önemliydi. Burada yapılan spor yarışmalarında derece almak, Yunanlı genç için ayrı bir onur ve şeref kaynağıydı. Ancak Sparta şehir devleti hariç Antik Yunan'da kız çocuklarının eğitimine önem verilmemekteydi. Kısacası Antik Yunan'da eğitim, topluma ve devlete erdemli vatandaş yetiştirmek görevi yüklenmişti.

Antik Yunan'da bireyin erdemli olmanın yanında bilgili de olması gerekirdi. İnsan aklı ile tutkularını mantık çerçevesinde sentezleyebilirse gerçek mutluluğu yakalar fikri hâkimdi, çünkü ancak bu şekilde eğitilen bireyin mutluluğu yakalayabileceğine inanılmaktaydı.

---

²¹⁸ Davidson, 2008, s.81-82.

²¹⁹ Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi (19. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.14-15.

Nitekim Yunanlılar akıl ve erdemi eğitim aracılığıyla birleştirerek devleti yönetme iddiasındaydılar. Öte yandan bunun için yeteri kadar zamanı ve maddi imkânı olan bir aylak sınıf mevcuttu. Bu nedenle Antik Yunanlılar serbest zaman eğitimine büyük bir önem atfediyorlardı. Çünkü onların gözünde serbest zaman boş zaman olarak değerlendirilmeyip serbest eğitim tarzında organize edilmekteydi. Çünkü onlar belli bir düzen ve intizam içinde oynanan oyunun ve eğlencenin de eğiticiliğine inanıyorlardı. Ancak onlar bunu Yunan vatandaşları için öngörüyorlardı. Nitekim Yunanlılar hayatı yöneten ve yönetilenler olmak üzere ikiye ayırmışlardı. Sadece yöneten sınıfı eğitime tabi ve layık görüyorlardı. Kendilerini ve yönetilecek sınıfı akılla ve erdemle yönetebilmek üzerine kuruluydu bu eğitim. Yönetilecek sınıfa ise sadece itaat etmelerini sağlayacak kadar eğitim verilebilirdi.

Erdem fikri de hayatın hiçbir alanında vazgeçemeyecekleri bir ülkü idi. Bu erdemdir ki Yunanlıları tek yanlı eğitim sistemi arayışından ve bu eğitimi sadece eğlence aracına dönüştürmekten korumuştur²²⁰. Aristoteles de eğitim sistemini kurarken bu anlayıştan kopmamıştır, eğitimin sadece oyun olmaması gerektiğini yeri geldiğinde zahmet ve emek de gerektirdiğini söylemiştir. Cevizci Yunanlıların eğitim ve felsefe ilişkisini şöyle ifade eder:

Yunanlıların eğitimde, ruhun akli yönüne hitap edecek şekilde felsefeye, pratik yönünü tatmin edecek şekilde ahlaka ağırlık vermelerinin, eğitimi bir tür paideia, yani ahlak ve karakter eğitimi olarak anlamalarının en önemli nedeni bu insan doğası veya “rasyonel insan” anlayışıydı.²²¹

Eğitimde sabit ve kalıcı koşullar arayan bütün ütopyacı sistemler gibi Platon’un eğitim anlayışı da değişmeyen bir toplum tasarımına dayanıyordu. Ancak Aristoteles’in de dâhil olduğu ütopyacı olmayan anlayışlar insanın doğasını göz ardı etmedikleri için realist bir eğitim anlayışına dayanarak, insanı yönetme sanatı olan politikaya da hak ettiği değeri kazandırmıştır. Bu sebeple sanat ile politika arasındaki ilişki tartışması neredeyse tragedya kadar eskidir. “Bir yandan sanatın salt derin düşünme olduğu iddia edilmekte, öte yandan da sanatın dönüşüm halindeki dünyanın bir görünümünü sunduğu ve dolayısıyla da dönüşümü gerçekleştirmenin veya geciktirmenin araçlarını gösterdiği sürece kaçınılmaz olarak politik olduğu düşünülmektedir.”²²² Bu düşünce aynı zamanda bu gerçekliğin insan doğasının gelişimi bağlamında sürdürülebilmesini eğitim aracılığıyla mümkün kılan bir anlayışı da beraberinde getirmiştir.

---

²²⁰ Davidson, 2008, s.15.

²²¹ Cevizci, 2014, s.244.

²²² Boal, 2014, s.2.

İşte bu nedenlerden olacak ki, insanın birçok faaliyetinin politik olduğunu iddia eden Aristoteles'e göre tragedya da dolaylı olarak politik bir faaliyet olarak görülecektir. İnsan ürünü olan tragedyayı politikadan ayırmak doğru değildir. Tragedyayı bileşenlerine ayırarak ele alırsak; yazılıp oynanması, muhatabının insan olması ve sonunda temsilin verdiği mesaj bakımından tragedyanın insanların eğitimi üzerinde ne kadar etkili bir yöntem olduğunu da anlamış oluruz. Bu nedenle tarihte hemen bütün egemen sınıflar tiyatroyu kendi hegemonyasında tutmak istemiş ve halkı yönlendirme, hatta eğitme, aracı olarak kullanmışlar. Felsefenin mimarı olarak andığımız Antik Yunan düşünürleri bu yüzden tragedya aracılığı ile sanatın eğitici işlevini akla ve sağduyuya uygun biçimde yüceltmışlerdir. Demek ki sanat kendi çağının koşulları ve toplum yapısının özellikleri çerçevesinde şekillenir. Aynı şekilde insan da birlikte yaşama, mutluluk, erdem ve adalet gibi amaçlara ulaşmada başarısızlığa uğrarsa devreye tragedya sanatı girer. Nihai amacı olan *katarsis* aracılığıyla başarısızlığın etkisini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu yüzden Aristoteles insan eylemlerinin belli bir amaç için düzenlenmesine *katarsis* der.²²³

Antik Yunan'da böylesi bir politik işlev yüklenen tragedyadan ahlaki değerleri öğretiyor olması, toplumun değer yargılarını yüceltmesi ve bireyin vicdanını şekillendirmesi hatta insanın karakterini bile etkilemesi beklenir. Tragedya çok etkili yönlendirme aracıdır bu nedenlerle tragedya Atina demokrasisinin en köklü ürünlerindedir. Toplumsal yapıların çatışmalarını, iç çelişkilerini belirgin bir şekilde gözler önüne serer. İçerik olarak trajik ve kahramanca konular işlenir tragedyada; fakat bu, hedef kitleye en uygun şekilde aktarılır. Başka bir deyişle demokratik mi, baskıcı mı, zalimce mi davranmak gerektiği tragediyalar aracılığıyla sunulmaktadır. Bunu da yapabilecek tek kurum eğitimidir. Temel eğitimi zorunlu ve devlet eliyle yapmayı öneren Aristoteles'in, en büyük sanat olarak gördüğü siyasetin, asıl amacı da bunu uygulayacak nitelikte bir eğitim sistemi kurmak ve belli bir çerçevedeki eğitim felsefesi doğrultusunda eğitimin içeriğini belirlemektir.

Öte yandan, yukarıda vurgulandığı gibi, Antik Yunan'da politikanın kusursuz bir toplum yaratma amacına hizmet ettiği bilinen bir gerçektir. Sanatın amacı doğadan aldıklarını işleyerek kusursuza doğru yol almak, hataları düzeltmek ya da doğayı şekillendirmektir ki, burada sanat ve zanaat ayrımı yapılmadan pratik tüm üretimler birlikte ele alınmaktadır. Politika insanlar arasındaki ilişkileri bir bütün olarak yönetme sanatı olduğuna göre o en üstte yer alan, büyük küçük bütün sanatların birleşimiyle doğan, en büyük sanattır. Peki, küçük

---

²²³ Boal, 2014, s.26.

sanat nedir bunun da açıklanması gerekir. Hemen hemen bütün toplumlarda var olan sanat faaliyetleri küçük sanatları oluşturur. Bir üstteki sanat bir alttakini mümkün kılar. Örneğin bir resim sanatının ortaya konabilmesi için, boya kalemi üreten sanatın, resim boyası ve fırçası üreten sanatın ve bunların yanı sıra boyaları birbirine karıştırma sanatının hepsinin kullanılması gerekir. Başka bir deyişle egemen bir sanat alanı alt sanat dallarını kapsayacaktır; tıpkı politikanın tüm diğer sanatları kapsadığı gibi. Boal başka hiçbir şeyin politikaya yabancı olmadığını söyler. O da politikaya insanlar arasındaki ilişkileri yöneten üstün sanat gözüyle bakar. Küçük, büyük tüm sanatların politikaya tabi olduğunu iddia eder²²⁴.

Boal'a göre en büyük iyi 'politik iyi'dir. Tragedya insanın iyiye hizmet eden eylemlerini taklit eder. Dolayısıyla tragedya da en yüksek iyiye, politik iyiye yönelik amaca hizmet eder. O halde, şu çıkarıma varmış oluruz: Bütün sanatlar ve bilimlerin en yükseği başka bir deyişle en egemen olanı Politika'dır²²⁵. Nitekim bir şehirde herkes eşit derecede mutlu değilse orada huzursuzluk çıkmaması için bunları eşitleyici veya edilgin kalmalarını sağlayıcı bir mekanizma sokmak gerekir devreye. Bu bazen gelenek ve alışkanlıklar olurken, bazen de politika ve bürokrasi olur. İşte Yunan tragedyası da böyle bir işlev üstlenir. Yerine göre baskıcı bile olur. Aristoteles'in "*katarsis*"i elde etme amacını ele alırsak "baskıcılık"ın tam da burada belirginleştiğini görürüz. Zaten Greklerde eğitim bir idare sanatıydı ve devletin kendisi de en yüksek eğitim kurumuydu.²²⁶

Bir şehirde çıkacak mutsuzluğu engellemek için devreye girecek olan alışkanlık, gelenek hatta sanat bile politika ve eğitimle şekillendirilebilir. İnsan dünyaya henüz gelişmemiş ve bir düzene konulmamış birçok yetenekle gelmiş olabilir. Bu konuya büyük bir titizlikle yaklaşan Yunanlar, insanların üzerinde yetişeceği zemini sağlam tutmaya çalışmışlardır. Bu zeminin eğitim olduğunun farkındadırlar. Burada en önemli iş çevreyi ve insan bedenini boğucu yabancı otların istilasından temizleyen *katarsise* düşer. Böylece Yunanlılar *katarsisi* sağlamak için müzik ve güzel sanatları aracı yapmışlardır. Hekimin insan bedeni için yaptığı şeyi *katarsisin* insanın duygusal yönü için yapmasını beklemişlerdir. Hatta eskiden beri güzel sanatlardan ruhun üzerinde daimonik etki uyandırması beklenirdi. Öte yandan Yunanlılar insanın sahip olduğu bütün meleke ve yeteneklerini (kabiliyet) uygun ve ölçülü şekilde geliştirmeyi hedefliyordu. Fakat zaman içerisinde insanın sadece gelişmemiş yeteneklerle değil aynı zamanda düzensiz ve uyumsuz olan yeteneklerle de donatılmış

---

²²⁴ Boal, 2014, s.13.

²²⁵ Boal, 2014, s.21.

²²⁶ Davidson, 2008 s.48.

olduğunu fark edince eğitimden önce insanın üzerinde yetiştiği zeminin boğucu ve yabancı otların istilasından *katarsis* ile temizlenmesi gerektiğini keşfettiler. Bu *katarsis* ya da arınma eğitim sisteminin zaman geçtikçe artan bir bölümünü kapladı.²²⁷ Hekimin insan bedeni için yaptığı şeyi müzik ve güzel sanatlar aracılığıyla duygusal tabiata uyarlamaya çalıştılar. Müziğin ve güzel sanatların ruh üzerindeki söz konusu daimonik etki vurgusu Aristoteles ile zirveye çıkacaktır.

Arınma ve ruh ile bedenin iki yönlü eğitimi sonucu ortaya çıkan ürüne Yunanlılar *Kalokagathia* yani güzellik ve iyilik adını vermiştir.²²⁸ İşte bu amaç en üst seviyede eğitim yoluyla gerçekleşmekte yani sanat ile eğitim arasındaki ilişki etik ile estetiğin birleşmesini sağlamıştır. Böylece tabiatla başlamış ve alışkanlık yoluyla devam eden süreç eğitimle taçlanmaktadır. Kısaca eğitimin iki işlevinden biri eylemi aklileştirerek özgür hale getirmek, diğeri ise kendinde olan eyleme ilerlemeyi mümkün kılmaktır. Tabiat ve alışkanlıklar insanı içgüdüleri ile yaşayan düzeyde bırakırken eğitim onu özgürleştiriyordu. Çünkü bu eğitim sadece kuramsal bir öğretim ya da kuramsal ahlak eğitimi değil, uygulamaya yönelik yani yaşamayı öğreten pratik bir kazanımdır. Böyle bir özgürlük Yunanlılara insandaki tanrısallığın gerçekleşmesini çağırıyordu²²⁹. Sanat da insanın özgürleşmesi, istediği yerde hürce gezmesi, istediğini düşlemesi ve bütün bu süreçlerin sonunda ortaya çıkan yaratım onu ölümsüzlüğe götürdüğü için insanın tanrısallaşması anlamına geliyordu. Çünkü insan cansız varlıklardan ve hayvanlardan ancak sanat, kültür ve ahlak yönünde gelişmekle ayrılıyordu. Eğitim ve sanata dair bu belirlenimler bir Yunan düşünürü olan Aristoteles'te en açık ve zirve yapmış biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Antik Yunan'da önceleri eğitim için sadece gözlem ve deney yeterli görülürken sosyal refahın artması ve toplumsal grupların farklılaşması ile eğitimin boyutu değişmiştir. Söz konusu eğitim genç erkeklere beden eğitimi vermenin yanı sıra müzik ve kısmen de edebiyatı içine almıştır. Bundan bir süre sonra, Sofistlerle birlikte, retorik sanatını önceleyen bir eğitime geçilmiştir, çünkü Antik Yunan'da çok iyi bir asker, silahların olduğu kadar sözlerin savaşını da kazanması gerekiyordu.²³⁰ Yani iyi bir yönetici olmak için iyi bir konuşmacı olmak gerekir fikri doğmuştur. Çünkü doğrudan demokrasinin hâkim olduğu bir dönemde bu amaçları gerçekleştirmek için retorik sanatına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bir arada yaşayan insanların çok ve çeşitli olması ve bunların ilgi ve çıkarlarının farklı olabilmesi kendi

---

²²⁷ Davidson, 2008, s.18-19.

²²⁸ Davidson, 2008, s.19.

²²⁹ Davidson, 2008, s.23.

²³⁰ Cevizci, 2014, s.31.

aralarında herhangi bir konuda anlaşmaya varmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durumda karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak ve bu görüşleri açık kılmak önem kazanmaktadır. İşte zayıf bir argümanı güçlü ve anlaşılır hale getirmek retorik sanatı sayesinde²³¹ çünkü demokrasilerde siyaset, ikna etme başarısı üzerinden gerçekleşmekteydi. Çünkü Aristoteles'e göre doğrular, doğaları gereği yanlışlardan üstün olduğu halde yargıların kararı uygun bir şekilde çıkmazsa bu yenilgi hatibin hatasıdır ve bu durum hatibe ceza getireceği için, inandırma sanatı da denilen, retorik yararlıdır²³². Sofist öğretilerine benzeyen retorik analitik (mantık) bilim ile politikanın etik konulara dayalı kısmının bileşimidir²³³. İşte belki de bu sebeplerden dolayı Aristoteles retoriğe önem vermiş ve bir sanat dalı olarak ele almıştır.

Yunanlılarda doğumdan yedi yaşın sonuna kadar olan dönem ev eğitimini kapsar. Sekiz yaşından on altı çoğu kez on sekiz yaşına kadarki dönem okul eğitimi; on yedi ya da on dokuz yaşından yirmili yaşların sonuna kadarki dönem yüksek okul ya da yurttaşlık ödevleri eğitimi idi. Geri kalan zaman ise üniversite eğitimi olan ve neredeyse hayatın tamamını kapsayan dönemdi, bu döneme devlet aracılığıyla eğitim de denebilir. Devlet yönetiminde görev alabilmek için bugünkü anlamda yükseköğretim seviyesindeki eğitim tamamlanınca yurttaş olunuyordu. Kadınların eğitim hayatı ise aile eğitiminden sonra bitiyordu. Fakat azınlıkta da olsa, Thukydides'in* kızı gibi, sosyal anlamda kadınlık görevlerini yerine getiren kadınlar da yüksek eğitim alabiliyorlardı.²³⁴ Greklerde ilköğretim için ev, aile yaşamı; yüksek ve son eğitim için devlet yaşamı dersek yanlış olmaz. Bu eğitimlerin önemli yanı, belli kısımlara ayrılmış bir eğitim sistemi olmasıydı. Ailede başlayan ilk eğitimden sonra temel eğitim sayılan yedi ile on dört yaşları arasındaki Yunanlı çocuklara verilen okuma yazmanın yanında, biraz aritmetik, müzik ve beden eğitimi dersleri veriliyordu. Daha sonra on dört yaşından yirmi yaşına kadar ise Yunan Edebiyatı klasikleri ve önemli tragedya yazarlarının eserleri okutuluyordu.

Bunların yanında uygulamaya fazlaca önem verilen retorik eğitimi de verilirdi. Buradaki eğitimde asıl amaç “üst sınıftan gelen Yunanlıları, kendilerini iyi ifade edip başkalarını ikna edecek şekilde yetiştirmektir.”²³⁵ Öte yandan Sokrates'ten başlayıp en azından 19. yüzyıla kadar olan uzun dönem boyunca, birçok filozof eğitimin ruhu şekillendirdiğini düşünmüş; onu kişiye uygun formunu kazandıracak şekilde biçimlendirme

---

²³¹ Cevizci, 2014, s.33.

²³² Aristoteles, 2020b, 1355a 3-5, 1355a 22-25.

²³³ Aristoteles, 2020b, 1359b 8-11.

* Atina ile Isparta arasındaki Peloponnes savaşını anlatan meşhur Yunan tarihçisi ve düşünürü.

²³⁴ Davidson, 2008, s.48-49.

²³⁵ Cevizci, 2014, s.34.

sanatı olarak değerlendirmişlerdir. Bunlar arasında özellikle Platon hem Aristoteles'e etkisi hem de idealist eğitim anlayışının temsilcisi olarak öne çıkmaktadır.

Platon eğitimin adalet ve sosyal düzen için vazgeçilmez bir unsur olduğunu düşünür. Toplumda birliği ve beraberliği sürdürebilmek için devletin başında sağlam ve eşsiz bir yönetici bulunmalıdır. İşte Platon'a göre bu yöneticiyi yetiştirmek için de sağlam temellerle oluşturulmuş ve sıkı kurallarla donatılmış bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Bu eğitimle politika, sanat, diyalektik, eğitim vb. tüm alanlarda en üstün yeteneklerle donatılmış kişiyi ya da kişileri diğerlerinden ayıklayıp yüceltmek gerekir. Çünkü değişmez bir toplum tasarlayan Platon bu idealist devlet yapısının sürdürebilmesi için eğitimin kalıcı ve değişmez bir şekilde devlet eliyle yapılması gerektiğine inanmıştır.

Platon'un öngördüğü devletin çocuklarının tabi olduğu eğitim sistemi büyük ölçüde Sparta eğitim sistemi örnek alınarak tasarlanmıştır. Fakat bu eğitim sisteminin estetik ve entelektüel açıdan Atina eğitim sistemi özellikleri taşıdığı görülmektedir. Platon'un eğitimde müzik ve beden eğitimini önemsemesi değer verilmesi gereken bir olgudur. Öte yandan Platon çok az insanın en üst eğitim seviyesine ulaşabileceğine bunların da ancak filozof ruhlu kişiler olacağına inanır. Böyle insanların yönetmesi gerektiğini söyler. Bunun için eğitime ta çocuk yaştan başlar, çocuklara anlatılan masallara dahi müdahale eder; çünkü herkes kafasına her gelen şeyi anlatamaz, masallarda da devletin çıkarına uygun olan şey anlatılır²³⁶ ki filozof ruhlu yönetici bir sonraki aşamaya ilerletilebilsin. Bu, edebiyat sanatının bir parçası olan masalların Platon'da, istedik davranış kazandırma yönündeki eğitime hizmet yolunda nasıl kilit rol ve başlangıç noktası üstlenmiş olduğunun kanıtıdır.

Platon *Devlet* diyalogunda siyasi eğitim konusunda ilk olarak soylu bir tabiatın, ikinci olarak alışkanlık kazandırma, başka bir deyişle terbiye etmenin ve son olarak da öğretimin gerekli olduğunu söyler. İlk konuda nasıl davranılacağını bir nebze ebeveynlerin seçimine bırakır, ikincisi için müzik ve beden eğitiminden faydalanır, üçüncüsü için ise felsefeye güvenip onu devreye sokar. Platon için 'soylu olan doğayı' ayırıp yüceltmek önemli bir basamaktır çünkü bu ışığı gördüğü kişilere müzik ve beden eğitimi verecektir. Bu eğitim devam ederken felsefi düşünme kabiliyeti olanları olmayanlardan ayırmaya çalışır. Söz konusu kabiliyeti olmayanlar eğitim aşamasında kalarak askerler sınıfını oluştururlar,

---

²³⁶ Platon, 2006, s.66.

diğerleri ise felsefe öğrenimi görerek sonunda bilgeler sınıfını oluştururlar. Platon çok önem verdiği yöneticileri de bu sınıftan seçer.²³⁷

Platon insan ile toplum arasında benzerlikler kuran bir düşünürdür. Toplumdaki bölümlerin insanın içinde de olduğunu²³⁸ ileri sürer. O halde Platon'a göre devleti akıllı, ölçülü ve yiğit yapan şey insanı da akıllı, ölçülü ve yiğit yapar. Dolayısıyla insanı eğitmek demek devleti eğitmek demek, ilkesi öne çıkar ve böylelikle bireyi eriten bunun yanında toplumu ve devleti güçlendiren eğitim sistemi devreye girmiş olur. Platon'da yalnızca bir kişi ya da sınıfın değil tüm sınıfların yani devletin mutluluğu önemlidir. Öte yandan kurulu düzenlerin bir gün bozulacağı ve doğan her şeyin vakti gelince çürüyeceğine inanan²³⁹ Platon, belki bu sebeple, devleti sıkı kurallarla bezenmiş bir eğitimle ayakta tutmaya ve sosyal düzen amacına erdirmeye çalışır. Ona göre sadece eğitim değil, sanat vb. bütün alanlar devletin eline bırakılmalıdır.

Platon'a göre eğitim, görmeyen göze veya ruha görme gücü kazandırmak değil, ruhun gücünü iyiden yana çevirme ve bunun için en şaşmaz yolu bulma sanatıdır.²⁴⁰ İnsanda kendiliğinden var olan iyiyi görme gücü ancak eğitim ile kötü yönlerden alıkonularak iyiye yönlendirilebilir. Bununla birlikte Platon haz ve tutkuların denetim altına alınması gerektiğini vurgulayarak ve bu denetimi çocuk yaştan başlanması gereken eğitim ile yönlendirerek²⁴¹ sanata kaynaklık eden duyguları da iyiye yöneltmiş olmaktadır.

Platon ruha müzik ve edebiyat alıştırmaları ile uyum yeteneği kazandırılacağını düşündüğü için bu alanlara özel bir önem verir. Öyle ki bir halkın toplumsal ve siyasal durumunun kendilerinin oluşturduğu ve hoşlandığı edebiyat ve müzik ile belirlendiğini söyler ve bunu bir anlamda halkın şarkılarını yapan onun yasalarını da yapmış olur şeklinde yorumlar²⁴². Fakat burada Platon sansüre başvurarak taklide dayalı ve şiirsel öğeler barındırıp insanları kışkırtan değil; öğretisel, bilimsel ve açıklayıcı edebiyat ve müziği onaylar. Bu yüzden tragedya yazarlarına hiç olumlu bakmamıştır. Günümüz diliyle ifade etmek gerekirse, Platon edebiyatın yerine ahlaki ve ilmi eğitimi, şiirsel sunumun yerine de nesre dayalı anlatımı ve dolayısıyla bu unsurları barındıran eğitimi onaylar²⁴³. Bu anlatılanlar ışığında

---

²³⁷ Davidson, 2008, s.154-155.

²³⁸ Platon, 2006, 441c 5-6.

²³⁹ Platon, 2006, 546a 1-3.

²⁴⁰ Platon, 2006, 518d 2-3.

²⁴¹ Platon, 2007, s.74.

²⁴² Davidson, 2008, s.156.

²⁴³ Davidson, 2008, s.157.

Platon'un sanat, devlet yönetimi ve eğitim ilişkisi hakkında daha net bir fikre kavuşmuş bulunmaktayız.

Platon erdemini kendinde ve kendinden ötürü en yüksek insani iyi olduğu fikrine gönülden bağlıdır. Eğitimin de insanı doğasından gelen bir dürtüymüşçesine her koşulda iyiye yöneltecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini söyler. İnsanı denetleyen, devleti koruyan bir eğitim sistemi önerir. Çünkü ona göre bilgisizlik ve kötü eğitimle, devletin barındırmayı hiç arzu etmeyeceği kötü insanlar yetişir²⁴⁴. Fakat Platon zorla verilen eğitimin faydalı olmayacağını bilincindedir. Bireye zorla bilgi dayatmaktan ve zorla eğitmeye çalışmaktan eğitimin en azından çocuklar için bir oyun olması sağlanırsa kural ve toplumsal düzenler daha iyi içselleştirilebilir²⁴⁵. Aynı şekilde çocuklara ilk dönemlerinde ruh eğitimi verilecekse bunun oyunlarla verilmesi gerektiğini söyler. Nitekim devletinde öngörülen erken yaş çocuk okulu çağdaş anaokullarına benzemektedir. Platon gençlerin eğitiminin geçirilecek bir şey olmadığını söyler, fakat asıl olarak önem verdiği eğitim grubu koruyucu ve yönetici sınıftır. Bir ayıklama aracı olarak devreye giren eğitim mayasında altın bulunan* yönetici vasıflı genci²⁴⁶ bulmaya çabalar. Çünkü Platon'a göre en üst düzey olan felsefe eğitimi herkes için değildir; sadece bu genç o eğitimi almaya muktedirdir ve sürecin sonunda tüm eğitsel işler hatta devletin tümü gönül rahatlığıyla filozof kral dediğimiz bu insana bırakılabilir. Nitekim Platon'a göre bu filozof ruhlu insan aynı zamanda gerçek sanattan anlayan kişidir.

Platon *Devlet*'te manevi ve ahlaki dayanakları son aşamada matematik, astronomi ve diyalektikle eğitilen saf aklın idealarına yerleştirirken, *Yasalar*'da ahlaki fikirleri ve gelenekleri halk bilincinden çıkararak kurumların denetimine bırakır. Örneğin aileyi ve şairleri ortadan kaldırmayıp onların takibini devlet denetimine bırakır. Düzenleme ve dönüştürme yolları açar. Çünkü ona göre müzik eğitimi, gereği gibi yapıldı mı insanı yüceltir, özünü güzelleştirir ve insanı güzellik sevgisine götürür²⁴⁷. Buradaki "gereği gibi" ifadesi dahi Platon'un eğitim anlayışının Aristoteles'ten ayrılan yönüne işaret eder ki tüm bu yönler Platon için eğitimin ideal olana yaklaşması gerektiği vurgusudur.

---

²⁴⁴ Platon, 2006, 552d-e5.

²⁴⁵ Platon, 2006, 536e3- 537a7.

* Platon insanın doğuştan bazı soylu yetilerle doğduğunu ve bu soylu yetiye sahip olan gümüş ve altın mayalı kişileri doğalarına uygun şekilde eğiterek uygun olan yüksek mevkilerde görevlendirmek gerektiğini düşünür.

²⁴⁶ Platon, 2006, 415 a3.

²⁴⁷ Platon, 2006, 401d10-11.

Platon “beden için idman, ruh için müzik”²⁴⁸ in önemine değinir. Ruh beslemenin önemini belirttikten sonra, örneğin beden eğitimi sayesinde atletlerin daha akıllıca yetiştirilerek kendilerine uygun hayatlar sürdürebileceğini ve bu sırada beden eğitiminin müzik eğitimine eşlik etmesi gerektiğini söyler.²⁴⁹ Burada önemli olan, beden ve müzik derslerinin birbirini tamamladığını ve birlikte hareket ettiklerinde karakter gelişimi sağladığını anlamamızdır. Nitekim Platon, yalnızca müzik eğitimi alan çocukların korkak, yumuşak; yalnızca beden eğitimi dersi alan çocuklarınsa cesur ve sert olacağını söyler. Devletinde istediği insan tipi de bu eğitimler sonucunda oluşmuş, kafa yapısıyla beden yapısı uyumlu ve bilgeliğe erişmiş insan tipidir. Aristoteles de tıpkı Platon gibi müzik ve beden eğitiminin karakter üzerinde etki edebilen alanlar olduğunu ve bu alanların eğitimine titizlikle yaklaşılması gerektiğini söyler. Fakat Platon’dan farklı olarak biraz daha özgür ruhlu bireyler yetiştirmek üzere kurar eğitim sistemini.

2. 2. Aristoteles’te Eğitim

Davidson’a göre dünya tarihinde en iyi eğitim görmüş kişi olarak kayıtlara geçen Aristoteles, sadece eski eğitimin açıklayıcısı değil aynı zamanda eğitimin en kıymetli kılavuzu ve örnek araştırmacısı olarak karşımıza çıkar ve buna itirazı olan da yok denecek kadar azdır.²⁵⁰ Platon düş görürken Aristoteles düşündü yorumları da çokça yapılan yorumlar arasındadır. Platon sürekli olarak ana yurdu olan Atina’nın toplumsal ve ahlaki sorunlarına çare bulmayı amaç edinmişti. Aristoteles tıpkı hocası Platon gibi, eğitimin adil bir sosyal düzen için vazgeçilmez olduğunu öne sürer. Fakat o, eğitimi sadece toplumsal değer ve ilkeleri muhafaza açısından ele almamış, onu bireyselliğe yapacağı katkı açısından da geliştirmiştir.

Platon’a göre yalnız akli ve yürekli melekeleri gelişmiş olanlar eğitilmelidir. Akli yetenekleri ağır basanlar devleti yönetecek, yürekli yetenekleri ağır basanlar ise onu koruyacaktır. Yalnızca bu iki sınıfta olanlar eğitilmeyi hak ederler, diğerleri için eğitim gerekmez.²⁵¹ Aristoteles’e göre ise zanaatkâr, tüccar ve köleler değil, yalnızca akli yönü ağır basan hür vatandaşlar eğitilmelidir. Eğitim hem beden hem de ruhen güzellik getirmeyi

---

²⁴⁸ Platon, 2006, 376e 6.

²⁴⁹ Platon, 2006, 404 a9-b4.

²⁵⁰ Davidson, 2008, s.165.

²⁵¹ Sönmez, 2020, s.65.

(*kalokagathia*) hedeflemelidir. Erkekler kadınlardan akli olarak daha gelişmiş oldukları için erkeklerin eğitimini yeterli görmektedir. Fakat Aristoteles eğitimi kişiler ve toplum açısından ele almıştır.²⁵² Eğitimle öğrenilmesi gereken en önemli şey erdem ve karakter yüceliğidir. Böylelikle toplumdaki bireyler erdemli kişileri örnek alarak yetkinliğe ulaşabilir. Aristoteles'in eğitim teorisini ayrıntılarıyla ele almadan önce siyaset ve devlet anlayışından söz etmek gerekecektir. Çünkü pek çok düşünürde olduğu gibi Aristoteles için de eğitim, devletin bir işlevidir; bu nedenle onun işleyişi ve içeriği devlete göre düzenlenecektir.

Aristoteles'e göre devlet en yüksek iyiyi ve insanın mutluluğunu mümkün kılan en yüksek kurumdur. Devletler, halklarının farklı eğitim ihtiyaçlarına göre temel yasaları bakımından farklı olacaktır ve öte yandan her türlü eğitim erdemli bir etkinliği gözetir ki siyasi eğitim bir yurttaş olarak insanı en yüksek etkinliğe yöneltir. Başka bir deyişle bu eğitimin kendinde bir amaç ya da amaçlar taşıması gerekir.²⁵³ Ayrıca Aristoteles her uygar insanda yurttaşlığı aşan, tanrısal bir yanın da bulunduğunu kabul eder ve bunun tam gerçekleşmesi için bütün diğer kısımları kapsayan devleti bir araç olarak görür. O halde Aristoteles'in devletine "bir Eğitim Sahası"²⁵⁴ denilebilir. Devletin varlık sebebi yurttaşları eğitmek ve onları devletin hayat ilkesi olan 'erdem'le kuşatmaktır. Bu yüzden Aristoteles eğitimin yasayla düzenlenmesi gerektiğini ve bu yasaların bütün yurttaşlar için bir ve aynı şekilde uygulanması gerektiğini söyler. Devlet çocukların eğitimine doğumdan önce, hatta ebeveynlerin evlenmesinden önce başlamalı ve bu doğrultuda o, ilk iş olarak sağlıklı, güçlü ve kuvvetli bireylerin evlenmesini sağlamalıdır.

Aristoteles'in eğitim düşüncelerinin felsefi dayanaklarını anlamak için varlık anlayışından söz etmemiz gerekir. Esas anlamda ilkeler ve ilk nedenleri araştıran alan felsefedir. Aristoteles de bu bilinçle felsefesini oluşturmaya çalışır. Doğal dünyayı ve sosyal ilişkileri araştırırken Aristoteles'in sıklıkla başvurduğu yöntem gözlemdir. Dış dünyadaki varlıkların biz olmadan da varlıklarını sürdürdüklerini ve onların bizim algımıza bağımlı olmadıklarını söyler. Duyu algısına büyük bir önem vererek insanın yapip etmelerine dikkatleri çekmek ister. Çünkü duyum sonucu oluşan algıların insanın bilmesinde çok büyük bir payı olduğunu düşünür. Böylelikle insan deneyimleri sonucunda gerçeklik ile ihtimal olgularının bir varlıkta mümkün olabileceğini ileri sürer. Aristoteles'in sanat anlayışı en çok

---

²⁵² Sönmez, 2020, s.83.

²⁵³ Davidson, 2008, s.181

²⁵⁴ Davidson, 2008, s.184.

da bu görüşü çerçevesinde şekillenecektir. Çünkü sanat eserleri dediği şey gerçeklikten doğup ihtimallerin vücuda gelmesinden başka bir şey değildir.

Aristoteles'in varlık sistemine göre gerçeklik tam ve mükemmelliği ifade ederken, olasılık mükemmel olma potansiyelini ifade eder. Aristoteles gerçeklik tanımında, bir şeyin ortaya çıkışında etkili olan dört nedenden söz eder. Bunlar: maddi neden, formel neden, fail neden ve gaye nedendir. Maddi neden bir varlığın yapıldığı şey, formel neden maddeyi biçime sokan neden, fail neden maddenin o şey olmasında etken olan neden ve ereksel neden ise maddenin biçim kazanmasındaki amaca işaret eden nedendir. Örneğin alçıdan yapılmış bir tabağın maddi nedeni alçı, tabak şeklini alması formel nedeni, alçının tabağa dönüşmesini sağlayan kişi yani ustası ya da sanatçısı fail neden, tabağın içinde yemek yenecek olması da ereksel, gaye nedendir. Bu şartlar varlıkta değişmeden kalan ve onun özünü veren belirleyici niteliklerdir.

İşte Aristoteles için madde ve biçim birliği bütünsel bir varlık oluşturur. Hareket ettiren neden üretim sürecini hayal etme gücünden (*phantasiadan*) ya da olasılıktan eyleme, gerçekliğe dönüştüren bir nedendir. Aristoteles tüm doğal güçlerin maddede zaten var olan mükemmel gücü devingen hale getiren yani eyleme dönüştüren ortaya çıkmaya hazır gelişimsel olgular olduklarını düşünür. Ve sonunda da varlığın nasıl yapıldığına ilişkin amaç ya da işleve varması gerektiğini söyler. Böylelikle metafizikte düalizmin temelini atar. Gerçeklik iki temel unsurdan oluşur, bunlar birbirleriyle ilişkilidir fakat birinin ortaya çıkması diğerine bağlı değildir. Varlığı böyle form ve maddeden oluşan, gerçeklik ve olasılık barındıran düal bir şekilde kabul etmesi aynı doğrultuda insanı ruh ve beden olarak ayırması eğitimde önemli sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin bu ikili tasnif yöntemi sayesinde bilgi teorik ve pratik bilgi olarak, estetik yaşantı uygulamalı ve güzel sanatlar olarak, eğitim de liberal ve mesleki eğitim olarak ikiye ayrılır.²⁵⁵

Aristoteles madde-form öğretisine uygun olarak formu temsil eden tözsel unsurların yer, zaman ve şartlara bağlı olmadığını ve değişmeyeceğini kabul eder ki bu şekilde evrensel doğruları temel alan eğitimcilerin eğitimde asli unsurları belirlemeleri ve bir çerçeve oluşturmalarını sağlamıştır. Dili örnek verecek olursak çeşitli çevresel ve sosyal koşullar değişebilir, bireyler farklı yerlerde ve farklı kültürlerle doğabilirler ve bunun doğal sonucu olarak farklı dilleri konuşabilirler. Fakat önemli olan bu değildir. Önemli olan ve hemen tüm insanlarda ortak olan, insanların iletişim için ve kendilerini ifade etmek için 'dil'i

---

²⁵⁵ Gutek, 2019, s.39-40.

kullanmalarını²⁵⁶ ki bu tözsel olanı temsil eder. O halde eğitimin temel amacı insandaki gizil gücü ortaya çıkarmak ve insana aklını kullanabilme yeteneğini kazandırmaktır, tanımı Aristoteles'i haklı çıkaran bir noktadır.

Aristoteles'in realist varlık görüşü çerçevesinde, zihinden bağımsız maddi bir dünyanın varlığı ortaya konduğu için maddi dünyanın tanınmasında atılması gereken ilk adım, duyu verilerine dayanan duyum ve algı olmalıdır. Daha sonra bu algılara bağlı olarak düşünme gerçekleşir ve çeşitli yargılara ulaşılır. Böylece çevresindeki dünyayı tanımaya başlayan insan onu yönetme kabiliyetine de sahip olmaya başlar. İnsanın düşünme ve akletme faaliyeti devreye sokularak onun için bir üst aşama olan yönetme gücüne ulaşması sağlanır. Böylelikle Aristoteles'in bilgi anlayışının varlık görüşlerinden beslendiğini ve aynı tarz ilişkinin eğitim sahasında da karşımıza çıktığını belirtmek gerekir. Şöyle ki, varolan hakkında bilgi sahibi olan ve onlarla sürekli etkileşim durumunda olan insan bu bilgi ile evrenin ve toplumun da bilgisine ulaşacaktır. Fakat burada en büyük görev 'akıl'a ve dolayısıyla insanın bilen, öğrenen bir varlık olmasını kullanan eğitime düşecektir.

Eğitim insanın eyleyen yanına denk gelir. Nitekim Aristoteles varlık sınıflaması yaparken "olduğundan başka türlü olamayan nesnelere" başka bir deyişle "zorunlu olarak var olan ve ezeli-ebedi" olan şeyler²⁵⁷ olduğundan söz eder. Bunlar bilimin nesnelere dir. Bu tarzın karşısında da "olduğundan başka türlü de olabilecek nesnelere" vardır. Bunlar hem yaratılan, meydana getirilen şeyler hem de yapılan, eylene şeylerdir. Aristoteles mimarlığın ve her türlü sanatın bu kategoriye girdiğini söyler. Bu sonuncuları tam olarak karşılayan terim "yaratma" ve "meydana getirme" anlamlarına gelen *poiesis*'tir. Bunların yanında bir de insanda "eyleyen" yan vardır. İşte bu da ahlak ve politikaya denk gelen *praxis* diye adlandırılan alandır.²⁵⁸ Aristoteles'e göre yaratma kendisinden başka ya da farklı bir şeyi hedeflerken, eylemenin kendisinden başka bir hedefi yoktur. Yani iyi eylemin hedefi yine kendisidir, oysa yaratma söz konusu olduğu zaman yaratma dışında başka bir amaç vardır.²⁵⁹ *Nikomakhos'a Etik*'te şöyle der:

Bir şey olduğundan farklıysa, o şey yapılmış ya da yaratılmış olabilir. Bir şeyi yapmak ve yaratmak aynı şey değildir. ... akıl ile ilgili eylemin huyu ve akılla var olan yaratmanın huyu birbirinden farklıdır. Bu nedenle yapma ve yaratma birbirleriyle aynı değildir. Örneğin mimarlık akılla birlikte var olan ve yaratmaya dair bir huy ki ayrıca yaratmayla ilgili olmayan bir sanat yoktur, bu durumda sanat ve doğru akılla var olan, yaratmayla ilgili bir huydur. Her sanat bir şeyler yaratır ve bunun ilkesi yaratan kimsedir. Burada

²⁵⁶ Gutek, 2019, s.41.

²⁵⁷ Aristoteles, 2012, 1039b 35.

²⁵⁸ Arslan, 2014b, s.234.

²⁵⁹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Furkan Akderin), (2. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2015, 1140b 5-7.

incelenmesi gereken şey, olabileceklerin nasıl oldukları ya da olmadıklarıdır. Yine zorunlu olarak ortaya çıkmış bir şeyin de sanatı olamaz. Çünkü bu türden şeylerin ilkeleri kendilerinde bulunmaktadır. Yaratma ve yapma birbirlerinden farklı olduklarına göre sanat, yapma değil yaratmadır. Agathon şöyle diyordu: “Sanat ve şans birbirlerini severler.” Gerçekten de sanat ve şans birbirleriyle ilişkilidir, sanat doğru akılla var olan yaratma huyuyken, sanat olmayan yerde doğru olmayan aklın yanında var olan bir huy vardır ya da bir şey olduğunda daha farklı olabiliyordur.²⁶⁰

Yukarıdaki alıntıda “doğru akılla var olan yaratma” vurgusu bize, söz konusu sanatın eğitim ile birlikte yol aldığını düşündürür. Örneğin; Arslan’ın da belirttiği gibi Aristoteles aritmetik ve okuma yazma gibi şeylerin faydalı, oyun ve eğlence gibi şeylerin ise haz verici olduğunu söyler. Fakat müziği bu iki gruba da tam olarak sokmaz. Çünkü müzik haz vermenin yanında zihni etkileyen ve karakteri geliştiren bir güce de sahiptir. Yani Aristoteles uygun bir beden eğitiminin insan bedenini geliştirdiği gibi uygun bir müzik eğitimiyle de insan ruhunun geliştirileceğine inanır. İşte burada eğitimin hatta karakter eğitiminin önemi ortaya çıkar. İnsan ruhunun geliştirilmesi ruha iyi gelecek olan müziği tanımakla başlar. Neyin iyi neyin kötü olduğunu ise ancak eğitilmiş bireyler ayırt edebilir. Örneğin bazı müzikler insanın taşkın, ölçüsüz duygularına hitap ederken; bazı müziklerin sakinleştirici bir etkisi vardır. Buna ek olarak bazı ahlaki nitelikler de müzikle insan hayatına yerleştirilebilir. Öyleyse müziğin eğitimdeki yeri oldukça önemlidir.²⁶¹

Aristoteles bir eğitim dalı olarak öncelikle müzikle ilgilenmiştir. Müziğin faydası nedir sorusunu sormuştur. Ona göre müzik hem bir dinlenme aracı hem serbest zaman uğraşı hem de ruh için gerekli bir eğitimidir. Tabi ki eğitim açısından üçüncü durumu daha çok önemser. Göze hitap eden sanat objelerinde bedeni etkileme gerçekleşirse duygulanımlarımızı dışa vurabiliriz. Fakat müzikte onların ruhtan ruha geçen doğrudan anlatımı belirir. Ama yine de insanlar resim ve heykelden de çok etkilenirler.²⁶² Sadece ses ve sembolik dil aracılığıyla anlatım bulan müzik sanatında düşünme ve hayal etme süreçlerinin, Aristoteles için *phantasia* sürecinin, esere dönüşerek güç kazanması ve somutlaşması bu sanatı diğer sanatlardan ayrı bir yere taşır.²⁶³ Özetle Aristoteles’e göre müzik eğitim için uygun bir çalışma alanıdır.

Aristoteles insanın bilen bir varlık olduğunu sıklıkla vurgulasa da bu dünyada sadece bilmek için var olduğunu ileri sürmez. Ona göre insan aynı zamanda arzu sahibidir. Başka bir deyişle insan isteklerini ve tutkularını gerçekleştirmek üzere eyleme geçer²⁶⁴. Öyleyse insanlar hayatlarını sürdürürken her zaman kendilerine iyi gelen şeyleri, kendileri için güzel

²⁶⁰ Aristoteles, 2015, 1140a 1-22.

²⁶¹ Arslan, 2014b, s.371, 372.

²⁶² Davidson, 2008, s.199-200.

²⁶³ Altar, 2013, s.95.

²⁶⁴ Arslan, 2014b, s.243.

olan şeyleri isterler. Bunları elde etmek için veya gerçekleştirmek için çabalarlar. Fakat insana iyi gelen şeyin ne olduğunun her zaman bir kriteri yoktur. Duruma, şartlara ve hayattan beklentilere göre değişebilir. Hatta bu iyi bazen hazda, bazen şöhrette, bazen de şerefte kendini gösterir. İşte kimisi de sanatta arar bu iyiyi. Birden fazla “iyilik” peşinde de koşabilir insan. Burada Aristoteles açısından toplumun, kentlin iyiliğinin bireyin de iyisi olduğu görüşü hesaba katılarak birinci olmaksızın ikincinin olamayacağını vurgulanması gerekir. Bu da toplumun iyisi olan ‘politika’nın, bireyin iyisi olan ‘etik’ten önce geldiğini kanıtlar.

O halde entelektüel erdemlerin etik erdemlere bağlı olduğu söylenebilir. Aristoteles için ün, şöhret, zenginlik peşinde koşan; düzenbaz, yalancı, onursuz, tutkusu olmayan bir insanın felsefe yapması mümkün değildir. Bu nedenle tutkuların insanın en ayırt edici yetisi olan akılla organize edilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğini sıklıkla söyler. Mutlu bir yaşam iyi bir ruha sahip olarak ve o ruhu etkin kılarak yani işlevini gerçekleştirmesine olanak sağlayarak mümkündür. Nietzsche ve Freud’un da Aristoteles’in yaklaşımlarını sürdürdüğünü görürüz. Nietzsche’ye kulak verirse Dionysos yok edilemez; ama serbest de bırakılmamalı, Apollon’la dizginlenmelidir. Freud’a kulak verirse eğer tutkular bilincin gözetiminde varolduğu sürece uygarlık yaşamaya devam edecektir. Unutulmamalıdır ki tutkuların bastırılması, yönlendirilmesi o an için acı verici olabilir fakat insanı hayvandan ayıran şey anlık tutkuların değil, uzun süreli mutluluk yakalayabileceği bir yaşamdan haz almasıdır. Bu ise erdemli bir yaşamı amaçlayan devletle gerçekleştirilebilir.²⁶⁵

Öyleyse Aristoteles’te sanatın eğitime nasıl hizmet ettiğini ve eğitimle nasıl iş birliği içerisinde ilerleyerek ahlaka (bireye) ve sonunda politikaya (topluma) hizmet ettiğini belirtmek gerekir. Antik Yunan’da sanattan beklenen, onun estetik kurallara uygun olmasıydı. Nitekim Aristoteles’in *Poetika*’da önerdiği biçim kuralları da akılcı yöntemlerle belirlenir. Aristoteles önünde duran sanat birikimini ölçü ve disiplin kriterleri ile aklın süzgecinden geçirir. Sanat eserlerinde seçme, düzenleme, ölçü, yalınlık ve arılık gibi özelliklere önem verir. Sanatta biçim ve düzenin öneminden söz ederken ahlak ile ilişkisine de değinilmiş olur. Çünkü biçim kuralları ahlak ve edep duygusunu geliştirir. Öyle ki sanat yaparken kurallara uyma alışkanlığı yerleşmişse, günlük hayatta karşılaşılan olaylara da edepli ve ahlaka uygun davranışlar çerçevesinde tepki verilir.²⁶⁶ Bahse konu olan ahlak kurallarının gelişmesine en çok müzik sanatında rastlanır.

---

²⁶⁵ Mutlu, Barış, Aristoteles’te Doğal, Etik, Politik Bir Tasarım Olarak İnsan Anlayışı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Sistematik Felsefe Ve Mantık ABD., Ankara (Türkiye), 2009, s.148-149.

²⁶⁶ Şener, Sevda, Düünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, (12. Baskı), Dost Yayınları, Ankara, 2019, s.98.

Aristoteles'e göre anayasanın zarar görmemesi için yasa yapıcının ilk görevi gençlerin eğitimi ile ilgilenmektir.²⁶⁷ Yani Aristoteles eğitimin devlet eliyle yapılması gerektiğini düşünen filozoflar arasındadır. Aynı şeyi erdem eğitimi için de söyler çünkü ona göre toplumun tek amacı olan erdem herkes için aynıdır, tüm toplumun sorunudur ve tek kanaldan verilmelidir²⁶⁸. Eğitimin devlet eliyle verilmesi gerektiği konusunda tavrı net olan Aristoteles bu aşamadan sonra nasıl bir eğitim verileceği konusunu tartışmaya başlar. Eğitim insan yaşamındaki yararlı şeyler için mi, erdeme yönelik şeyler için mi yoksa temel olmayan daha sıradan şeyler için mi verilmelidir? İnsanlar erdemi neyin sağladığı konusunda birleşemedikleri için erdemle ilgili eğitim konusunda da fikir ayrılıkları çıkmaktadır. Aynı şekilde gençlere verilmesi gereken eğitim konusunda da yararlı şeyler mi yararlı olmayanlar mı öğretilmelidir sorusu gündeme gelir. Fakat şunu vurgulamakta fayda vardır ki her yararlı şeyi öğretmeye gerek yoktur. Aristoteles'e göre öğretilen şeyin özgür insana yakışıp yakışmayacağı noktası ön plana alınmalıdır. "Eğer bir iş özgür bir insanın aklını ya da ruhunu erdeme ulaşma konusunda isteksiz bir hale getiriyorsa o iş vasıfsız işler arasındadır demektir."²⁶⁹ Örneğin bedene zarar veren ve para karşılığında yapılan işler akli kaplayan ve bir şey öğrenmeye engel olan tarzda oldukları için vasıfsız işlerdir. Özetle özgür bir insan bir iş yaparken kendisi ve dostları için o şeyi değerinden dolayı yapar. Başka insanlar için yapanlar ise ya para karşılığında ya da kölelik için yapıyordur.²⁷⁰ Burada Aristoteles'in bütün insanların eğitiminden ziyade, özgür vatandaşların eğitiminden bahsettiği açıktır. Çünkü bir toplumda vasıfsız işleri de yapan birilerinin olması kaçınılmazdır.

Aristoteles için her tür eğitimde var olan konular, temelde erdem ve sonrasında yarar ilkelerine yöneliktir. Aristoteles resim ve okuma-yazmayı günlük hayatta yararlı şeyler olarak görür. Beden eğitiminin ise, insanları cesur ve güçlü kıldığını söyleyerek, işlevlerine değinir. Fakat müziğin işlevinin birden fazla oluşunu düşündüğü için onun incelemesine biraz detaylı bakar. Bazılarına göre müzik sadece zevk veren bir şeyken, bazıları onun boş zaman geçirme aracı olduğunu söyler. Aristoteles müziğin bu ikinci işlevini değerli bulur; çünkü insanların çalışmak dışındaki zamanlarını nasıl harcadıkları, insanın hangi amaç üzere olduğunun belirtisidir. Fakat bu boş zamanların amacının oyun olmadığını da belirtir. Oyunlar, bir sınırı olmak koşuluyla, çalışan ve yorulmuş olan insanların rahatlaması için faydalıdır. Dinlenme sağlar vücuda. Sözü edilen boş zaman değerlendirme yönü çalışma olmamasına rağmen bir

---

²⁶⁷ Aristoteles, 2013, 1337a 7.

²⁶⁸ Aristoteles, 2013, 1337a 16-18

²⁶⁹ Aristoteles, 2013, 1337b 18-20.

²⁷⁰ Aristoteles, 2013, 1337b 28-31.

mutluluk arayışı olduğu için iyi bir şeydir. Mutluluk bir amaçtır ve sıkıntılı zamanlarda değil eğlenceli zamanlarda gelir.²⁷¹ O halde boş zamanın nasıl değerlendirileceğine vakıf olmak için epey çaba harcamak ve iyi bir eğitim almış olmak gerekir.²⁷² Serbest zamanı en doğru şekilde değerlendirmek eğitimin en yüksek hedeflerinden biridir. Serbest zamanın doğru kullanımı devletleri yüceltecektir ve bu sebeple eski insanlar onu eğitime dâhil ettiler, serbest zaman geçirme yollarından biri olarak da müziğe güvendiler.²⁷³ Günümüzde de hobi olarak adlandırdığımız boş zaman etkinliği zorunlu bilgiler dışında bir şeyler öğrenmeye dayanır ve bu çaba çok değerlidir.

Aristoteles çocukların doğumdan itibaren iştah ve arzu hissettiklerini söyler. Aklın kullanımı ise yaşın ilerlemesi ile başlar. Bu nedenle bedenın bakımı akıldan önce gelir ve beden eğitimi de ruh içindir.²⁷⁴ Aristoteles'e göre "... eğitimin amacı doğanın boş bıraktığı alanların doldurulmasıdır."²⁷⁵ Beş yaşından sonra çocukları gözlem yoluyla öğrenmeye başlatıp sonrasındaki eğitimi iki döneme ayırır: Birincisi yedi yaş ve ergenlik, ikincisi ergenlik ve yirmi bir yaş arası.²⁷⁶

Aristoteles eğitim sistemi oluşturmaya çalışırken öncelikle özgür insanların eğitimini ön plana çıkarır ancak diğer insanlar için yararlı ve zorunlu olanları da ele alır. Müziğin eğitime ve erdeme olacak katkısından söz ettikten sonra resim ve okuma-yazmanın önemine geçer. Okuma yazma sadece okuryazar olmak için değil başka şeyler için de yararlı olacaktır. Aynı şekilde ona göre çizim ve resim bilgileri sadece alışverişte kandırılmamak için kullanmakla kalmayıp bir şeydeki güzelliği görebilmek için de kullanılabilir.²⁷⁷ Başka bir deyişle Aristoteles resmi bir şeyler yapan ve üreten ürünler olması sebebiyle zevk ve yargı gücünü geliştiren bir eğitim dalı olarak tavsiye eder çünkü bunlar insana biçim güzelliğini değerlendirebilme kabiliyeti kazandırır.²⁷⁸ Öte yandan ruhların eğitildiği alanların yanında beden eğitimine de önem veren Aristoteles çocukların jimnastik ve güreşe gönderilerek bedenlerinin ve davranışlarının geliştirilmesi gerektiğini söyler. Eğitimde jimnastiğin önemli olduğunu, ergenlik döneminde hafif ve basit antrenmanlarla bedenın gelişimine destek

---

²⁷¹ Aristoteles, 2013, 1337b 46-56 arası.

²⁷² Aristoteles, 2013,1338a 7.

²⁷³ Aristoteles, 2021, (çev. Ahmet Aydoğan), (1. Baskı), Yay. Haz. John Burnet, Profil Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.155.

²⁷⁴ Aristoteles, 2013, 1334b 22-26.

²⁷⁵ Aristoteles, 2013, 1337a 1.

²⁷⁶ Aristoteles, 2013, 1336b 41-44.

²⁷⁷ Aristoteles, 2013, 1338 b.

²⁷⁸ Davidson, 2008, s.198.

olunması gerektiğini söyler.²⁷⁹ Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir uyarısı vardır: “İnsanın hiçbir zaman aklını ve bedenini aynı derecede fazla çalıştırmaması gerekir. Çünkü bunlar birbirlerine engel olurlar, beden çalışıyorsa aklın, akıl çalışıyorsa bedenin gelişmesi engellenir.”²⁸⁰

Öte yandan Aristoteles’e göre yararlı olan her bilginin öğretilmesi doğru değildir. Eğitime dâhil edilmesi gereken konular okuma-yazma, beden eğitimi, müzik ve resimdir. Okuma yazma günlük hayatta en yüksek faydayı sağlar. Beden eğitimi ise cesareti esinler. Fakat müzik konusunda bazı şüpheler uyanır. Günümüzde çoğu kimse zevk verdiği için müzikle ilgilenildiğini düşünür, fakat eskiler doğanın serbest zamanı doğru kullanma gücünü aradığını ve bunun için eğitimde müziğe yer verildiğini söyler. Evet, eğlenmek ve ruhun gevşemesi için de boş zaman gereklidir; fakat burada kastedilen şey eğlenme için sınırlı bir zaman ayrılmalıdır. Çünkü söz konusu serbest zamanın kendi başına hazzı ve mutluluğu içerdiğini düşünür.²⁸¹ İşte eğitilmiş birey de bu muhakemeyi yerli yerince yapar.

Öte yandan Aristoteles’te eğitim konusu bir de beden ruh ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Ona göre insan birbirine sıkı sıkıya bağlı olan iki temel bileşenden meydana gelir. Bunların biri ruh, diğeri ise bedendir. Beden cisimseldir ve maddedir; ruh ise cisimsel değildir, formdur. Ruh bedeni hareket ettiren bir güce sahiptir. Aristoteles’e göre ruh canlılığın ilkesi olması sebebiyle gerçekliğe hatta doğa biliminde katkıda bulunur²⁸². Bununla birlikte ruhun doğal bir cismin ilk yetkinliği²⁸³ (*entelekheia*) olması sebebiyle de canlı bir bedendeki ruha büyük önem verir Aristoteles. Bir birlik halinde olması gerektiğini düşündüğü ruhun bitkisel ruh, hayvani ruh ve insani ruh olmak üzere üç kısımdan oluştuğunu söyler. Ruhun bu kısımlarının her birinin işlevleri farklıdır. Bitkisel ruh bitkisel yaşam hakkında bilgi veren; bitkilerde, hayvanlarda ve insanlarda ortak olan kısımdır. Ruhun ilk kısmıdır çünkü besleyicilik işlevini yerine getirir ve canlılığın göstergesidir. Hayvani ruh hayvanlarda ve insanlarda bulunmakla birlikte bitkisel ruhun bütün yetilerine sahiptir. Buna ek olarak hareket yetisine sahiptir. Temelinde algılama vardır, dokunma işlevi aktiftir bu kısımda. Ruhun üçüncü kısmı olan insani ruhun ise akla sahip olması ve ruha düşünme edimini kazandırması en önemli işlevidir. İnsani ruh bitkisel ve hayvani ruhun bütün yetilerine sahiptir. Duyu organlarının sunduğu veriler algılandıktan sonra ham ve tekil durumdan çıkarılıp düşünme

---

²⁷⁹ Aristoteles, 2013, 1338b 39.

²⁸⁰ Aristoteles, 2013, 1339a 6-9.

²⁸¹ Aristoteles, 2021, s153-154-155.

²⁸² Aristoteles, 2014, 402a 7.

²⁸³ Aristoteles, 2014, 412b 7.

sayesinde bir düzene oturtularak bu aşamadan sonra insan akıl yürütme aşamasına yükselebilir. Onu diğerlerinden ayıran yeti düşünme yetisidir²⁸⁴.

İşte Aristoteles insanın eğitim sayesinde bitkisel ve hayvani ruhtan uzaklaşarak insani ruha yükselebileceğini söyler. Öte yandan insan için üç tür mutluluktan söz eder. Birincisi insanların arzu ve isteklerinin ön planda olduğu hayat, ikincisi özgür ve sorumluluk sahibi insanların var olduğu hayat, üçüncüsü ise araştırmacı ve filozof olunan hayattır. İnsan akıl sayesinde bu üç koşulu sağlamasıyla mutluluğu elde edebilir. Aristoteles'in etik teorisinin temelinde insanın rasyonelliği vardır. İnsanın amacının mutluluk hedefine ulaşmak olduğunu belirleyen Aristoteles, eğitim ile özgür insanlar yetiştirmeyi amaçlar. Bunu yaparken de sanat ve bilimlerle insan aklını mükemmele yaklaştıracak bir eğitim tasarlar.

Aristoteles tasarladığı bu eğitim sistemini etik anlayışı çerçevesinde oluşturur. Etik anlayışına göre insanın ayırıcı özelliği insani ruhun işlevi olan akıldır. Akıl sahibi olan insanın yaşamda bir hedefi olmalıdır. Çünkü insan sosyal ve kültürel tüm özellikleri akılla yüklenebilir. İnsan için söz konusu hedef ise mutluluktan başka bir şey olamaz. Peki, mutluluk nedir? Aristoteles'e göre, akıl sahibi bir varlık olan insan hayatının amacı mutluluktur. Mutluluk ancak erdemle mümkün olduğuna göre erdem de mutluluktur.²⁸⁵ Öte yandan Aristoteles tüm iyiliğimizin ve gücümüzün kullanılmasıyla ortaya çıkan etkinliğe mutluluk der.²⁸⁶ Öyleyse hangi tür iyi mutluluk sağlar ve mükemmel yaşamı oluşturur? Tıbbın sağlık, askerliğin başarı ve ekonominin zenginlik amaçlaması gibi bir şeyin amacının o şeyin en iyisini hedeflemesi gerektiğini söyler.²⁸⁷ Bu konuda şu açıklamayı yapar:

İyi dediğimiz şey kendiliğinden iyi olmalıdır. O halde kendisi iyi olan bir amacımız varsa, bizim aradığımız iyi bu demektir. Çünkü en çok amaç olan da kendisidir. Bir şeyi kendisinden dolayı arıyorsak, bu, onu başka şey için aramamızdan daha fazla amaçtır; aynı şekilde bir şey kendisinden dolayı tercih ediliyorsa, başka şey için olduğundan daha fazla tercih ediliyorsa bu da daha fazla amaçtır. İşte mutluluk böyle bir şeydir, çünkü mutluluk her zaman kendisinden dolayı istenmektedir. Mutluluğu başka bir şey için istemeyiz. Öte yandan haz, onur, akıl ya da diğer erdemler de kendilerinden dolayı istenir. Hem bu şeyler bir amaç olmasalar da [diğerlerine göre daha çok] tercih edilebilecek şeylerdir. Bunları isteme nedenimizse mutluluktur.²⁸⁸

Aristoteles iyi sınıflandırmasını iki temel üzerine kurar. Ona göre kimi şeyler kendilerinden dolayı, kimi şeyler ise çeşitli nedenlerden dolayı iyi sıfatını hak eder²⁸⁹. Fakat

²⁸⁴ Aristoteles, 2014, 414b20 -429 a6-8.

²⁸⁵ Aristoteles, 2015, 1097b 53, 1098b 38.

²⁸⁶ Aristoteles, 2013, 1332a 6.

²⁸⁷ Aristoteles, 2015, 1094a 8-10.

²⁸⁸ Aristoteles, 2015, 1097b2-b13.

²⁸⁹ Aristoteles, 2015, 1096b 20-22.

sadece tek bir iyi eylemle ya da bir günlük iyi eylemlerle iyi olunmaz.²⁹⁰ İnsan nasıl erdemli olabilir, kişi tek başına iyiliği elde edebilir mi gibi bireysel soruların cevabını Aristoteles *Politika*'da arar. Çünkü bireyin iyi olabilmesi, doğasındaki iyiliği etkin kılabilmesi için topluma çok iş düşer. Bunun farkında olan Aristoteles toplumsal mutluluk üzerine düşünmüştür. Aristoteles iyilerin birbiriyle ilişkisini açıklarken kiminin sadece kendisi için iyi olduğunu, kiminin diğerleri uğruna iyi olduğunu ve kimilerininse hem kendisi hem başkası uğruna iyi olduğunu savunan bir teoriye sahiptir²⁹¹. Kısaca ruh ve beden sağlığının korunması ve erdemin sürekli yaşanılan hayata yansıtılması, yeme ve içmeyle değil, akılla sağlanır. Mutluluk insanın yapıp etmelerinde kendini hissettirirken akıl da bu insani yaşamda kişinin kendini gerçekleştirme için stratejiler geliştirerek yaşamda doygunluk sağlar.

Aristoteles bu doğrultuda hazza dayalı yaşam, siyaset yaşamı ve teorik yaşam olmak üzere üç temel yaşam şekline söz eder. İyiyi haz olarak kabul eden ve hayvanlara özgü olan yaşam haz yaşamıdır. Aristoteles bu yaşamın insanlara göre bir yaşam olmadığını söyler.²⁹² Öte yandan iyiyi onur yaşamı olarak kabul eden yaşam siyaset yaşamıdır. O onur ve mutluluğa yönelik eylemlerin soylu eylemler olduğunu söyler, çünkü bunlar iyiliği ortaya çıkarmaya çalışırlar.²⁹³ Fakat onur kavramının da kendiliğinden değil başkasından yüklenen bir değer taşıdığını²⁹⁴ düşündüğü için yani başkası ile kazanıldığı için en iyi yaşam bu olamaz der. Mutluluğu temele alan yaşam ise teorik yaşamıdır. Teorik yaşam en iyi, en mükemmel ve kendi kendine yeten yaşamıdır; çünkü akli temele alır ve mutluluğun erdeme bağlı olduğunu söyler²⁹⁵. Erdem yaparak mutluluğu ortaya çıkaran pratik bir eylemdir.²⁹⁶ Erdem eğlenmeyle değil çalışmayla var olan bir şey olması sebebiyle, mutluluğu hedefleyen ve iyi olan insanlara bırakılmalıdır. Çünkü bir insan erdemliyse en güzel şeyleri belirlemede ustadır ve o kişi iyi bir insandır.²⁹⁷ Böylece araştırmacı ve filozof olunan yaşam belirir. Akıl etkinliği sürekli bir etkinlik olmalı, dolayısıyla erdemler de akla uygun olmalıdır. Yani insanlara sadece iyi siyaset yapmayı öğretmek ya da iyi eğitim vermeyi öğretmektense onların yaşamlarında bu eylemleri içselleştirmek daha önemlidir. Kalıcılık içselleştirilerek sağlanır ve sonra çok uğraşmaya gerek kalmaz, bu nedenle kolaydır. Onun eğitimle hedeflediği de bu anlamda bilme değil, eylemedir.

---

²⁹⁰ Aristoteles, 2015, 1098a 12-14.

²⁹¹ Mutlu, 2009, s.106.

²⁹² Aristoteles, 2015, 1095 b 19-21.

²⁹³ Aristoteles, 2013, 1332 a15-1.

²⁹⁴ Aristoteles, 2015, 1095b 27-29.

²⁹⁵ Aristoteles, 2015, 1177 a 15- 20.

²⁹⁶ Aristoteles, 2015, 1144a 7-9.

²⁹⁷ Aristoteles, 2015, 1176 a 21-25.

Aristoteles'in devlet anlayışının da temelinde etik anlayışında olduğu gibi "iyi yaşam" isteği vardır.²⁹⁸ İnsanı "politik bir varlık" olarak²⁹⁹ niteleyen Aristoteles insana iyi yaşam ve mutluluk hazırlayan şeylerin de politik bir yapıda olması gerektiğini söyler. İnsan en rahat ve olması gereken şekildeki varlığını, kendisini sarıp kuşatan toplumda bulur. Öyleyse devletin iyisi bireyin de iyisidir.

Gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulan bir insan topluluğu olduğunu gösterir. İyi dememin nedeni tüm insanların eylemlerinde iyi denilen şeyi yapmaya çalışmalarıdır. Mademki tüm topluluklar o ya da bu şekilde iyi denilen şeye ulaşmaya çalışıyorlar o halde toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayan olan devletin de en iyiyi amaçlaması gerekir. Devlet denilen şey aslında bir topluluktur ve bu topluluk siyasaldır.³⁰⁰

Fakat devlet yurttaşların sadece ihtiyaçlarını karşılayan değil, onlara iyi ve istenilir bir yaşam sağlayabilen yapıda olmalıdır. Öte yandan kimin yöneteceği ve yasa koyucuların eğitimi Aristoteles'in görüşlerini şekillendiren konuları oluşturmaktadır. Ona göre insandansa yasalar yönetmelidir. Erdem ve yetenek bakımından farklı insanları ancak yasalar bir düzene koyabilir. Çünkü yasaları aklın ve tanrının yönetmesi ile eş değer tutarak, onların insanları eğittiğini, kararsız kalınan konularda adil kararlar alabildiğini ve insanların yeteneklerine uygun bir şekilde konuyu en iyi şekilde çözümlenmeye çalıştığını söyler³⁰¹.

Aristoteles'e göre bütün parçadan önce gelir³⁰² fakat bu yolda parçayı yani bireyi yok da saymaz, ötelemez de. Tam aksine Aristoteles bireyi tüm felsefi sistemlerinin temeline oturtur. Kendi kendine yeterliliğin mutluluk getireceğini vurgulayan Aristoteles, söz konusu kendine yeter ifadesinin insanın hayatını tek başına sürdürmesi anlamına gelmediğini söyler çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Aristoteles'in kendine yeterden kastı ise bir eksiği olmayan ve yaşamda tercih edilebilecek şeye işaret eder.³⁰³ İşte insanların kendi başlarına kendilerine yeter olmaması birlikte yaşamalarını gerektirir.³⁰⁴ Aristoteles insanın kendisinde var olan güçlerin hayata geçirilmesini ve mutlu bir hayatı devlet eliyle yapılan ve yasalarla çerçevelenen eğitimle elde edebileceğini düşünür. Eğitimi insana mutluluğu getirecek bir araç olarak görür, tıpkı sanat gibi. Öte yandan eğitim insanın, yukarıda da vurgulandığı gibi kendini yaşamda etkin kılması ya da kendini gerçekleştirebilmesi için de bir fırsattır. İnsanın bu dünyadaki varlığı ve bir doğaya sahip olması eğitim için gereken potansiyel gücü

²⁹⁸ Mutlu, Barış, Aristoteles'te Polis'in Doğası Gereği Var Olması Ne Anlama Gelir?, Özne Dergisi. (2. Baskı). (Güz 2009-Bahar 2010 / 11-12. Kitap), Aristoteles Özel Sayısı, 2016, s.265-279, s. 269.

²⁹⁹ Aristoteles, 2013, 1253a 2.

³⁰⁰ Aristoteles, 2013. 1252a 1-8.

³⁰¹ Aristoteles, 2013, 1287a 33-38.

³⁰² Aristoteles, 2015, 1253a 28.

³⁰³ Aristoteles, 2015, 1097 b18-26.

³⁰⁴ Aristoteles, Eudemos'a Etik, (çev. Saffet Babür), (2. Baskı), Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2020a, 1242a 9-10.

sağlamıştır. İnsanın bu dünyada var olmakla sağladığı bu potansiyel gücün aktif hale geçebilmesi ve bunun yanında istendik yönde alışkanlıkların oluşturulması ve geliştirilmesi aklın doğru kullanımıyla sağlanabilecektir. İşte Aristoteles'e göre, aklın doğru kullanılmasını sağlayacak olan eğitimidir. Bu nedenle eğitim hem toplum hem de kişi açısından yapılmalıdır. Bütün parçadan önce geldiği için toplumsal eğitim öncelenmelidir. Nitekim insan manevi ve zihni iyilikten pay aldığı ölçüde mutlu olacaktır.³⁰⁵ Burada erdemi gözeten aklın da geliştirilme çabası unutulmamalıdır. Nitekim Aristoteles eğitimin erdemleri elde etmeye yönelik hazırlanması gerektiğinde ısrar eder³⁰⁶. Böylesi eğitimin yasaları da koruyacağına inanır. Şayet eğitim yasaları korur nitelikte olmazsa birey bozulur ve devletin bu eksikliğinden dolayı toplum zarar görür.³⁰⁷

Aristoteles bu denli önemli işlevler yüklediği eğitimin akıl yürütmeyle mi yoksa alışkanlıklarla mı devam etmesi gerektiğini tartışır³⁰⁸ ve bunun sonucunda da bireyi doğru yetiştirmenin çok önemli olduğunu anlar. Eğitim sistemindeki herhangi bir aksaklığın çok büyük felakete yol açabileceğine inanır. Bu nedenle kadınların daha gebe kalmadan takibe alınması gerektiğini söyler. Çünkü onlar sağlıklı çocuklar doğurabilmeleri için biyolojilerine en uygun yaşta gebe kalmalı ve gebe iken yiyip içtiklerine dikkat etmelidirler. Çocuk doğduktan itibaren eğitime dikkat etmek gerekir. Eğitimin belli yaş grubu ile başlayıp aşamalı bir şekilde devam etmesi gerekir. Bebeklikten beş yaşına kadar oyunlardan çokça faydalanmak sureti ile beden eğitimine önem verilmelidir. Fakat bu oyunların niteliği çok yorucu olmayan, belli bir mantık taşıyan ve önemli mesajlar içeren şekilde olmalıdır. Çocuklara anlatılan masallar da aynı bu özellikleri taşımalıdır.³⁰⁹ Beş yaşından sonra ise çocuklar gözlem yoluyla öğrenmeye vakıftırlar artık.³¹⁰ Sonrasında Aristoteles okul çağına gelen çocuğun eğitimiyle devam eder. Eğitimdeki asıl amaç çocukların iyi birer yurttaş olarak yetiştirilmesidir. Aristoteles eğitimin tek tek kişilere ya da aileye bırakılmayacak kadar ciddi bir iş olduğunu düşünür. Kamunun çıkarına olan şeyin, yine kamu aracılığıyla, başka bir ifade ile devlet aracılığıyla yapılması gerektiğini söyler.³¹¹ Aristoteles'te eğitimin son aşaması akla dayalı eğitimidir. Hatta bu eğitimin en gerçek halidir. Diğer bir deyişle bilim ya da felsefe öğretimine dayalıdır. Bu eğitimin amacı 'neden' araştırmasıdır, 'neden'leri bilimsel bir temele

---

³⁰⁵ Yılmaz, Zafer, Aristoteles'in Eğitim Anlayışı, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004 (10), ss.148-159, s.152.

³⁰⁶ Aristoteles, 2013, 1333b 19.

³⁰⁷ Aristoteles, 2013, 1310a 22, 1310a 29-30.

³⁰⁸ Aristoteles, 2013, 1334b 7-8.

³⁰⁹ Aristoteles, 2013, 1336a 1-32.

³¹⁰ Aristoteles, 2013, 1336b 42.

³¹¹ Aristoteles, 2021, s. 150.

oturtmaktır. Çünkü Aristoteles'e göre bir bilim nedenleri araştırdığı ölçüde öğretici ve gerçektir. Başka bir deyişle "öğretmek, her şeyin nedenlerini söylemektir."³¹²

Burada hatırlamak gerekir ki Aristoteles tekilin değil tümelin bilgisine önem verir. Ona göre tümeller insanlar tarafından bilinmesi zor olan şeylerdir çünkü duyu yoluyla elde edilemezler³¹³. Öyleyse gözlem sonucu ulaşılan tekiler, tümelin bilgisine ulaştırılabilirse anlam ve süreklilik kazanırlar. Akıl yoluyla eğitimi de deneyimleri aşan tümele veya tümellerin bilgisine götüren şey olarak tanımlar³¹⁴. Aristoteles bilim adamının ve sanatçının genelin/tümelin bilgisine ulaşma isteğini deney bilgisine ulaşan insandan üstün tutar. Aristoteles'in tümeli öze, doğaya indirgemesi ilk neden araştırmasına götürür.³¹⁵ Ve eğitimin bileşenleri olan öğretme-öğrenme ilişkisinde Aristoteles nedenleri bilme olgusunu en yüksek amaç sayar.

Pratikte ilgili olarak deney, hiçbir bakımdan, sanattan daha aşağı bir şey olarak görünmemektedir. Hatta deney sahibi insanların, deney olmaksızın kavrama sahip olan insanlardan daha fazla başarıya eriştiklerini görürüz. Bunun nedeni deneyin bireysel olanın, sanatın ise tümel olanın bilgisi olmasıdır. ... bilgi ve anlama yetisinin deneyden çok sanata ait olduğunu düşünür ve sanat erbabının, deney sahibi kişilerden daha bilge olduğunu kabul ederiz (ki bu Bilgelik'in her türlü durumda daha ziyade bilgiye bağlı olduğunu gösterir).³¹⁶

Aristoteles sıklıkla özgür ruhlu bireylerden söz eder, hatta onları yönetmenin tiranlıktan daha erdemli ve asil olduğunu³¹⁷ söyler; fakat en az bilge olanın bilge olana itaat etmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle emir veren ve emir alanların varlığının zorunlu ve yararlı olduğuna³¹⁸ dikkat çeker. Yönetilenin yönetene itaat ettiği böyle bir toplumda yönetenin eğitimi şansa bırakılmaz, en üstün bilge olması sağlanmaya çalışılır. Bu uğurda en büyük görev de eğitime düşer. Çünkü çok çeşitli olabilecek olan yöneten-yönetilen ilişkisini düzenleyebilmek için eğitime ihtiyaç vardır. Özgür ruhlu olan ve başkasının kölesi olmayı hak etmeyen insan eğitimle bilgisizlikten kurtarılabilir ve değer yüklenebilir. Bunu ise kendinde bir amaç taşıyarak yapar. Aristoteles böylesi insana özgür insan der³¹⁹. Öyleyse eğitimle ruhu ve akli doyuracak nitelikte, iyilik ve erdemi kendinde taşıyan özgür yurttaşlar yetiştirilmelidir. Nitekim erdem bilinçli bir karar sonucu ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Erdemli kişi ne yaptığını bilen, eylemini özgürce tercih eden ve eylemelerini amacına göre seçen kişidir. Aynı zamanda davranışlarında kararlıdır. Erdemli kişi için her zaman bilinçli bir orta yol tercihi söz

³¹² Aristoteles, 2012, 982a 30-31.

³¹³ Aristoteles, 2012, 982a 23-25 arası.

³¹⁴ Cevizci, 2014, s.61.

³¹⁵ Aristoteles, 2012, 981 b10-13.

³¹⁶ Aristoteles, 2012, 981b13-28.

³¹⁷ Aristoteles, 2013, 1333b 40.

³¹⁸ Aristoteles, 2013, 1254a 30-31.

³¹⁹ Aristoteles, 2012, 982b 26-27.

konusudur. Kısacası erdemler isteğe bağı eylemlerdir. Bu nedenle de hem büyük ölçüde deney ve zaman gerektiren eğitimin ürünü olan entelektüel (düşünce) erdemler ve hem de alışkanlığın ürünü olan karakter erdemleri Aristoteles için önemlidir.³²⁰ Aristoteles erdemleri de diğer sanatlar gibi eylemde bulunarak edindiğimizi söyler. Nasıl ki ev yaparak mimar, gitar çalarak gitarist olunuyorsa; ölçülü davranan ölçülü, cesur davranan da cesur olur.³²¹ Böylelikle erdemleri karakter erdemleri ve düşünce erdemleri şeklinde ikiye ayırır ve düşünce erdemlerinin eğitim sayesinde geliştirileceğini savunur.³²²

Özetle, insan gelişmiş olarak doğmayacağına göre gelişmişliğin bağı olduğu bir takım etkenler olmalıdır. Bunlar Büyükdüvenci'ye göre bilgi ve öğrenmedir. Bilgiyi keşfettikten sonra onu öğretmek ve uygulamak gelişmişliğin ve kendini gerçekleştirmenin anahtarıdır. Bu da eğitim ile ilişkilendirilebilecek bir şeydir. Çünkü eğitim insanın insanlaşma sürecidir. Bu süreçte kültür ve uygarlık gibi yüksek değerler de oluşturuluyorsa eğitime son derece önem verilmelidir. Nitekim insanın içinde bulunduğu çevre eğitici potansiyelindedir. İradeyi geliştiren ve insanın özgürlüğüne katkı sağlayan eğitim öğrenilecek bir şey olmaktan ziyade içinden geçilecek bir süreçtir.³²³ Bu çevrenin potansiyel etkisinin ve katkısının farkında olan Aristoteles, eğitimi insanın mutlu ve kendini gerçekleştiren bireyler olmasını sağlayacak şekilde düzenlemiştir. Çünkü insanın mutluluğunun devletin mutluluğunu getireceğine inancı tamdır. Bu nedenle toplumsal mutluluk açısından eğitimin şansa bırakılmaması gerektiğini hatta uzman kişilerle yapılması gerektiğini söylemiştir. Hiç şüphesiz onun bu önerisi en iyi şekilde sanat ve eğitim ilişkisi üzerinde anlatılabilir.

---

³²⁰ Brun, Jean, Aristoteles Ve Lise, (çev.İsmail Yerguz), (1. Baskı), Dost Yayınevi, Ankara, 2008, s.110-111.

³²¹ Aristoteles, 2015, 1103a 36- 1103b 3.

³²² Aristoteles, 2015, 1103a 8-9.

³²³ Büyükdüvenci, 2001, s. 43, 91, 52, 100.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARİSTOTELES’TE SANAT-EĞİTİM İLİŞKİSİ

Doğanın insanlar tarafından bilinişini mitoloji iki aşamaya böler. İlk aşamada insan korkunç ve akıl ermez doğa güçleriyle, yarımsız bir şekilde doğa ile karşı karşıya bulunur ve doğayı düzensiz, yıkımlarla dolu korkunç bir yer olarak görür; ikinci aşamada ise insan doğa karşısındaki sürekli korkusunu yener, bunları yavaş yavaş tanımaya, incelemeye ve gözlemle kavramaya başlar.³²⁴ Daha sonraları ise Antik çağda insanlar yaratıcı faaliyette bulunan kişilere bu yeteneğin tanrı tarafından bahşedildiğini düşünürlerdi. Hatta çalışmalarını iş yapma becerilerini bile bu tanrısal lütfu bağlamışlardı. Oysa yine mitolojiye baktığımızda insanların kendilerinde bulunan yetenekleri mitolojik tanrı tasarımlarına yüklediklerini görürüz. Yani kendi özelliklerini başkasına yükleyen insan zamanla bunun aksine sahip olduğu bu özelliklerin ona lütfedilmiş olduğuna inanmaya başladı. Doğadaki güzelliğe yaklaşımları da bu şekildeydi. Doğayı “usta bir yaratıcı tarafından yaratılmış mükemmel bir yapı” olarak görüyorlardı ve estetiği bu minvalde arıyorlardı.

Doğanın güzelliğinde, gerçek olan ile ideal olan arasındaki ilişki tarih boyunca ele alınmıştır. Örneğin ilkel toplumların sanatında genel olarak hayvan figürleri bulunur ve bu zamanın sanatçıları hayranlık uyandıracak şekilde mağaralara geyik ve bizon resimleri çizmişlerdir. Fakat bu resimlerde herhangi bir manzara resmine doğadan bir iz ya da surete rastlanmamaktadır. Bu insanlar doğa nesnelere elbette görmekteydiler fakat onlara estetik alanda değer yüklemedikleri için duvarlara çizmemekteydiler. İlk çağ insanının hayatında asli bir rol oynamıyordu bu nesnelere, dolayısıyla ideal olanlar arasında da sayılmıyordu. Ancak insanlığın avcılıktan tarıma geçmesiyle insan yaşamı doğa güçlerine bağımlı hale gelmiş ve insanlar böylece toprağın, havanın, yağmurun ve güneşin güzelliğini fark etmeye başlamıştır. Bu çağda doğa fenomenleri ile doğa güçleri tanrılaştırılmaya ve toplumsal ideallere evrilmeye doğru yol almıştır. Bu çağda yapılan sanat da insanı çevreleyen nesnelere ve fenomenlere çizimine yönelmiştir.³²⁵

İşte sanatın köklerini ararken ilkel toplumlara kadar gitme gereği bu sebeplerden doğmaktadır. Bazı görüşlere göre bu kökler büyüde ve ilkel insanın dininde dahi kendini

---

³²⁴ Kagan, 1982, s.60.

³²⁵ Kagan, 1982, s.122.

göstermektedir. Yani dinsel ayinlerde yapılan danslar ve belki söylenen dua ya da şiirlerle sanat ortaya çıkmıştır. Nitekim mistik güçlerin temsil edildiği heykel ve resimler bunun kanıtıdır. Hiç bir anlam yükleyemediğimiz sanat yapıtlarına da rastlanabilir fakat birçoğunun büyüsel ve dinsel amaçlar barındırdığı kesindir. “Her tikel insanın kendi yaşamında olduğu gibi, kültür tarihinde de bilim sanattan çok sonra gelişmiştir; matematik, mekanik, astronomi, felsefe, ilkin köleci toplumda gelişmeye başlamışken, gentil toplumda, dünyanın zihinsel olarak özümlelenişinin tek aracı sanattır.”³²⁶ İlkçağlardan bu yana insan varlığını sürdürebilmek için tıp, eğitim, hukuk iktisat ve siyaset gibi olgulara birer gereksinim olarak başvurmuştur. Bunların nesnelleştirilmelerine karşın, yazılışları ve topluma sunulmaları estetik öğelerle olmuştur, çünkü estetik toplumsal bir gereksinimdi. Nitekim İlkçağın tüm bilimsel ve düşünsel yapıtları, sözün bellekte daha uzun süre kalmasını sağladıkları için, ölçülü ve uyaklıdır. Buradan anlaşılacağı üzere sanat toplumun bilgiyi saklama amacına da hizmet etmiştir.³²⁷ Dolayısıyla sanat ve eğitim ilişkisi çok eski zamanlara dayanmaktadır.

Önceki bölümlerde değinildiği gibi Aristoteles algıyı ruhun ana karakteristiği olarak görmüştür, ona göre algı ruhun ayırt edici özelliğidir. Algılama ve düşünme yetisi, bir insanın yaşadığını söyleyebilmek için, beslenme ve büyüme kadar önemli yetilerdir. Çünkü Aristoteles için algılama yeteneğine sahip olan bedenin işlevi de algılamaktır³²⁸. *Phantasia* ise Aristoteles’e göre biraz daha farklı bir konumda durur. Çünkü o algının her zaman doğru, imgelerin ise çoğu zaman yanlış olduğunu söyler.³²⁹ Algı her zaman doğruysa, yanlışlık algıdan bilgiye giden yolda oluşmaktadır. *Phantasia*’ya bakarsak; kendisine sahip olana göre değişen bir yeti olduğu için ayırt edici olamaz, fakat algılanan şey üzerinden bir kanı oluşturabilir. Örneğin yakınıımızda duran bir arabayı algımlarken onun bize göre öyle olduğunu söylemeyiz; fakat uzaktaysa onu tam göremiyor ve algılayamıyorsak o zaman bize öyle göründüğünü söyleyebiliriz. Burada kullanılan yeti *phantasiadır*. Dolayısıyla *phantasia* doğru da yanlış da olabilir.³³⁰ *Phantasia* gibi, insana özgü olan akıl yetisini de algıdan ayrı bir şey olarak ele alır Aristoteles. Duyum ile akıl yetisi arasındaki boşluğu veya bazen belirsizliği, algı ile kapatmaya çalışır. Duyumu salt bedensel yönelimden ayırıştırıp ona yargı yükleyerek akla yakın bir yerde ele alır algıyı.³³¹ Aristoteles’e göre akıl da algı gibi ruhun yetilerinden ve

---

³²⁶ Kagan, 1982, s.228.

³²⁷ Kagan, 1982, s.414.

³²⁸ Burkaz, 2016, s.36,37,41.

³²⁹ Aristoteles, 2014, 428a13.

³³⁰ Burkaz, 2016, s. 57.

³³¹ Burkaz, 2016, s.46.

insani ruhun işlevlerinden biridir. Akıl, yargılama ve değerlendirme durumları da eğitim ile iç içe konulardır.

Şimdiye kadar verilmiş olan bilgilerin sonuçları toparlanmaya, estetik olan ile sanatsal olanın farklı görünüş boyutlarında birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğu anlatılmaya çalışıldı. Bunu yaparken sanatın özü ve gelişme koşulları gibi karmaşık konulara değinildi. Ancak estetik olan ile sanatsal olan arasındaki ilişkiyi farklı düzeylerde ve eğitimle ilişkisine işaret ederek ele almak gerekir. Bunlar farkındalık anlamında bilinç, eylem ve işlev olarak sıralanabilir. İşte işlevsellik dediğimiz noktada eğitimden söz edilmesi gerekir. Estetik olan ile sanatsal olan ayrımında eğitimin rolü büyüktür. Bu ayrımı açıklamak gerekirse; gerçekliğin estetik olarak anlaşılması oldukça yalın bir sistemdir; bu sistem başlangıçta biri dünyayı algılayan, yalınlaştıran ve değerlendiren özne; öbürü de, algılanan, deneyimlenen ve değerlendirilen nesne* olmak üzere iki bileşenden oluşur. Fakat pratik ‘eyleme’ olan güzelliğin yasalarının işin içine girmesiyle sistem karmaşıklaşır. Çünkü bu durumda insanın yarattığı ve değer yüklediği bir nesne ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle özne ve nesneden sonra söz konusu sürece sanat eserinin katılmasıyla son aşama olan ve bunların hepsini kapsayan “ilişki ya da iletişim” durumu sistemin son parçası olarak belirir³³². Bu son parça eğitim ile yakından bağlantılı durumlara işaret eder. Hatırlamak gerekir ki güzelliğin yasaları konusunda Aristoteles de bu olguların önemli olduğunun farkında olan bir düşünür olarak güzel algısına bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Ona gelinceye kadar doğal güzel ile sanatsal güzel ayrımına rastlanmamaktadır. Fakat Aristoteles doğal güzel ile sanatsal güzel ayrımı yaparak algının, algılayan ve değerlendiren öznenin ve son olarak değerlendirilen nesne olan sanat eserinin geçtiği süreçleri detaylı bir şekilde ele almıştır. Aynı doğrultuda Aristoteles, bir işin içinde değerlendirme varsa orada büyük ölçüde eğitimin de işin içine katılması gerektiğini söyler.

Aristoteles’in yukarıda yaptığı bu ayrım ileride estetik ve sanat felsefesi ayrımına temel teşkil edecektir. Estetiksel alan sanatsal faaliyetten daha kapsamlıdır; başka bir deyişle, sanatsal alan estetiksel alanın özel bir görünüş biçimidir. Sanatta yaratış vardır ve bu yaratış hep güzelliğe yöneliktir. Öte yandan estetiksel öge sanatta hem biçimin hem de içeriğin göstergesidir. Fakat ikisini de yaratıcı sıfatı ile nitelendirmez. Öte yandan sanatsal değerleri kendi içinde taşıyan estetiksel değerler dünyası, sanatsal değerlerin sınırlarını aşar. Bu

---

* Nesne ilkçağda kullanılan bir kelime değildi, “nesne” kelimesinin geçtiği ilgili yerlerin Aristoteles’teki karşılığı “varlık”tır.

³³² Kagan, 1982, s.196.

noktadan sonra ise estetiksel olan ile sanatsal olanın birbirleriyle sınımsız bağı gösteren eğitim olgusuna değinmemiz gerekir.³³³ Fakat şunu da vurgulamak gerekir ki; o dönemlerde henüz estetik yargı ya da beğeni gibi kavramlar gelişmemişti ve sanatsal eser yaratma sürecinde oluş, varlığa gelme ya da bir eserin yaratma sürecinin ilkeleri sanat-zanaat bağlamında ele alınmaktaydı.

... sanatsal eser yaratma tecrübesi, insana önemli bir katkı sağlar, bu katkı: Oluş halinde yeni bir sanatsal gerçeklik yaratabilmek ve buna insan eliyle şekil vererek doğanın eksikliğinin giderilmesine katkıda bulunmak ve böylece en iyiyi üretebilmek için insanda itici bir güç oluşturmaktır. Sanatsal yaratı, insan eliyle doğaya yapılan bir katkıdır ve bu katkının amacı “en iyiyi” elde etmeye çalışmaktır unutulmamalıdır ki, “her tuğla gibi, her sanat yapıtı da olduğunda başka bir şey olmak” ister.³³⁴

Şimdiye kadar zihinsel ve pratik alandaki her faaliyeti anlamlandırıp sınıflayabilmiş olan insan, sanatı bir türlü tam olarak kategorize edememiş; tek bir yönde anlamlandıramamıştır. Fakat buna rağmen her sınıf ya da toplum sanatın insanlar üzerindeki etkisini kendi amaçları için kullanmayı başarmıştır. Örneğin Antik Çağ’da sanatın görevi haz vererek öğretme iken, Ortaçağ’da insan ruhunu dinen arındırma ve öteki dünya ile ilişki kurmasını sağlamaktır. Rönesans'ta ise sanatın amacı dünyayı bilmektir³³⁵

Bazı kesimler sanatın estetiksel bir eğlendirici olması gerektiğini söylemişlerdir. Yani sanat haz verip insanı oyalarken bir yandan da hayat dersi verip insanı yetiştirmeli. Bu iki işlevi birlikte yürütebilen sanat anlayışının öğreticiliği belirgin olur. Bu yönüyle sanat ya insanı girmiş olduğu karanlıklardan kurtarıp düşmüş olduğu kuyulardan çıkarıp tanrıya yöneltir ya da insanı olan şeyden olabilecek olana yükselterek onun saklı potansiyelini devreye sokacak olan mükemmel yaşam yaratımları oluşturur. Burada geçen potansiyel olgusu Aristoteles’in varlık felsefesinde, değişimi açıklarken çokça üzerinde durduğu bir konudur. Potansiyel maddeye, aktüel ise forma işaretler. Her değişim, fail neden gerektirmez fakat sanat eseri dediğimiz yaratımlar fail nedene muhtaçtır. Bununla birlikte maddeyi harekete (*kinesis*) geçiren fail neden olan sanatçı, taklit temelli bir yaratım (*poiesis*) oluşturan kişidir. Bu yaratımını mükemmel vardırma asıl amacını oluşturur. Aristoteles felsefesinde *energeia* mükemmel olanı ifade eder. Zaten tam ve bitmiş dediğimiz şey mükemmel olmak zorundadır. Bu mükemmellik zamana bağlı bir durum değildir.³³⁶ Erkızan'ın dediği gibi:

Tamamlanmaya muhtaç olan varlıklar, mükemmel olmayan varlıklardır. Bitirilmemiş bir resim, tamamlanmamış bir senfoni eksiktir. Daha da ileri gidilerek

³³³ Kagan, 1982, s.204-205.

³³⁴ Ülger, 2013, s.204

³³⁵ Kagan, 1982, s.340.

³³⁶ Burkaz, 2016, s.38.

söylenbilir ki, bir insan kendi noetik kapasitesini *energeia*'ya çeviremiyorsa, o insan mükemmel olmayan bir insandır, eksik bir insandır. Böyle bir insanın durumu, akla sahip olmuş olduğu halde bütün ömrünü uyuyarak ya da yemek yiyerek geçiren bir insanın durumu gibidir. Hep *kinesis* hiç *energeia*.³³⁷

İşte burada eğitim insanın bu eksikliklerini fark ederek eksikliklerin giderilmesi için çabalayan, onun mükemmel varması için kendini gerçekleştirme yardımcı olan bir olgudur. Sanata bir yandan özel bir dil geliştirerek insanlar arasında etkileşim aracı olmalı gözüyle bakılırken, öte yandan sanatı başkalarının anlayışına kapalı bir şekilde sadece kişinin kendini ifade edişi şeklinde yorumlayanlar da vardır. Bu kendini ifade ediş, Aristoteles'in öğretisi gibi, kişinin kendini gerçekleştirme, fazla enerjinin boşaltılması gibi durumları da kapsar. Ya da son olarak giderilemez isteklerin sanat eserleri vasıtasıyla bir düş ya da sanrı gibi hallerle aktarımı olarak da yorumlanmıştır.³³⁸ Bu amaçların gerçekleştirilmesi işlevi Aristoteles tarafından eğitime yüklenmiştir.

Tarih boyunca başka hiçbir alan, hiç bir insansal faaliyet bu denli farklı yorumlamalara konu olmamıştır. Nietzsche'ye göre Platon ve Sokrates, trajik sanat hakikati söylemediği ve yararlı olma ilkesi gözetmeden, hoş olanı serimleyen yaltakçı sanatlardan olması gerekçesiyle, ondan uzak durdular. Hatta Platon için, Sokrates'in öğrencisi olabilmek uğruna ilk iş olarak yazdığı şiirleri yaktığı söylenir. Platon bununla kalmayıp, tragedyanın tüm eski sanat biçimlerini içine aldığı gibi, tüm üslup ve biçimlerin karıştırılmasıyla üretilen öykü, lirik şiir ve drama karışımı olan bir türde yazmaktaydı. Böylelikle Nietzsche'ye göre Platon gelecek dünya için yeni bir öğreti ve sanat biçimi olan roman örneğini ortaya koyuyordu.³³⁹ Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'in bu olumsuz eğilimlerden etkilenmeyip sanatın ve tragedyanın insan yaşamı için işlevsel olduğuna işaret etmesi takdir edilecek bir durumdur.

Oluş açıklamalarında Aristoteles sanatsal meydana gelmeye özel bir önem verir. Sanatsal yapıp etmelerde, doğanın, sanat aracılığıyla zihinde canlandırılması ve bunların gerçeklik alanına sokulmasının yolları belirir.³⁴⁰ Öte yandan yapma ve yaratma Aristoteles'te farklı şeylerdir.³⁴¹ Sanat eserlerinden yaratım olarak söz eder. Yunanlılarda, bugün bizim güzel sanatlar dediğimiz şeye karşılık gelen bir kelime yoktu. Shiner bu konuda şöyle der:

Bizim genellikle "sanat" olarak çevirdiğimiz *techne* kelimesi, tıpkı Romalıların *ars*'ı gibi, bugün bizim "zanaat" dediğimiz şeyleri de alıyordu. *Techne/ars*, marangozluk

³³⁷ Erkızan, Hatice N., "Aristoteles'te *Energeia* ve *Kinesis* Ayrımı Üzerine", s.152, 1999, Felsefelogos, sayı:8, ss.149-155.

³³⁸ Kagan, 1982, s.339.

³³⁹ Nietzsche, 2021, s. 85, 86.

³⁴⁰ Ülger, 2013, s.200.

³⁴¹ Aristoteles, 2015, 1140b3.

ve şiir, ayakkabıcılık ve tıp, heykeltçilik ve at terbiyeciliği gibi birbirlerinden çok farklı şeyleri kapsıyordu. Gerçekten de *techne* ve *ars*, bir nesnelere sınıfından ziyade, insanlardaki imal ve icra etme kabiliyetine işaret ediyordu.³⁴²

Demek ki *tekhne* kelime anlamı olarak beceri, el becerisi, ustalık, sanat, uygulama ilmi veya bilimi gibi anlamlara gelmektedir. Eylemeden ziyade üretmeye yönelik bir bilgi tipidir, dolayısıyla öğretilir. Aristoteles için *tekhne logosla işler*.³⁴³ Doğada var olan şeyleri kullanım değeri olan araç ve gerece dönüştürme işlemidir. Doğru bir planla yönlendirilen ve amacı bir şey yaratma olan *tekhne*, doğru akıla dayanan bir yetenektir.³⁴⁴ Nitekim Aristoteles de *Nikomakhos'a Etik*'te sanat için şöyle der: "Her sanat bir şeyler yaratır ve bunun ilkesi yaratan kimsededir."³⁴⁵

Eğitim olgusuna bakacak olursak, eğitimciler öğrencide oluşturulan etkiye ve yaratılan sonuca bir değer yüklerler. Eğitimciler öğrencilerinin daha iyi, daha yeterli olmaları için çabalarlar. Eğitimin gerçekleştirilebilmesi için bir eğitici ve eğitilen ya da eğitilenlerin olması gerekir. Eğitimden beklenen etkilemesi, değiştirmesi, dönüştürmesi ve formüle etmesidir. Çünkü eğitim belli amaçlar etrafında, belli koşullar altında verilir. Sanat da, eğitim gibi, çoğu zaman bu şartları gerektirse de sanatın çerçevesi eğitim kadar keskin ve sınırlı değildir. Ancak bu eğitim sanat aracılığıyla sunulduğunda her ikisinin de etki alanları genişleyebilir. Eğitim sınırlılıklarından sanat ise yerelliğinden kurtulmuş olur. Böylece eğitim sanat sayesinde dönüştürücü bir işlev kazanır.

Dönüştürücü öğrenmenin kişinin daha derinlikli düşünmesine, daha iyi ve daha doğru yaşamasına önemli bir katkı temin ettiği söylenebilir. İnsan varlığı düşünceleri, duyguları, anlamlı ifadeleri ve hayat tarzları tarafından belirlendiğine göre, dönüştürücü öğretim insanın kişilik imkânlarının ve insani sorumluluklarının daha yoğun bir şekilde farkına varmasını sağlayıp, onun daha ahlaki ve daha iyi bir hayat doğrultusunda dönüştürülmesine karşılık gelir.³⁴⁶

Öte yandan, bireyin gelişim kapasitesini etkili bir şekilde kullanabilme ya da kullanılabilmeye anlamına gelen eğitim bireyin gelişiminde etkili olan, duyma, algılama ve yapma isteği süreçlerini gerektirir. Sanat bu üç aşamada da eğitime katkıda bulunur. Bundan başka sanat eğitiminin önemli bir parçası olan oyunun işlevselliğine de ciddi katkıda bulunur. İlkel toplumlarda da sanatla oyun arasında bir bağ vardır. Çocukların kendilerine büyük bir insan rolü verip bazı eşyaları gerçekmiş gibi kullanmaları, aynı zamanda oynadıkları oyunu

³⁴² Shiner, 2020, s.47.

³⁴³ Peters, 2004, s.366, 368.

³⁴⁴ Cevizci, 2013, s.1501.

³⁴⁵ Aristoteles, 1140a 10-11

³⁴⁶ Cevizci, 2014, s.277.

yönetmeleri insanların sanatsal yaratıma doğuştan meyilli olduğu fikrini oluşturur. Oyunun hem eğitim hem de sanatla kopmaz bir ilişkisi olduğu muhakkaktır. Nitekim oyuncaklar çocuklar oynasın diye yapılmış olsa da hem sanatsal hem de eğitici yanlara sahip olabilir. Bu durum Aristoteles'in çocukların eğitiminde oyunlardan sıkça faydalanılması gerekir düşüncesi ve öğretirken eğlendirme vurgularını akla getirir.

Aynı şekilde ilkel toplumlardaki av ritüeli hem sanata hem eğitime hizmet eden bir nitelikteydi. Bu dansın daha ava gitmeye hazırlanıştan av bitinceye kadar devam ettirilmesi halinde, hayvana büyü yapılabileceğine inanıyorlardı. Oysa bu büyü insanların kendilerineydi. Kendilerini ava hazırlamak için gerekliydi. Fiziksel, psikolojik, zihinsel ve pratik yönden bir hazırlanmaydı bu. Başka bir deyişle büyü dansı fiziki, mesleki, etik ve estetiksel eğitimin aracı olmanın yanı sıra bu dansa tüm katılanlar için bir toplumsal eğitim aracıydı. Aynı zamanda insan vücudu da bu dans sayesinde etkin bir şekilde geliyordu; insan psikolojik rahatlamanın yanında hareket çabukluğu, koordinasyon ve güçlü kaslar geliştirmiş oluyordu. Öte yandan bu dans avcılarının üreticilik gücüne de katkı sağlıyordu. Bu çağda henüz hayat bir bütündü sanat, eğitim, spor gibi yaşantılara bölünmemişti. Bu çağdan bir sonraki nesle öğretilen yaşamın kendisiydi. Bu dansın her alana katkı sağladığı ve her yönden işlevsel olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bilindiği üzere dansın jimnastik yönü etkindir, yüksek düzeyde fiziksel dayanıklılık ve vücut hâkimiyeti gerektirir. Antik Yunan'da da danstan ayrı spor oyunları ve yarışmalarının varlığına rağmen jimnastik kendine özgü bir sanat sayılıyordu³⁴⁷.

Av dansının hayvanı terbiye etme ya da hayvana büyü yapma amacı altında insanı terbiye ediyor olması ve bununla birlikte sosyal yaşama katkı sunması oldukça önemlidir. Bu ritüel sanatın örtük (gizil) bir işlevi olarak eğitimi akıllara getirmektedir. Söz konusu dansa katılan her birey içinde yaşadığı topluluğa manevi olarak bağlanmış olmakla birlikte kendilerini örgütlü topluluğun bir parçası sayıyorlardı. Bu dans topluluğun ve dayanışmanın gücüne olan inancı pekiştiriyor; bunun yanında Aristoteles'in işaret ettiği gibi, hem sanatın hem de eğitimin sağlamaya çalıştığı *katarsisi* gerçekleştirerek, insanın hayvana karşı duyduğu korkuyu ortadan kaldırıyor ve kişinin kendine ve zafere olan inancını arttırıyordu. İnsanın kendine büyü yaptığı vurgusu tam olarak bunu anlatmaktadır. Kişiyi çetin kavgalara hazırlamakta ve ona manevi nitelikler kazandırmaktadır. Bu açıdan bakınca sanat sadece

---

³⁴⁷ Kagan, 1982, s.240.

doğayı değil insanın kendisini de insansallaştırmıştır.³⁴⁸ Tüm bunlar sanatın eğitime de katkılarıdır.

Av dansının ilk çağlarda insanlığa yaptığı katkıyı ve etkiyi Antik çağda Aristoteles tragedyanın en önemli kavramı olan *katarsis* üzerinden yorumlamaya çalışmıştır diyebiliriz. Ona göre taklitten haz alan insan, bu hazzı *katarsis* ile taçlandırabilirse doğru yöne çevrilebilir ve doğru ahlakı da elde edebilir. Böylece “Sanatsal yaratış”ın eğitici, öğretici ve öğretisel (ideolojik) yapısıyla, dönüştürücü etkisiyle, olumsuz durumları çözümlene bilinci yaratılmış olur.”³⁴⁹ Sanatın Aristoteles için hakikat ve güzellik değerinin yanı sıra neliği ve işlevi ortaya konduktan sonra, onun ahlaki ve eğitsel değeri açıklık kazanır.

İnsan, doğası gereği öykünerek öğrenir demiştik. Sanatın, özgün işlevi bilgi verici, öğretisel (ideolojik) ve eğitici olmasıdır³⁵⁰. Aristoteles bilme arzusunun insanda doğuştan var olduğunu düşünür. Bu arzunun kendini ilk gösterdiği yer ise duyularımızı kullanmada duyduğumuz zevktir. İnsan doğası gereği duyularından zevk alır, en çok da görme duyusundan, çünkü en çok bilgi sağlayan duyu görme duyusudur³⁵¹. Duyu organlarından alınan bu zevki Aristoteles bilme isteğinin vücut bulmuş hali olarak gösterir. İlk çağlarda dahi insanda var olan anlama ve bilme isteği daha iyi bir hayata kavuşma yolunda insanı çabalamaya itmiştir. Bu çaba belli amaçlar edinince bilimlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu bilme isteği giderek artınca da bilimin çeşitlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca bilmenin etkisini Aristoteles Retorik’te şu sözlerle anlatır:

... zekâ, güçlü bellek, kolay öğrenebilme, hızlı kavrama ve buna benzer erdemler de iyi şeyler yaratma gücüne sahiptir. Bunlara bütün bilimlerle sanatları, herhangi iyi bir sonuç vermemesi durumunda bile kendisi için arzulanan hayatı, son olarak da herkese yararlı olduğu için adaleti eklemeliyiz.³⁵²

Görüldüğü gibi Aristoteles’in düşüncesinin temeli varlıktan ziyade oluştur. Bu oluş rastlantısal görünüş veya kayboluş değil oluşum aşamasında olan bir şeyin gelişmesidir. Estetik haz da Aristoteles’e göre maddenin gerçek hayatta kendisine yabancı olan bir biçim ile birleşmesiyle sağlanır. Örneğin neşeyi gerçek hayatta olduğundan farklı bir şekilde bir flüt aracılığıyla ifade etmek estetik hazzı doğurur. Duyumlarla algılanan, dokunulan ya da tadılan nesnelere manevi niteliklerle benzerlik göstermese de müzikte ahlaki nitelikler vardır³⁵³.

³⁴⁸ Kagan, 1982, s.241

³⁴⁹ Timuroğlu, Vecihi, Estetik, (1. Baskı), Berfin Yayınları, İstanbul, 2013, s.400.

³⁵⁰ Timuroğlu, 2013, s.456.

³⁵¹ Aristoteles, 2012, 980a 20-29.

³⁵² Aristoteles, 2020b, 1326b25-29.

³⁵³ Demiralp, Didem, Aristoteles'in Sanata Dair Düşünceleri, Dini Araştırmalar Dergisi, 2007/10 (30), ss. 255-266, s.261.

Ayrıca Aristoteles'e göre güzel sanatlar eylem halindeki insanları taklit eder. Estetik hazzın içsel ve özsel faaliyetlerin yanında zihinsel ve ruhsal yaşamı oluşturan her şeyi kapsadığını ifade eder³⁵⁴. Öyleyse neşeyi ifade eden flüt çalmanın bir alet çalmayı öğrenmeyi kapsadığını ve estetik hazdan söz ederken söylediğimiz zihinsel süreçlerin eğitimle şekillendirilebilir bir yapıda olduğunu unutmamak gerekir. Bu durum sanatın eğitim ile ilişkisinin dolaylı ve doğrudan sonuçlarına örnektir.

Kişisel deneyimler sınırlı ve sonludur, çünkü mekândan ve imkândan bağımsız değildir. Sanat insanın hayatında fiilen duyup yaşayamayacağı şeyleri duyup yaşamasını sağladığı için; sanatın eğitsel işlevi mantıksal kanıtlarla değil, insanların fiili yaşam deneyimlerinin belli amaçlar doğrultusunda ilerletilmesi çerçevesinde olmalıdır. İşte sanat ve eğitim el ele giderse mekân ve imkândaki sınırlılık çok kolay ortadan kaldırılmış olur. Aristoteles de sıklıkla buna vurgu yapmıştır. Burada da ahlak ve siyasetin rolü büyüktür. Öyle ki sanatın eğiticilik yönü sadece öğretiyeye indirgenirse tek yanlı davranılmış olunur. Sanat estetiksel eğitim ya da hayal gücü geliştirmenin ötesinde insan bilincinin açılmasını ve ilerlemesini sağlayan en etkin araçtır. Konsere giden, bir resme bakan, müzik dinleyen ve kitap okuyan bir kimse dünyaya sanatçı gözüyle bakmaya çalışan bir tavır almış olur.

Aristoteles sanatın bize evren ve insan hakkında bilgi verdiğini düşünür. Fakat bu bilgi bilimsel bilgiye özdeş bir tür değil, felsefi bilgi ile aynı türden olan bir bilgidir. Çünkü ona göre hem felsefi bilgi hem de sanatsal bilgi insana zihinsel doyum ve memnuniyet sağlar. Bilinç kazandırır. Çünkü sanat bilgi değeri yanında ayrıca ahlaki değer ve duygusal boyuta da sahiptir³⁵⁵. Hatta istersek ona eğitim aracılığıyla politik bakış bile yükleyebiliriz. Örneğin hedeflenen ve istenilen sonucu vermesi nedeniyle Aristoteles'in tragedya sistemi günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Tragedya baskıcı niteliği sayesinde güçlü bir korkutma ve sindirme aracıdır³⁵⁶. Öte yandan bu sistem dengeyi bozabilecek her şeyi söndürme, yatıştırma ve devre dışı bırakmaya yöneliktir ki bu yönde Boal şunları söyler:

Aristoteles, devrim de dâhil genel kabul görmeyen her şeyi gerçekleşmeden önce bertaraf etme amacını taşıyan çok güçlü bir arındırıcı sistem formüle etmiştir. Onun sistemi bugün kılık değiştirmiş bir halde televizyonda, sinemalarda, sirklerde, tiyatrolarda boy göstermektedir. Birçok farklı biçimde ve ortamda ortaya çıkmaktadır. Ama özü değişmemektedir: Bireyi dizginleyecek ve önceden mevcut olana uyduracak şekilde tasarlanmıştır. Eğer istediğimiz buysa Aristotelesçi sistem bu amaca daha iyi hizmet eder;

---

³⁵⁴ Boal, 2014, s.49.

³⁵⁵ Arslan, 2014b, s.362.

³⁵⁶ Boal, 2014, s.45.

tam tersine, eğer seyirciyi yaşadığı toplumu değiştirmesi, devrimci eylemlere katılması için uyarmak istiyorsak, başka bir poetika aramalıyız!³⁵⁷

Biz bu niteliklerin eğitimde de vücut bulduğunu düşünüyoruz. Söz konusu sıkı ve tavizsiz sistemi Platon politikaya demokrasiyi bulaştırmamakla kurmuştu. Öyle belli ki Aristoteles bu sistemi tragedyalardan da faydalanarak sanatla ve ihtiyaca yönelik eğitimle kuracaktır. İşte sanatsal yaratışta belli bir toplum sınıfının çıkarlarının savunulması, sanatta öğretiselcilik anlamını taşır. Yani sanat doğrudan öğreti üretmese de öğretisel eğilim gösterebilir³⁵⁸. Bu öğretiselcilik sanatta ideolojik tavra hizmet eder. Öyleyse Aristoteles'te ilk adımda doğaçlama ile başlayan tragedya, doğaçlamanın gelişmesi ve genişlemesiyle, hâlihazırdaki duruma öğretisellik de katılarak son biçimde politik nitelik yüklenmiş olur. Böylece birey ve toplumun eğitiminde en güçlü duygulardan faydalanarak istenilen yönlendirme gerçekleşmiş olur.

Sanat sadece Antik Yunan'da değil her çağ ve toplumda çok işlevli olmuştur, öyle ki dünyanın tüm insanlık tarafından bilinşinin yaygınlık kazanmasında temel araç olarak görev yapmıştır. İlk başta ideolojik olarak nitelenen sorunları çözmüş, başka bir deyişle toplumun değer-yönlendirme mekanizmasını açığa çıkararak insanları toplumsala yönlendirdikten sonra onların ahlaksal, dinsel duygularını ve tasarımlarını biçimlendirmiş, insanın kendini olumlamasına karşılık vererek insanı hem fiziksel hem de psikolojik yönlerden geliştirmiştir. Sanat aynı zamanda, iletişim kanalı olarak da devreye girerek farklı toplulukların dahi aynı şeyi hissetmelerinin dolayısıyla anlaşabilmelerinin temel ve evrensel aracı olarak yer almıştır.³⁵⁹

Sanatın bütün bu işlevlerinin farkında olan ve onu bireyin mutluluğuna götüren eğitimde kullanan biri olarak karşımıza çıkan Aristoteles her alanda olduğu gibi sanat ve eğitim alanını da özenle birbirine hizmet eden ve birbirinden beslenen iki alan şeklinde devlete yansıtmıştır. Aristoteles'e göre sanat insana diğer insanların bilgisini sunmakla kalmayıp kişinin kendi bilgisini edinmesinin de yolunu açarak insanın kendi içine doğru yolculuğa çıkmasına vesile olmuştur. Örneğin;

Başaramadığımızda bizi üzen şey, onu başardığımızda bizi sevindirir. İnsanlar öfkelendiklerinde intikam alamadıkları zaman büyük acı çekerler, ama intikam alabilecekleri umudu onları mutlu eder. Zafer de sadece zafere düşkünlerin değil, herkesin hoşuna gider ve herkesin az ya da çok arzuladığı diğerlerinden üstün olma hissini

---

³⁵⁷ Boal, 2014, s.47.

³⁵⁸ Timuroğlu, 2013, s.463.

³⁵⁹ Kagan, 1982, s.244-245.

duyulmasını sağlar. Zafer hoş olduğuna göre, çoğunda bir kişinin galip geldiği bedensel ve zihinsel yarışmalar da hoştur.³⁶⁰

Öyleyse, ruhsal devinimlerimizi görüp tanımamıza olanak sağlayan sanat bir ayna görevi görerek hem insanın hem toplumun bir yansımasını sunar. O halde bu aynadan toplumun görülen eksiklikleri ve ihtiyaçları ortaya çıkarılıp var olan duruma göre eğitim sistemleri kurgulanabilir. Kısacası Aristoteles tamamlayıcı, yönlendirici ve ihtiyaca yönelik bir eğitim sistemi tasarlarlarken sanatın yansıttığı verileri göz önüne alır ve ustalıkla işler.

Öte yandan sanatın insanı eğitime işlevi ve bu işlevi eğitimle nasıl gerçekleştirebileceği olguları şu örnekler üzerinden sürdürülebilir: İnsanın bir konser salonunda, tiyatro sahnesi karşısında, bir sergi salonunda ve bir kültür evinde kendini farklı ve rahatlamış hissetmesi ilginç değil mi? Sanat için oluşturulan ortam binanın mimarisinden mobilyasına, ışıklandırmasından süs takımlarına kadar, her şeyiyle insanların duygu ve düşüncelerine etki edebilmek üzere oluşturulur. Böyle bir sanat sadece coşkusal değil aynı zamanda ideolojik ve eğitsel bir etkinlik taşımaktadır. Ve belirli bir toplumsal tezi de özünde barındırmaması düşünülemez. Bunun içindir ki devletler, dinler ve her türlü sınıflar sanattan medet umar. Öyle ki Kagan da sanatın bu etkisi dolayısıyla insanlık tarihi boyunca sanatın ne olacağı ya da ne olması gerektiği yönünde savaş verildiğini söylemektedir. Yani sanatın ilerici mi, gerici mi, insancıl mı, insana düşman olan bir yönde mi olması gerektiği; bununla birlikte sanatın ne gibi eğilimler barındırıp insanı ne yönde eğitmesi gerektiği hep tartışılan konular olmuştur.³⁶¹

Sanatın işlevsel yapısı ile insanların yaşamsal faaliyetinin işlevsel yapısının birbirine uygunluğu³⁶² sanatı eğitimden ayırmaya çok da gerek olmadığı kanısı oluşturmaktadır. Bu çeşitli işlevsel yönlerin organik bakımdan birbiriyle bağımlı olması bütünsel, ayrılmaz bir sistem oluşturur ki bu, Aristoteles'in çağlar öncesinden fark ettiği bir şeydir. İnsanın yaşadığı hayat nasıl bilgi, emek ve yönlendirme konusunda kendini belli ediyorsa bir sanat yapıtı da mutlak anlamda aydınlatıcı, eğitsel ve iletişimsel değer taşıyacaktır. Öyleyse sanatın çok işlevli yapısı göz önüne alındığında insanlara ikinci bir yaşam kazandırma iddiası anlam kazanmaktadır. Bu çok işlevsellik rastgele ya da karmaşık bir işlevsellik değil, insan yaşamının organik bütünselliği içinde sanatın edindiği yerdir.

İnsanların eğitiminde ve yetişmesinde sanatın rolü büyüktür. Sanatın coşkusal etkinlik yaratma gücü sanat yapıtlarından bilgi edinme olanağını daha da kolaylaştırır ve mümkün

³⁶⁰ Aristoteles, 2020b, 1370b33-1371a1.

³⁶¹ Kagan, 1982, s.470.

³⁶² Kagan, 1982, s.475.

kılar. Aynı zamanda bu bilginin insanın hafızasında -Aristoteles için hayal gücünde diyelim- daha kolay kalıp yerleşebildiğini söylemek gerekir. Antik Yunan filozofları sanatın haz vererek öğrettiğini söyleyerek buna işaret etmişlerdir.³⁶³ Aristoteles, alışkanlık yoluyla eğitim veya aktif öğrenmede ‘taklit, deneyim ve bellek’ in önemli unsurlar olduğunu söyler. Aristoteles bazı erdemler ve bazı bilgi türlerinin sadece deneyim yoluyla kazanıldığını öne sürer. Bunun yanında ona göre insanlar taklit etmeyi sever, nitekim bütün sanatların temelinde de taklit vardır. Söz konusu taklit eğitimin de en önemli kaynaklarından biridir. Ahlak eğitiminin de temelini koyar taklidi Aristoteles. Fakat ahlak eğitiminde dikkat edilmesi gereken nokta, taklit edilecek iyi bir örneğin olması gerektiğidir.³⁶⁴

Öte yandan Aristoteles’in sanatın bilgi sağlama yönü vurgusu da bu konuya işaret etmektedir. Çünkü bir sanat yapıtıyla baş başa kalan bir insan o sanat yapıtının hazzına varırken farkında olmadan veya olarak ve hiçbir zorluk yaşamadan kendi dünyasına yeni bilgiler katabilir. Çünkü sanat yapıtı belli bir amaçla hazırlanarak o vermesi gereken mesajı kişi ona yönelmeden zaten yüklenmiştir. Fakat bu amacın gerçekleşmesi için kişinin ona yönelmesi başka bir deyişle algılaması önemlidir. Algı sadece bedensel bir değişimdir³⁶⁵. Algı oluştuğunda, dünyadaki bazı şeylere direk etkisi olan bir fizyolojik değişim vardır. Burada yetenek henüz alımlanmış fakat seçici olmayan tamamen pasif bir durumdadır³⁶⁶. Aristoteles’in bilgi görüşünde vurgulandığı gibi önce algılama sonra anlam yükleme yani değer biçme gelecektir. Değer biçmeye eşlik eden düşünme aşaması ile birlikte aklını kullanabilen insan sanat değerinin verdiği mesajı özümseyebilecektir. Aristoteles tüm bu aşamaların eğitimle gerçekleşebileceğini iddia eder. Bunun yanında Aristoteles bireye bu sanat eserlerine yönelmesi için, sahip olduğu boş zamanları, aldığı eğitimle nasıl kullanması gerektiğini zaten öğretmişti.

Aristoteles’te olduğu gibi sanatın aydınlatıcı-eğitsel işlevi bilimin eğitsel işlevine göre daha istenilir konuma çekilir. Çünkü böylesi öğrenme daha zevklidir ve eğlenerek öğrenme daha kalıcıdır. Örneğin başka bir ülkenin mimarisinin ya o ülkenin doğal güzelliğinin nasıl olduğunu veya neye benzediğini ülkenin ünlü bir ressamının yapmış olduğu resimlerden veya ünlü bir roman yazarının eserlerinden öğrenebiliyoruz. Sanatın gerçekliğe dair sunduğu bilgi, eğitimde olduğu gibi, bireyi de toplumu da ileriye doğru taşır. Bu açıdan bakıldığında sanatın aydınlatıcı etkinliğini en üst seviyelere çıkarmaya çalışan toplumsal güçler ile egemenliklerini

---

³⁶³ Kagan, 1982, s.463.

³⁶⁴ Cevizci, 2014, s.61.

³⁶⁵ Nussbaum, Martha C., Aristotle’s De Motu Animalium, Princeton, 1986, Princeton University Press. S.256

³⁶⁶ Nussbaum, 1986, s.258.

halkın bilgisizliği ve eğitimsizliği üzerine kuran gler arasında bir ayrım olacağı aıktır³⁶⁷. “Sanatın aydınlatıcı-eğitsel işlevi, her şeyden önce, sanatın yaşam üstüne belirli tür bir bilgiyi kendi içinde taşımasından, böylelikle de, insanların aydınlatılması ile eğitiminin önemli bir biçimi olarak işlev görmesinden gelir.”³⁶⁸

Bu açıdan bakıldığında Aristoteles’in birçok sanatı içinde barındıran bir tragedya sanatı vurgusu vardır ki tüm politik ve eğitsel amaçlara ulaşmak için kullanılabilir bir yapıdadır. Nitekim Vernant da yeni kent devletlerinin bir kimlik biçimi olarak tanımladığı tragedyaların, uzaklardaki mitin içinde tirana dönüşen kralı arayacağını söyler. Öyle ki ona göre tragedyalar kralı felakete sürükleyecek hatalarının ve yanlış seçimlerinin temsilini sahnelerken bir sorgulama da gerçekleştirmiş olur.³⁶⁹ Tragedyanın politik boyutu yanında etik ve eğitim boyutundan söz ederken Aristoteles’e dönmek gerekir; ona göre mutlu olmak erdemli bir şekilde yaşamaktır, erdemli insanın mutsuzluğunu kabul etmez, ona göre o mutsuzluk ancak bir talihsizlik sonucunda oluşmuştur. Fakat mutluluğu sadece ahlaki eğilime bağlamayıp fiili olarak gerçekleştirilen edimlere bağlaması da eğitimin önemini düşündürüyor bizlere. Çünkü insanın eğitilebilir, eğitimle şekillendirilebilir ve bilinçlendirilebilir bir insan olmasını göz önünde bulundurursak, mutluluğu istenilir bir durum kategorisine koyabiliriz. Aristoteles’in tüm bu düşünceleri tragedyalarda hayat bulur.

Tragedya ile toplumsal ortam arasındaki ilişkinin görülmesinin birçok yolu vardır. Trajedinin kuralları polisle ilgilidir çünkü koronun merkeziliği, kolektivitelyi vurgular. Bir tarafta koroyu oluşturan vatandaşların aslında bir savaş dansı öğrenen genç erkekler olduğunu savunanlar, diğer tarafta ise, kahraman karakterlerin aksine koronun şehri temsil ettiğini düşünenler vardır. Bununla birlikte, koro yeleri neredeyse hiçbir zaman vatandaş ağındaki Atinalı erkekleri temsil etmemektedir; bunlar daha çok kadınlar ve yabancılardır. Bireyin ve grubun dinamiği, aktörün koro ile ilişkisi aracılığıyla vurgulanır; dahası, koro bir i izleyici sağlar ve gerçek izleyiciye, eyleme cevap vermesi için bir şekilde talimat vermek üzere kullanılabilir. Bu durumda, koro ve aktör arasındaki bağlantı, seyirciler ve eylem arasındaki bağlantıya benzer. Öte yandan trajediyi daha genel olarak “toplumsal kimliği pekiştirme, toplumun uyumunu sürdürme” biçimi olarak kabul edenler de mevcuttur. Bu görüş, hem Atinalı hem de Spartalı vatandaşların eğitiminde koro şarkı söyleme ve dansın yanı sıra şiir okumanın rolü hakkında bildiklerimizle aynı doğrultudadır ki bu büyük ölçüde kültürel

³⁶⁷ Kagan, 1982, s.462.

³⁶⁸ Kagan, 1982, s.461.

³⁶⁹ Vernant, Jean Pierre- Vidal Pierre- Naquet, Eski Yunan'da Mit Ve Tragedya, (ev. Sevgi Tamg, Reşat Fuat am), (1. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012., s. 344.

değerlere dayanır. Bu nedenle, Antik Yunanlılar sanat eserlerini yalnızca bireysel yaratımlar olarak değil, aynı zamanda kültürel yaratımlar olarak görmeye alışkınlardı; bu da sanatın değer yüklü veya ideolojik olduğunun farkında oldukları anlamına geliyordu. Bunun en güzel örneği Aristoteles'tir.³⁷⁰

Aristoteles *katarsisi* tragedyanın özüne yerleştirmekle bu kavrama kendinden önceki *katarsis* tanımlamalarından farklı çerçeve çizmektedir. *Katarsisin* doğrudan gerçekleşeceği yer tragedyalardır diyerek kavramın içeriğini değiştirmenin yanı sıra sanat ve değer yaratımlarının aracı olan bir işlev yüklemektedir.³⁷¹ Erdem de kısmen koşullara uygun duygusal tepkilere sahip olmakla oluştuğundan, trajedi etik bir eğitimin parçası sayılabilir.³⁷² Trajik olan nedir sorusunu Tunalı insanın bütünlüğünün parçalandığı, insansal olan üstün değerini kaybedildiği durum şeklinde cevaplar³⁷³. Tragedyalarda trajik olan öyküyle sunulur ve *katarsis* de sanatsal yaratmanın koşulu olarak öykünün sunulmasında yatar. Öyleyse, *katharsis* trajik hazla belirir. "Gerçekten de trajik haz bir yaratma çabası olduğu zaman bir hazdır ancak"³⁷⁴. "Trajik haz ile insanın parçalanmış bütünlüğü yeniden kurulur; unutulmuş değerler hatırlatılır. Aristoteles'e göre tragedyanın vazgeçilmez ögesi olan öyküde 'trajik olan', olaylar örgüsüne öyle bağlanır ki, karakterlerin davranış ve seçimleriyle birlikte insana adeta tokat atar."³⁷⁵ Öyküde acıma ve korku duyguları olayların gelişim akışında kendiliğinden ortaya çıkmalıdır. Aristoteles, acıma ve korkunun iyi bir trajik komploya uygun tepkiler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Korku, gelecekte bazı yıkıcı veya acı verici kötülüklerin görüntülenmesi nedeniyle bir acı veya rahatsızlık olarak tanımlanabilir. Korku duygusu, hissetmenin yanı sıra, kişinin tehlikede olduğunun fark edilmesini ve tehlikeyi korkunun değersizliği olarak gören bir zihin durumunu da gerektirir.³⁷⁶

Trajik duygular, yalnızca ara bir amaçtır, korku ve acıma duyguları aracılığıyla sonuçlanan bir hazdır. Tepkilerimiz, karakterlerin deneyimleyebileceklerinden daha iyisini hak ettiği duygusunu artırmadıkça, sağladıkları bu zevki sağlamakta başarısız olurlar.³⁷⁷ Tragedya doğru koşullarda acıma ve korku hissetme fırsatlarının tekrar tekrar verilmesiyle, bu

³⁷⁰ Robinowitz, Nancy Sorkin, Greek Tragedy, Blackwell Publishing, Oxford, 2008, s.34-35.

³⁷¹ Can, Hülya, Aristoteles'te Katharsis Kavramı, FLSF Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2006 (2), ss.63-70, s.66.

³⁷² Lear, Jonathan, "Katharsis", Essays on Aristotle's Poetics, (ed. Amélie Oksenberg Rorty), Princeton University Press, Oxford, 1992, ss.315-340. s. 318.

³⁷³ Tunalı, 2018a, 369.

³⁷⁴ Bonnard, Andre, İnsan ve Tragedya, (çev. Yaşar. Atan), (2. Basım), Evrensel Yayıncılık, İstanbul, 2006. s.48.

³⁷⁵ Can, 2006, s.67.

³⁷⁶ Lear, 1992, s. 317, 318.

³⁷⁷ Stephen A. White, "Aristotles Favorite Tragedies", Essays on Aristotle's Poetics, (ed. Amélie Oksenberg Rorty), Princeton University Press, Oxford, 1992 ss.221-240, s.232.

tür duyguları uygunsuz olan yerlerde yani acıma ve korkuyu hak etmeyen koşullarda hissetme ihtimalimizi azaltır. Trajedinin bu duygulara layık olan olaylara tepki olarak bizi acıma ve korku hissetme konusunda eğittiği veya alışkanlık kazandırdığı söylenebilir.³⁷⁸ Tragedya kötü karakterin iyileştirilmesini amaçlar. Olması gerekeni düşünmeye ve değer üretmeye odaklanır. Karakterlerle empati sayesinde özdeşleşme kurabilen izleyici kendi kişilik özellikleriyle hesaplaşma gerçekleştirebilir ve yeni özellikler kazanabilir. Rastlantısallığa ya da kötü kadere karşı zırh kuşanır. Aristoteles ahlaki bir eğitimin temel görevini, gençlerin doğru şey ve olaylardan zevk ve acı duymaları yönünde eğitilmesi, asil davranmaktan zevk almaları ve alçakça davranma durumunda acı çekmeleri³⁷⁹ yönünde belirlediği için eğitimde tragedyalardan ve dolayısıyla *katarsisten* fazlaca faydalanılabileceğine işaret etmiştir. İstenmeyen duyguların arınması olan drama, olgun vatandaşların bilgilenmesine ve sürekli eğitimine katkıda bulunabilir. Aristoteles'in görüşleri, sanatsal temsil ve kitle iletişim araçları üzerindeki kamu kontrolü ve sanatın ve sanatçının eğitim ve toplumdaki rolü hakkında devam eden tartışmaların merkezinde yer alır.³⁸⁰

Aristoteles eğitim-öğretim kapsamındaki bir ders programının insanın gelişimine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini düşünür. Çocukların eğitiminde bedensel hareketlerden ve oyunlardan faydalanılabileceğini söyler.³⁸¹ Bu doğrultuda çağdaş eğitimde de öğrenciler için sürekli eğitime katkı sağlayacağına inanılan dramalar kullanılmaktadır. “Drama, öğrencinin görme, algılama, imgelem, tanımlama, aktarma ve sorgulama gibi birçok becerisinin geliştirilmesine olanak sağlar.”³⁸² Okul öncesi çocuklarda oyunlarla öğretim etkili bir yöntemdir. Oyunlaştırma çocukların gördüğünü ayırt etmesinde, hissettiği ve anladığı şeyler üzerine düşünmesinde etkilidir. Oyun konuşma ve taklit yoluyla çocuğun kendini ifade etmesini sağladığı için çocuk bu yöntemle hem kendini hem de başkalarını daha iyi tanıma imkânı bulmuş olur.³⁸³ Özetle, sanat eğitimi algılama ve kavrama becerilerini de geliştirir.

Tragedyalara dönecek olursak, “Tragedya insanlık acısının bilincine varmaktır ve bu bilince ulaşma bizi hazla, sevinçle coşturur”³⁸⁴. Bu, bir alıştırma süreci ile gerçekleştirilir: Gençleri sürekli olarak asil eylemler yapmaya teşvik ederek böyle davranmaktan zevk alma noktasına getirirler. Aristoteles için erdem, bir anlamda, verilen herhangi bir durumlar

---

³⁷⁸ Lear, 1992, s. 318.

³⁷⁹ Lear, 1992, s.318.

³⁸⁰ Richard, Janko, "From Catharsis to the Aristotelian Mean", *Essays on Aristotle's Poetics*, (ed. Amélie Oksenberg Rorty), Princeton University Press, Oxford, 1992, 341-358, s.341.

³⁸¹ Gutek, 2019, s.43.

³⁸² Artut, 2009, s.138.

³⁸³ Artut, 2009,, s.138.

³⁸⁴ Bonnard, 2006, s.11.

dizisine uygun miktarda ve doğru duygusal tepkiye sahip olmaktan ibarettir; acı verici koşullarda acı hissetmek, keyifli olanlardan keyif almak ve bunu kararında yaşamaktır. Dahası Aristoteles kaba izleyicilerin kaba zevklere sahip olacağını ve kaba insanların bile rahatlamaya ihtiyacı olmasından ötürü profesyonel müzisyenlerin bu zevklere hitap etmesi gerektiğine değinir. Fakat duyguları eğiten ve etik eğitimde kullanılması gereken müziğin, *katharsis* üreten müzikten ayrılması gerekir vurgusu da ayrıca önem taşır.³⁸⁵

Bonnard tragedyanın sadece dış görünüşüyle bile birçok dersler verdiğini düşünür.³⁸⁶ Bu bağlamda trajik eylemin sonunda oluşması beklenen arınmanın da mutluluğa hizmet etmesi gerekir. Yani Aristoteles'e göre trajik eylem, mutluluk (*eudamonia*) hakkında belirli bir genel görüşü somutlaştırır ve bunun izleyicide belirli duygularla ilişkili olduğunu gösterir.³⁸⁷ Şöyle ki seyirci *katarsis* ile gerçekleşen iç hesaplaşmasında Aristoteles'e göre, olması mümkün olanın çıkarımını yapan diyalektik akıl yürütme biçimini kullanır. Tragedyanın öykü ve karakter öğelerinden sonra, 'olması mümkün olanı içeren düşünme yapısı' tragedyanın üçüncü ögesidir. Tragedyada olası olan anlatılır, doğal olmayan, akla ve hayale aykırı olan her şeyden kaçınılmalıdır.³⁸⁸

Katharsis insanın parçalanmış bütünlüğünün yeniden kurulmasıdır; arınma etik bir arınmadır; 'rasyonel akla' davettir; ahlaksal iyiyi doğru akılla bulmadır; kaderin rastlantısallığına ve hayatın bilinmeyenlerine karşı cesaretle savaşmadır; özgürleşmedir; yeniden değer ve kişilik yaratmadır; zihinseldir. ... Katharsis sürecinde insanın duygusal, düşünsel, eylemsel ve sanatsal yönleri ortaya çıkmaktadır.³⁸⁹

*Katarsis*in etik ve sanatsal boyutu yanında zihinsel süreçler de taşıyor olması başka bir deyişle seyircinin akıl yürütme yeteneğini kullanması onu eğitimden ayıramayacağımız bir olgu olduğunu düşündürmektedir. Nitekim arındıran ve arınan özdeşliğini kurabilen ve arınabilmiş olan kişileri Aristoteles etik açıdan üstün sayar³⁹⁰, tıpkı eğitilmiş bireyleri üstün saydığı gibi. *Katarsis* sayesinde kişilik özelliklerinin değiştirebileceği vurgusu da onun öğretim üzerinde de etkili olabileceği kanısı oluşturmaktadır.

Kişinin kendini yapıtın dünyasına koşulsuz ve yoğun adayışı yoluyla ben'in sınırlarının genel olan yönünde genişlemesi ve duygularda arınma yönünde yaratılan dönüşüm olarak (*katharsis*), yalnız tragedyaya değil aynı zamanda müziğe ve genel olarak güzel sanata özgü bir etkidir. Aristoteles'in sözünü ettiği yücelme duygusunun ve sanata özgü hazzın

³⁸⁵ Lear, 1992, s. 318, 319.

³⁸⁶ Bonnard, 2006, s.11.

³⁸⁷ Nussbaum, Martha C., "Tragedy and Self-sufficiency: Plato and Aristotle on Fear and Pity", Essays on Aristotle's Poetics, (ed. Amélie Oksenberg Rorty), Pinceton University Press, Oxford, 1992, ss.261-290, s.265.

³⁸⁸ Ross, 2011, s.441-442.

³⁸⁹ Can, 2006 s.68.

³⁹⁰ Can, 2006, s.69

sağlanmasının önemli bir kaynağının da bu noktada - yani sanat yoluyla ben'in sınırlarının evrensel olana açılmasında - bulunduğunu söylemek mümkün görünüyor.³⁹¹

Aristoteles'in eğitim ile sanatı diğerlerine göre daha net bir şekilde kol kola yürüttüğü bir diğer alan da müziktir. Aristoteles'te müziğin gençlerin eğitiminin bir parçası olması vurgusu oldukça önemlidir. İnsanları *theorianın* yerine sefil ve ucuz bir zevk ve eğlence hayatına tahammüle alıştıran şey boş zaman eğitiminin eksikliğidir³⁹². Mesela bir şeyi kendisi için değil yani onun erdemi için değil de başka bir şey için istiyorsak bu sonsuza kadar devam eder gider ve bizi içinden çıkılmaz boş istekler peşinde koşturmaktan başka bir işe yaramaz. Eğitimde çok önemli bir yer kaplayan müzik de boş zaman eğitimi almamış insanların elinde kötü amaçlar için kullanılabilir. Ruhun ferahlaması da arındırılmasında değil ruhun kötü isteklerin peşinde koşmasında kullanılır. İşte müziğin hem boş zaman olarak nitelendirdiğimiz rahatlama zamanını doldurması hem de bu zamanı hazla doldurması insanların üzerlerinde büyük etki ve rahatlık oluşturacaktır. Hayatın amacı tabii ki haz değildir, hayatın amacı gerçek mutluluğu yakalamaktır. Bu yolda eğitim ve sanatın kol kola yürüdüğü bir gerçektir. Nitekim Aristoteles'e göre müzik insan karakterini etkilemekle kalmayıp aynı zamanda bu karakteri belirler de. Çünkü müzik hoş şeyler sınıfındadır. Ayrıca ritimlerde ve nağmelerde gerçek şeylere benzeyen öfke ve yumuşaklığın benzerlerini buluruz³⁹³. Kimi ritmin sakin bir karakteri varken kimi ritim bazen kaba bazen ince olmak üzere daha hareketlidir. Müziğin ruhun karakterini değiştirebilme gücü gençlerin müzik öğretimine uyumlu doğası ile birleştirilirse eğitimin gücü tartışılmaz hale gelir.

Aristoteles'in müziğe yüksek bir değer yüklemesinin sebeplerinden biri de onu matematiksel kökenli görmesidir. Bu nedenle soyut ve düşünsel çalışmalar, başka bir deyişle zor olan konular müzikle daha kolay anlaşılabilir. Ayrıca müzik kendisinden fayda beklemenin ötesinde soyut ve duyuşsal bir zamansallık da sağladığı için ayrıcalıklı bir sanat ve tragedyanın en önemli ögesi haline gelmiştir. Müzikte ritim, melodi ve müziksel idea birleşince; müzik, tragedyanın anlatım ve etkisini neredeyse tek başına yakalamış gibi olur.³⁹⁴ Müziğin, amacı kendinde olan etik bir nitelik taşıması; onu salt eğlenme aracı olmaktan çıkarır ve ona entelektüel işlev kazandırır. Bu da o dönemler için müzik üzerine ilk kez bu denli eğilen bir düşünür olan Aristoteles'in, sanatın etkili ve öğretici yönüne önem verdiğini gösteren bir noktadır. Bizce onun müziğin eğitimdeki yerine ilişkin bu vurgusu çağdaş sanat

---

³⁹¹ Yetişken Hülya, "Sanatın Neliği Ve İşlevi", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 2012 (19), s 27 – 35, s.34.

³⁹² Aristoteles, 2021, s.22.

³⁹³ Aristoteles, 2021, s.164.

³⁹⁴ Ülger, Emir H., 2013, s.209.

etkinliklerinde özellikle sinemada çok net olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bir sinema filmi müziksiz olarak hiçbir duygu ve düşünceyi açıkça vurgulayamamaktadır. Bu da müziğin hem sanat hem de eğitimle olan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Şimdi birçok kişiye garip gelse de, Halliwell'a göre Batı felsefesi tarihinde *mimesis* kavramı müziğin şekillenmesinde temel ve inatçı bir rol oynadı. Romantik hareketle oluşturulan tutumların büyük değişimine kadar, *mimesis* uzun zaman müziğin gizemini çözümlene girişimlerinin merkezinde yer almaktaydı. Bu müzik şiir, resim, heykel ve dansın yanında, tartışmalı da olsa bir anlamda hâkim bir mimetik sanattır.³⁹⁵ Buradan hareketle Aristoteles'in sanat anlayışında değindiğimiz müzik yapan insanların bundan olumlu etkilendiği vurgusuna özellikle değinmek gerekir. Belli bir karakter durumunun oluşumu bakımından kişinin müzik aleti çalması veya şarkı söylemesi, kısacası müzik eylemine katılması önemlidir. Çünkü bu durum Aristoteles'e göre yönetme sanatında bile etkili olacak bir etmendir. Fakat müziğin insanı bayağılaştırabileceği itirazlarını göz önüne alarak iyi bir yurttaşa hangi melodileri çalacağı ve hangi noktaya kadar çalıp söylemeleri gerektiği öğretilenlerdir. Bu öz denetimler ve irade, yönetici olabilecek kişinin yönetme konusunda da oldukça işine yarayacaktır. Nitekim eğitim gençlerde belli bir ruh kıvamının veya karakterinin oluşturulabilmesi için vardır ve Aristoteles bu karakteri doğurtmak veya yoğurmak için bazen eğitimi bazen de sanatı aracı yapmıştır.

Aristoteles için bütün uygulamalı bilimlerin ürettiklerini kullanan son ya da en yüksek sanat siyaset sanatıdır. Fakat ondan diğer sanatlar için bir şey üretmez. Aristoteles'e göre en yüksek sanat olması sebebiyle bir devletteki mutluluğu meydana getiren de siyasettir. O mutluluk ki kendi dışında başka bir şeyin uğruna değil, sırf kendisi için, kendisinden ötürü sahip olmak istediğimiz tek şeydir. Öyleyse eğitim sanatının siyaset sanatına boyun eğeceği sonucu kendiliğinden çıkar. Bir devlette diğer sanat ve bilimlerin hangisinin yer bulacağına, bunları kimin ne kadar öğreneceğine karar veren siyaset sanatıdır. Askerlik, retorik ve pratik sanatların tümü siyasete tabiidir.³⁹⁶ Bu durumda eğitimcinin, yurttaşların ruhlarında şekillendirilecek karakterin türüyle ilgili emirleri devlet adamından alması gerekir.³⁹⁷ En iyi yurttaş tipini üreten eğitim sistemi aynı zamanda en iyi insanı da üreten eğitimidir. Bu eğitimle yetiştirilen bireyler zaten iyi eğitim alacaklardır. O halde eğitme öğretme de sanattır diyebiliriz. Hem de devlet eliyle yapılan ve mükemmeli hedefleyen bir sanat.

---

³⁹⁵ Halliwell, Stephen, *The Aesthetics of Mimesis*, Princeton University Press, New Jersey, 2002, s.236.

³⁹⁶ Aristoteles, 2021, s.28.

³⁹⁷ Aristoteles, 2021, s.15.

“Düşünmek yetmez iyi düşünmek gerekir. Duygulanmak yetmez, duygularını iyi dile getirebilmek gerekir”³⁹⁸ diyen Timuçin Aristoteles’in bu konudaki görüşünü dile getirmektedir. Nitekim Aristoteles, sanatı sadece duygulanmak olarak ele alıp devletten uzaklaştırmayı düşünen Platon’un düştüğü hataya düşmeyip insanın vazgeçilmez gerçeği olan duygulanımları sanat aracılığıyla orta bir yol sağlanarak devletin kontrolünde boşaltmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Buradaki orta yol vurgusu orantılı ve iyi bir dile ya da anlatıma, düşünmek vurgusu ise akla işaret eder. Buradan anlaşılıyor ki sanatla eğitim iç içe verilirse insanlar için çok önemli hedeflere ulaşılır. Aristoteles bu düşünceyi tragedyalarda çok ince çizgilerle birleştirebilmiştir. Tragedyanın bir günü geçiyor olmaması, açık ve akıcı bir dil kullanması ve seyircinin temsilde ne olup bittiğini hemen anlaması gerektiği vurguları bu söz konusu ‘düşünceyi iyi dile getirmeye’ işaretler. Öte yandan yine Aristoteles’in vurguladığı ‘seyirci ne olup bittiğini hemen anlamalı fakat niçin öyle olduğunu bir çırpıda anlamamalı’ konusu da seyirciyi düşünmeye ve özdeşleşme gerçekleştirmeye iter. Böylece Aristoteles’in çok önem verdiği akıl yürütme olgusu ortaya çıkmış olur. Sonuç olarak seyirci tragedyaya gösterisi sırasında, belki de daha çok sona doğru, asıl sorunsalın kendisi olduğunu keşfeder³⁹⁹.

Sanatın bize getirdiği, yaşattığı, öğrettiği ve hissettirdiği her şey sanat yapının içinde kendine özgü işaretler halinde barınan anlamı ve bağlamı kavramamızla var olur. Aristoteles şöyle der:

Öğrenmek ve şaşırarak hoş olduğuna göre resim, heykel ve şiir gibi taklit sanatları ve taklit edilen nesne hoş olmasa bile ustaca taklit ürünü olan her şey de hoştur. Burada hoşnutluğu nesnenin kendisi değil, gördüğümüz şeyin neyin taklidi olduğunu düşünme süreci doğurur ve bu şekilde bir şey öğrenilir. Aniden gerçekleşen baht dönüşleri ve tehlikelerden son anda kurtulmak da hoştur, çünkü bizi şaşırtırlar. Doğaya uygun şeyler hoş olduğuna göre ve birbirine benzeyen şeyler doğal yasalara uyarak benzeştigi göre, insanın insana, atın ata ve gencin gence hoş görüldüğü gibi, bütün yakın ve benzer şeyler birbirine hoş görünür.⁴⁰⁰

Sanat her birey için büyük bir önem taşır, çünkü o her insanı başka bir insanın manevi faaliyetinin içine çeker. Örneğin sanat bizi Shakespeare, Rembrandt ve Beethoven gibi dâhilerin erişmiş olduğu yere erişebilmemizi ve bununla birlikte manevi anlamda daha zengin olabilmemizi sağlar. Tek bir birey için iyi olan şeyi tüm bireylere ulaştırıp yaygınlaştırabilmesi ve bunun manevi iyilik haline dönüşmesi, tüm toplumu hızla geliştiren bir etkiye sahiptir.⁴⁰¹ Tek bir iyinin tümele ulaştırılabilmesi de Aristoteles’in sıklıkla vurguladığını, hatta tümele ulaşan bilgiyi gerçek bilgi saydığını unutmamamız gerekir.

³⁹⁸ Timuçin, 2013, s.30.

³⁹⁹ Vernant, 2012, s.255.

⁴⁰⁰ Aristoteles, 2020b, 1371b5-15.

⁴⁰¹ Kagan, 1982, s.460.

Geçmiş olayları doğru kavramakta bilim ve felsefe yetersiz kalabilir. Burada sanat devreye girer, onun sayesinde geçmiş anlamlandırılabilir ve olaylardan ders çıkarılabilir. Bunlar Antik Yunan şiir, tragedya ve resim sanatı için de geçerlidir. Örneğin yaşanmış bir savaş ve onun kaybediliş öyküsü veya bu öykünün tablosu ve temsili yeni bir savaş için yol göstericidir. Bakmasını bilene birçok işaretler ve ipuçları verecektir.

Gerçek yaşamın sınırlarını aşan sanat, tasarım dünyasının içine girer fakat gerçeklikle bağımlı da koparmaz. İnsan davranışlarını kendi yasalarına göre düzenler. Bu bağlamda sanatın hem pratik eylemin özel bir biçimi olarak, hem insanların birbirleriyle ilişkisinin ve birbirleriyle anlaşmasının bir biçimi olarak, hem de bilginin ve değerlerin özel bir biçimi olarak iş görmesi gerekmiştir.⁴⁰² Daha önce de vurgulandığı gibi estetik yargı, örneğin bir resim, tiyatro eseri, bir müzik parçası, dans veya bir heykel gibi bir sanat objesi ile bunları algılayan kişi arasındaki ilişkiyi ve bu objelerle bütünleşmeyi gerektirir. Eğitim, bu sanat eserlerini ve yukarıda verilen değerlendirme yetimizi eğiterek estetik yaşantılarımızı geliştirir. Bunu yaparken önceki deyimlerimize sınırlar çizer ve sanat eserlerinden hoşlanabilmemiz için bazı yollar gösterir. Fakat sanat eserleri kültürel değişimler içeren formda olmasına rağmen, Realistler, insanın sanatsal anlatım ve estetik zevklere gösterdiği ilginin evrensel olduğunu ileri sürer.⁴⁰³

Realizm çağdaş eğitim sisteminde temel bir felsefe görevi üstlenmiştir. Kökenleri Aristoteles'e dayanan bu felsefe eğitimin temel hedefi olarak bilgiyi keşfetmek ve onu başka alanlara transfer etmek olguları üzerine yoğunlaşır. Bu çeşit bilgi insanın aklını kullanma potansiyelini açığa çıkarmada temel bir unsur olduğu gibi kişisel, sosyal, ekonomik, siyasal, etik ve estetik gibi yaşamsal tüm unsurlarla yüz yüze gelmeyi sağlayan ve insana rota çizebilen bir olgudur. Aristoteles'in insanların doğuştan bilme yetisine sahip olduğuna ilişkin görüşünü paylaşmanın yanı sıra bilgiyi de bir araç ve değer olarak kabul edip kullanmaktadırlar. Onlar için aydınlanma ve mutluluk yolunda bilgi önemlidir. Realizm insanın en önemli yetisi olan aklını geliştirmeyi hedefler. Bunun yanında;

İnsanları, akıllarını kullanarak yapacakları tercihlerde ne istediklerini bilme, mükemmel bir potansiyel oluşturarak kendilerini ifade etme ile rasyonel ve hiyerarşik düzene göre benimseyecekleri amaç ve roller aracılığıyla kendi kimliklerini belirleme konusunda cesaretlendirmeyi hedefler.⁴⁰⁴

---

⁴⁰² Kagan, 1982, s.247.

⁴⁰³ Gutek, 2019, s.50-51.

⁴⁰⁴ Gutek, 2019, s.51.

Sanatın haz verdiği gibi bilim de felsefe de haz verir. Fakat hissettirdikleri farklıdır. Bilim ve felsefe ussal düşünce barındırır, nesnellikten ayrılmayan heyecanlar yaşatır. Fakat sanatsal haz salt düşünselliğin hazzı değildir, özneliliğin derinlerinde dolaşır. Felsefenin verdiği haz bir matematik problemi çözen matematikçinin duyduğu hazzla benzer. Sanatta düşünce kadar duygular da işin içine girer. Genel olarak felsefeden ne yönde iyilik bekliyorsak, sanat için de felsefeden aynı beklentiyi taşıyabiliriz. Başka bir deyişle felsefenin iyileştirici özelliği varsa, o özelliği sanat için de vardır.⁴⁰⁵ Timuçin olumsuz koşullarda bile kendini özgür hisseden kişiye filozof der. Dünya karşısında özgürlük duygusu içindeyse felsefe yapabiliriz. Sanatçı da kendi algı koşulları çerçevesinde özgürlüğü arar ve yaratma gücünü felsefenin olanaklarıyla elde eder. Başka bir deyişle yetkin bilinç oluşturmak felsefe ile mümkündür.⁴⁰⁶ Bu anlamda “sanat yapmak felsefe yapmaktır” görüşü daha bir anlam kazanmaktadır. Çünkü felsefe sanatçının dünyasını besler, sanatçı da yaşamı felsefe ile anlamlandırır. Bilimdeki kesinlik arayışından ve bilimin yoğunluğundan sıkılan insan; sanatın çokbilmişlik ve olasılıklara kapı açan yönüyle rahatlar. Zaten olasılık ya da potansiyel dediğimiz her yerde Aristoteles’in sanat felsefesine ve eğitim felsefesine kapı aralanır. Felsefeden beklenen, sözü edilen, iyileştiricilik Aristoteles’te hem sanat hem de eğitimin ortak hedefleridir. En belirgin biçimiyle bu iki alanda karşımıza çıkar. Aynı şekilde Aristoteles için duygunun ve felsefesinin iç içe girdiği bu noktada eğitim, yönlendirme ve değerlendirme aşaması olarak bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Felsefe varlığın, bilginin ve değerlerin temel yapısını ve içeriğini belirlemeye çalışırken eğitim ile apaçık ilişki içindedir.⁴⁰⁷ Unutmamak gerekir ki; eğitimin kullanım alanını belirleyen üç ana ölçüt değer, bilgi ve işlemsel yöndür.⁴⁰⁸ Hem sanat felsefesinin hem de eğitimin amacı da *katarsis* ile yukarıda anlatılan, iyileştirmeyi sağlamaktır.

Öte yandan Aristoteles eğitimi siyaset ve etiğe bağlıdır. Ona göre eğitim iyi bir toplum yaratarak devlet işlerinin yolunda gitmesi için ve aynı zamanda insanın kendini gerçekleştirebilmesi yani nihai amacına erişebilmesi için vardır. Eğitim ihmal edilirse sağlıklı bir toplum kurulamaz. Bundan birey de toplum da olumsuz bir şekilde etkilenirler. Aristoteles insanın kendisi için bir değişme beklediğini, tanrısal kaynaklı girişimi de yanına alarak kendi koşullarını aşma olanağı taşıdığı farkında olduğunu ve bu yönde bir ilerleme ilkesi üzerine yaşamını kurduğunu düşünür. Eğitim yalnızca bir nitelik üzerine yoğunlaşmaz ya da bir

---

⁴⁰⁵ Timuçin, 2013, s.21, 22.

⁴⁰⁶ Timuçin, 2013, s.27.

⁴⁰⁷ Büyükdüvenci, 2001, s.9.

⁴⁰⁸ Büyükdüvenci, 2001, s.35.

niteliği diğzerinin önüne geçirmeye çalışmaz. Bir yurttaşın eğitiminin temel amacı onun zekâ ve sanat yetilerini gereğince kullanabilmesi ve erdemli bir yaşam sürdürebilmesini mümkün kılmasıdır.⁴⁰⁹

Sanat gerçek dünyayı anlamının ve yorumlamanın bir yolu olması sebebiyle, sanatla ilgilenmek ve sanatsal etkinliklerde bulunmak bireyler için bir gereksinimdir. İnsanın doğasının gereği ve varlığının ifadesidir. İnsanın yaşamında belirli bir sanat eğitimi olmasa bile insan içtepi olarak, amatörce sanatsal belirtiler gösterir. Doğanın buna yatkın olması olumlu bir durumdur fakat birçok insanın doğuştan getirdiği yetenek ve becerilerini gün yüzüne çıkaramadan estetik doyumdan uzak kalması sanatsal açıdan en olumsuz durumdur. Bu nedenle sanat eğitimi önemlidir. Sanat eğitimi ile bireyin ruhsal ve bedensel eğitim bütünlüğü sağlanmaya çalışılır. Estetik ve sanatsal değerlere hoşgörü ile yaklaşma eğitimi verilir. Ustalık ve beceri oluşturma bir tarafa bırakılıp bireye yaratıcı güç ve estetik kaygı merkezli bir eğitim sunulur. Böylece sanattan anlayan, ona katkı sunan ve onu tüketen bireyler ortaya çıkacaktır.⁴¹⁰

Sanat eğitimi yalnızca yeteneği olan kişilerin eğitimi değil, herkesi kapsayan bir kişilik eğitimidir. Sadece sanatçı yetiştirmeye değil bireyin estetik eğitimine başka bir deyişle bireyin sanat yoluyla eğitimine hizmet etmelidir. Sanat eğitimi insanın yaratıcılığını ortaya çıkarmaya çalışan ve kişilik oluşumuna katkı sağlayan bir yapıdır.⁴¹¹ Çağdaş sanat eğitimi ise günümüzde artan algı ve anlatım olanaklarını kullanarak birey eğitiminde daha ileri boyutlara geçmeyi hedeflemektedir. Bireylerin içinde yaşadıkları topluma daha duyarlı olmalarını, estetik ihtiyaçları karşılamaya çalışırken çevre ile etkileşimli hareket ederek hayata anlam katabilmelerini sağlamaya dönüktür.⁴¹²

Kalıcı sanatsal öğrenme süreci görme ve fark etme denem ayrıntıları seçme, anlama ve sezgiye dayanan kavrama, uygulama ve üretme barındıran yaratma eylemi şeklinde üç aşamadan geçer. Fakat şunu vurgulamak gerekir ki hiçbir öğrenme teorisi olmadan da insanda öğrenme gerçekleşebilir. İnsan nasıl ki konuşmayı ve yürümeyi öğreniyorsa sanatsal öğrenme

---

⁴⁰⁹ Kahyaoğlu, Elif Eylem, Greklerde ve Aristoteles'te Eğitim, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi, Felsefe ABD., Muğla, 2011, s.88.

⁴¹⁰ Artut, 2009, s.103-104.

⁴¹¹ Gençaydın, Z., İş Eğitiminin Amaç ve İlkeleri, Güzel Sanatlar Eğitimi. Ed: B. Özer, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No:101, ss.43-55, 1990, s.40'tan Akt: Buyurgan, Serap-Buyurgan Ufuk, Sanat Eğitimi Ve Öğretimi, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s.22.

⁴¹² Buyurgan, Serap-Buyurgan Ufuk, Sanat Eğitimi Ve Öğretimi, (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007, s.22.

de kendi içinde bağımsız bir öğrenme ile oluşabilir. Bunun yanında her sanat etkinliği öğrenme sağlamayabilir.⁴¹³

Sanat eğitimi ile görsel algısı gelişmiş, kendini sanatsal yollarla ifade edebilen, içinde yaşadığı kültürü önce tanıyan, öğrenen, koruyan ve gelecek nesillere taşıma sorumluluğunu üstlenen, dünya kültür mirasına saygılı, yaratıcı ve yapıcı bireyler yetiştirilmesi hedeflenir.⁴¹⁴

Buyurgan İlkçağda eğitim denilince ilk akla gelen beden eğitimi ve kısmen de müzik eğitimi iken bugün ülkemizde eğitim denilince akla gelen daha çok matematik olduğunu savunur. Oysa bir çocuğun gelişiminde sanat eğitimi de çok önemlidir. Çağımızın tıp alanındaki ilerlemeleri sonucunda öğrenmekteyiz ki beynin sağ ve sol yarımküreleri çeşitli özellikler taşımaktadır. Bu nedenle bir öğretim programının başarılı olmasını istersek onun tek yönlü olmamasına, çocukların beynini, düşüncesini her yönüyle geliştirebilmesine hizmet etmesini sağlamalıyız. Aksi halde eğitim yarım kalır. Belki anlık başarılar gerçekleştirilebilir fakat çocuğun ileri hayatı için telafisi mümkün olmayan aksaklıklar oluşur. Çocuğun yaratıcılığının ve başarısının artması için nitelikli bir sanat eğitimi genel eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Çünkü iyi belirlenmiş bir sanat eğitimi alan ve estetik beğenisi gelişmiş olan bireyin hem kendisine hem de topluma katkısı çok fazla olacaktır.⁴¹⁵ Bu yüzden günümüzde çocukların çoklu zekâ kuramı bağlamında hangi alanda yetenekliyse ağırlıklı olarak o yönde geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Nitelikli bir sanat eğitimi çağın değişen koşullarına karşı kendini yenileyebilen bir öğretim programı ile mümkündür. Bu öğretimde estetik ile sanatın ve güzelliğin doğasını sorgulama yöntemi öğretilebilir. Bununla birlikte öncelikle estetik görme ve ardından kendini sanatsal tekniklerle ifade etme öğretilerek yaratıcılık desteklenebilir. Ancak bu destekleme, bireyin düzeyine uygun konu ve tekniklerden oluşmalı ki hedefine ulaşabilsin. Öte yandan uygun program geliştirildikten sonra onu uygulayacak öğretmen ya da sanat eğitimci de gerekli bilgi ve anlayış ile donatılmış olmalıdır. Bu eğitim okul öncesinden üniversiteye kadar eğitimin her aşamasında yerini almalıdır. Burada önemli olan nokta sanat eğitimcisinin bireylerin kendi gelişim seyirlerine uygun yol veya yollar çizebilmesidir. Uygun zemini hazırladıktan sonra görebilmelerini sağlamalı, onları sentez yapmaya cesaretlendirmeli ve sorumluluk almaya teşvik etmelidir. Böyle bir eğitimcinin elinden çıkan bireyler öğrenmeye, denemeye ve araştırmaya son derece istekli ve heyecanlı olurlar. Sanat eğitimi için mekan da

---

⁴¹³ Artut, 2009, s.99.

⁴¹⁴ Buyurgan, 2007, s.5-önsöz.

⁴¹⁵ Buyurgan, 2007, s.17-18.

son derece önemlidir, nitekim sanat atölyeleri bu gelişimi destekleyici niteliktedir.⁴¹⁶ Aristoteles'in eğitim sistemini tamamen yansıtan bir görüştür bu.

Sanat eğitimi tüm toplum ve ülkelerin kaçınamayacağı bir durumdur, çünkü uygar bir toplum yaratma yolunda son derece işlevseldir. Bu nedenle eğitim politikalarını belirleyen eğitimciler de sanatın rolünü destekleyecek argümanlar sunmaktadır.⁴¹⁷ Sanat eğitimi programlarının etkili olabilmesi için çocukluktan başlayıp her sınıf ve yaş düzeyine uygun araç gereçlerle gerçekleştirilmesi gerekir. Sanatsal anlatım imge ile etkinliğin ilişkisi olduğu için, bunları iyi işleyecek bilgiye sahip olmak gerekir.⁴¹⁸ Çocukların yaptıkları çalışmaların hazzına varabilmeleri ve sonraki çalışmalarına istekli başlamaları ortaya koydukları çalışmaların onlarda uyandırdığı mutluluğa bağlıdır. Çünkü o birey özgür çalışan, seçen, üreten ve beğenen biridir. Unutulmamalıdır ki sanat eğitimi kültür, sanat ve tarih değerleri öğretirken aynı zamanda yaratıcı düşünceye özgür bir ortam sağlamalıdır.⁴¹⁹ Tüm bu düşüncelerin kökenlerini Aristoteles'in sanat ve eğitim anlayışlarında bulabiliriz.

Aristoteles maddi olanın bilgisini önemsemekle yola çıkarak son aşamada tümelin bilgisine güvenilmesi gerektiğini söyler. Toplumun inandığı bilgilerin de değerlerin de bu yolla elde edilmesi gerektiğine inanır. Günümüz sanat eğitiminin bu konuya katkıları Buyurgan'ın ifadeleri ile şu şekildedir:

Sanat eğitimi ile birey içinde yaşadığı toplumun kültürünü öğrenir. Kültürel değerlerine, geleneğine, sanatına, tarihine saygı duyan, onu koruyan bireyler kültürün gelecek nesillere taşıyıcısı olurlar. Bir milletin oluşumunda, varlığını sürdürmesinde ve sağlam temellerle ilerlemesinde maddi ve manevi değerlerinin önemi büyüktür. Sanat eğitimi de çocuğa ve gence kültürünü tanıtır, öğretir, sevdirebilir ve onu bu değerleri koruyacak ve yaşatacak bireyler olarak yetiştirir.⁴²⁰

Bugün sanat eğitimi ile bireylerin yaşamış deneyimleri keşfedebileceklerini hatta kendilerini keşfederek kişisel becerilerini geliştirebilecekleri ve bu sayede diğer bireylerle bağ kurabilecekleri ve entelektüel tavır alabilecekleri söylenir.⁴²¹ Tıpkı çağlar öncesinden Aristoteles'in mutluluğu bireyin kendini keşfine ve kendini gerçekleştirmesine dayandırması gibi. Bu aynı zamanda Aristoteles'in eğitimle bireyin akli yeteneklerinin geliştirilip etik ve estetik alanda mükemmelliğinin sağlanması durumları ile mümkün olacağı düşüncesini hatırlatmaktadır.

⁴¹⁶ Buyurgan, 2007, s.18, 19, 20, 21.

⁴¹⁷ Artut, 2009, s. 119, 120.

⁴¹⁸ Artut, 2009, s.105.

⁴¹⁹ Buyurgan, 2007, s.23.

⁴²⁰ Buyurgan, 2007, s.24.

⁴²¹ Artut, 2009, s.100.

Öte yandan bilgi temelli yaklaşımlara bağlı kalmayan, öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesine yol açan programlar sanat çalışmalarında destekleyici bir role sahiptirler. Sanat, bilimin yaptığı gibi, hazır yapılmış kavramlara ve yöntemlere dayanmaz. Örneğin resim daha önce sahip olunan ilkelere sonuçlar çıkarılarak anlaşılamaz.⁴²² Tam da bu noktada Aristoteles'in sanat anlayışı için bazı eksikliklerden söz etmek gerekir. Aristoteles heykel ve resim sanatından çok az bahsetmiştir. Bu, onun sanat görüşleri açısından bir eksikliktir; fakat kaybolduğu düşünölen kitabında da kalmış olabilir, düşüncesi ile bu konuya ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Çünkü daha ilk çağlardan sanatın insanı bazı sıkıntılardan kurtardığını söyleyerek insanın psikolojisi üzerine etki ettiğine dikkat çekebilmesi çok önemli bir vurgudur. Çağdaş psikoloji yaklaşımlarında problem çözme odaklı bir kuram olan kademeli yaklaşma kuramı, fobi dediğimiz bir takım korkuları yenmek için insanlara korktukları şeylerin resmini göstererek bir rahatlama gerçekleştirilmeye çalışır. Ve bu yaklaşımın başarıya ulaştığı da bilinen bir durumdur. Bunun yanında sanatı besleyen yetenekten söz etmemesi, bazı yerlerde kullansa dahi bu sanatsal yetinin doğuştan gelen bir şey olduğunu söylememesi de onun realist olmasından, başka bir deyişle maddi olmayan şeylere önem vermemesinden kaynaklanmış olabilir. Eğitim açısından eleştirimiz ise; kişi eğitiminden değil, Aristoteles'in yalnızca vatandaşların eğitiminden söz etmesidir. Kadınlara ve vatandaş sayılmayanlara eğitim verilmemesi, birçok düşünöre kaynaklık etmiş Aristoteles felsefesinin eksik kalmış bir yönüdür.

---

⁴²² Büyökdüvenci, 2001, s.99.

SONUÇ

Sanat, felsefi düşüncenin gelişiminde önemli basamaklardan biridir. Antik Yunan'ın erken dönemlerinde bile sanat, düşünce ve kültür alanının önemli yapı taşlarındandır. Kültürel yaşamın ayrılmaz bir parçası olan sanat bazen dile gelme ve saklı olanı ortaya çıkarma, bazen de haykırıştır. Sanat ne kadar duygu yüklü olursa olsun, akıl yürütmeye ve sistematik tavırla birleşince felsefe ile el ele yürüyebilmiştir. Bunu belirgin şekilde Antik Yunan tragedyelerinde görmekteyiz. O zamanki toplumun duygu ve düşünce dünyası, tragedyeler sayesinde bir bütünlük kazanmış ve nesilden nesle aktarılabilmektedir.

Sanatın insanlar üzerindeki olumlu etkilerini derinlemesine inceleyen ilk düşünür olarak Aristoteles, bu dünya ile ilgilenen realist bir görüş geliştirmiştir. Bu görüşü onun sanat felsefesine de yansımış ve bir şeyi nesnesi olmadan, ilk örnek olarak düşünebilmeyi hiç onaylamamıştır. Ona göre Platon'un idea dediği şey olsa olsa nesnenin içindedir, öncesinde ya da başlangıcında değildir. Öyleyse hayallerimiz bile nesneyi bildiğimiz ölçüde ve nesnenin bizde edindiği yer çerçevesinde kalabilmektedir. Dolayısıyla sanat felsefesi için çok önemli olan nesne kavramı ve onu hayal etme süreci de Aristoteles'in genel felsefesinden payını almıştır. Aristoteles *phantasia* kavramından söz ederek bir çeşit 'hayal etme' durumuna değinmiş olsa da arzu ve isteklerin yönlendirdiği ya da nesneye bağlı olarak gelişen hayalin dışındaki 'sanatsal anlamda hayale' yer vermediği yönüyle eleştirilebilir. Onun bu görüşünü besleyen asıl kavram taklit kavramıdır. Gerçeklik âleminde var olmayan bir şeyin hayali ya da manevi varlık âlemindeki bir kavramın oluşturacağı sanatsal hayal Aristoteles'te bir karşılığa sahip değildir.

Aristoteles sanatında mitosa da pek fazla yer olmadığını vurgulamak gerekir. Nesneden hareket eden ve akla dayanan felsefi sistemde mitosun barınmaması sanata farklı bir bakış açısı kazandırmakla birlikte Aristoteles'in hayal olgusuna çok da yer vermemesine sebep olmuş olabilir. Sanatta *poiesis*in etkisinden söz etmesi oldukça önemlidir; fakat *phantasia* yani hayal gücüne gereken değeri vermemesi ve eğitim olgusunda da hayal gücünden ve yaratıcılıktan söz etmemesi köklü felsefesi açısından önemli eksikliklerdir.

Aristoteles sanat anlayışını ontolojik temeller üzerine kurmuştur. Ona göre madde ve biçim birliği bütünsel bir nesne oluşturur. Hareket ettiren neden üretim sürecini hayal etme gücünden gerçekliğe başka bir deyişle olasılıktan eyleme dönüştüren bir nedendir. Aristoteles tüm doğal güçlerin, maddede zaten var olan gücü eyleme dönüştüren ve bunun ortaya çıkması

için hazırda bekleyen olgular olduklarını düşünür. Bununla birlikte insan deneyimleri sonucunda gerçeklik ile ihtimal olgularının bir varlıkta mümkün olabileceğini ileri sürer. Aristoteles'in sanat anlayışı en çok da bu görüş çerçevesinde şekillenir. O halde sanat eserleri dediği şey gerçeklikten doğan ihtimallerin vücuda gelmesidir. *Poetika* eseri ontolojik bir soruşturma içermektedir. Güzel kavramının, parçaların uygun düzeninden ve varlığın büyüklüğünden de etkilendiğini söylemektedir. *Poetika*'yı sanat felsefesinin ilk basamağı ve kurumsallaştığı ilk zemin sayabiliriz fakat Aristoteles'in burada sanatı tüm hatlarıyla ele almamış olduğunu belirtmek gerekir. Bunun sebebi belki de eserin bazı kısımlarının günümüze ulaşmamış olmasıdır. Bunlara rağmen Aristoteles birçok alanda olduğu gibi sanatın ve eğitimin en kıymetli kılavuzu olarak anılır.

İnsanlar hayatlarını sürdürürken her zaman kendilerine iyi gelen şeyleri, kendileri için güzel olan şeyleri isterler. Fakat insana iyi gelen şey duruma, şartlara ve hayattan beklentilere göre değişebilir. Bu iyi bazen hazda, bazen şöhrette, bazen de şerefte kendini gösterir. Kimisi de sanatta arar bu iyiyi. Aristoteles'in sanat anlayışı da çok yönlülüğünü hiç elden bırakmamıştır. Ona göre sanat bir kimseye yaşayamayacağı, göremeyeceği ve deneyimleyemeyeceği estetiksel yaşantıları deneyimleme olanağı sağlar. Sanatçı ise algıları özel bir nitelik kazanmış kişi olarak, estetik bakışı derinleştirip inceltmeli ve doğal güzel olan ile sanatsal güzel olanın ayırımına işaret etmeli ve genele hitap etmelidir. Aristoteles insanları sanatla belli bir plan dâhilinde ve arınma gerçekleştirmeyi amaçlayarak, üstü örtük bir şekilde eğitirken en çok tragedyalardan faydalanılabileceğini söyler. Bunun yanında müzik, edebiyat, resim, dans ve heykel gibi sanatlar yoluyla da etik ve estetiksel değerlerin öğretilabileceğine değinir. Aristoteles'te tragedyanın özü olan *katarsis* kavramı, müziğin de bir işlevi olarak belirlemektedir. Örneğin müziğin duyguları sakinleştirici ve coşkun ruhları dinginleştirici etkisini fark etmiş olması nedeniyle gençlerin eğitiminde kullanılabilecek etkili bir yol olduğunda ısrar eder.

Aristoteles, sanata toplumsal bir görev yükler ve sanat eserinden bireylere ahlaki açıdan arınma sağlayarak siyasal düzene de etki edecek bir katartik etki bekler. Bu bağlamda tragedya, sadece bir boş zaman eğlencesi değil çağının ötesine geçebilen bir sanat kuramı boyutundadır. Sanat, insana pek çok şey katabilir. İnsan dünyaya henüz gelişmemiş ve bir düzene konulmamış birçok yetenekle gelmiş olabilir. Bu konuya büyük bir titizlikle yaklaşan Aristoteles insanların üzerinde yetişeceği zemini sağlam tutmaya çalışmıştır. Bu zeminin eğitim olduğunun farkındadırlar. Burada en önemli iş müzik ve güzel sanatları aracı yapan *katarsise* düşer. Hekimin insan bedeni için yaptığı şeyi *katarsisin* insanın duygusal yönü için

yapması beklenmiştir. Nitekim eskiden beri güzel sanatlardan ruhun üzerinde *daimonik* etki uyandırması beklenirdi.

İnsanın hayattaki asıl amacının mutluluğu yakalamak olduğunu söyleyen Aristoteles sanat anlayışını, eğitim sistemini ve devlet yönetimini hep bu amaç etrafında şekillendirmiştir. İnsanın kendine yeterliliğinin gerekli olduğunu fakat bunun ancak toplumla gerçekleştirilebileceğini savunur. Çünkü ona göre insan toplumsal bir varlıktır. İnsanı doğuştan iyi ya da kötü olarak nitelemekten ziyade kişinin doğasını iyiye çevirmeye, mükemmele yaklaştırmaya çalışır. Doğa hiçbir şeyi boşuna yaratmaz. Bu çerçevede ortaya attığı bir boş zaman eğitimi konusu vardır ki sadece bu konu bile onun insana yapılan yatırımda eğitim-sanat-devlet üçlüsünün el ele gitmesi gerektiği düşüncesini kanıtlamaya yetecektir. Aristoteles'te bütün parçadan önce gelir fakat bu yolda parçayı yani bireyi yok da saymaz, ötelemeyi de. Tam aksine Aristoteles bireyi tüm felsefi sistemlerinin temeline oturtur.

Aristoteles'te yaratma olgusunun da doğru akılla yürütülmesi gerektiği vurgusu sanatın eğitim ile birlikte yol alması gerektiğini düşündürür. Zaten Greklerde eğitim bir idare sanatıydı ve devletin kendisi de en yüksek eğitim kurumuydu. Eğitim hem bedenen hem de ruhen güzellik getirmeyi (*kalokagathia*) hedeflemelidir. Böylece eğitimin iki işlevinden biri eylemi aklileştirerek özgür hale getirmek, diğeri ise kendinde olan eylemleri ilerletmeyi mümkün kılmaktır. Aristoteles'in etik teorisinin temelinde de insanın rasyonelliği vardır. İnsanın amacının mutluluk hedefine ulaşmak olduğunu belirleyen Aristoteles, eğitim ile özgür insanlar yetiştirmeyi amaçlar. Bunu yaparken de sanat ve bilimlerle insan aklını mükemmele yaklaştıracak bir eğitim tasarlar. Böylece sanat eğitimi beslerken, eğitim de döner sanatı sürdürülebilir zeminde tutar. İkisi de bu yönüyle ahlaka hizmet etmiş olur.

Aristoteles insanın eğitim sayesinde bitkisel ve hayvani ruhtan uzaklaşarak insani ruha yükselebileceğini söyler. Aristoteles için eğitim devletin bir işlevidir; bu nedenle onun işleyişi ve içeriği devlete göre düzenlenecektir. Bu doğrultuda eğitime dâhil edilmesi gereken konular okuma-yazma, beden eğitimi, müzik ve resimdir. Okuma yazma günlük hayatta en yüksek faydayı sağlar. Beden eğitimi ise cesareti esinler. Günümüzde çoğu kimse zevk verdiği için müzikle ilgilenildiğini düşünür; fakat eskiler doğanın serbest zamanı doğru kullanma gücünü aradığını ve bunun için eğitimde müziğe yer verildiğini söyler. Eğlenmek ve ruhun gevşemesi için de boş zaman gereklidir fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, eğlenmeye sınırlı zaman ayrılması gerektiğidir. İşte eğitilmiş birey de bu muhakemeyi gereğince yapar.

Aristoteles eğitimi insana mutluluğu getirecek bir araç olarak görür, tıpkı sanat gibi. Öte yandan eğitim insanın yaşamda kendini etkin kılması ya da kendini gerçekleştirebilmesi için de bir fırsattır. İnsanın bu dünyadaki varlığı ve bir doğaya sahip olması eğitim için gereken potansiyel gücü sağlamıştır. İnsanın bu dünyada var olmakla sağladığı bu potansiyel gücün aktif hale geçebilmesi; bunun yanında istendik yönde alışkanlıkların oluşturulması ve geliştirilmesi aklın doğru kullanımıyla sağlanabilecektir.

Öte yandan tragedyalari yönlendirme aracı olarak ele alan Aristoteles, *katarsisi* devreye sokarak şehirdeki huzursuzlukları gidermeye çalışır. Tragedyalar toplumsal yapıların çatışmalarını, iç çelişkilerini, değer yargılarını belirgin bir şekilde gözler önüne serer. Tragedya yerine göre baskıcı, demokratik, hatta zalim bile olabilir. Aristoteles tragedyalardan faydalanarak sanata ve ihtiyaca yönelik bir eğitim sistemi kuracaktır. Sanat doğrudan öğreti üretmez fakat ideolojik tavra hizmet edebilir. Öyleyse Aristoteles'te doğaçlama ile başlayan tragedya, doğaçlamanın geliştirilmesiyle öğretisellik yüklenerek politik bir biçim kazanır. Birey ve toplumun eğitiminde en güçlü duygulardan faydalanarak istenilen yönlendirmeyi gerçekleştirir. Aristoteles eğitilmiş bireyi diğerlerinden üstün sayar. Aynı şekilde arınma yaşamış, kötü duygularından sıyrılmış bireyi de diğerlerinden üstün sayar. O halde ona göre sanat ve eğitim doğru kullanılırsa, bireyin kişilik bütünlüğü sağlanarak bireye kendini gerçekleştirme olanağı sunulmuş olur.

Sanatın işlevlerinin farkında olan ve onu bireyi mutluluğa götüren eğitimde kullanan Aristoteles; her alanda olduğu gibi sanat ve eğitim alanını da özenle birbirine hizmet eden ve birbirinden beslenen iki alan şeklinde devlete yansıtılmıştır. Aristoteles'e göre sanat insana diğer insanların bilgisini sunmakla kalmayıp kişinin kendi bilgisini edinmesinin yolunu açar. Ruhsal devinimlerimizi anlamamızı sağlayan sanat, bir ayna görevi görerek hem insanın hem toplumun bir yansımasını sunar. O halde bu aynanın verileri doğrultusunda duruma göre eğitim sistemleri kurgulanabilir. Aristoteles tamamlayıcı, yönlendirici ve ihtiyaca yönelik bir eğitim sistemi tasarlarlarken sanatın yansıttığı verileri göz önüne alır ve ustalıkla işler.

Aristoteles için müzik rahatlama gevşeme ve haz vermenin yanında; boş zaman geçirme işlevi sayesinde çok değerlidir. Çünkü insanların çalışmak dışındaki zamanlarını nasıl harcadıkları insanın hangi amaç üzere olduğunun belirtisidir. Oyunlar da müzik gibi, bir sınırı olmak koşuluyla, çalışan ve yorulmuş olan insanların rahatlama için faydalıdır. Dinlenme sağlar vücuda. Aristoteles resmi ise bir şeyler yapan ve üreten ürünler olması sebebiyle zevk ve yargı gücünü geliştiren bir eğitim dalı olarak tavsiye eder; çünkü bunlar insana biçim

güzelliğini değerlendirebilme kabiliyeti kazandırır. Serbest zamanı en doğru şekilde değerlendirmek eğitimin en yüksek hedeflerinden biridir. Serbest zamanın doğru kullanımı devletleri yüceltecektir ve bu sebeple Aristoteles onu eğitime dâhil etti ve serbest zaman geçirme yolları olarak tragedya ve müziğe güvenilmesi gerektiğini söyledi. Günümüzde zaman zaman hobiler için etkinlik zamanı "boş zaman etkinliği" olarak anılsa da burada bizim kastettiğimiz serbest zaman etkinliğidir. Bu etkinlik zorunlu bilgiler dışında bir şeyler öğrenmeye dayanır ve bu çaba sanat faaliyetleri ve eğitim etkinlikleri açısından çok değerlidir. Nitekim sanat bireyselde toplumsalın dile geldiği alandır. Her sanat yapıtı hem sanatçısını hem de onun içinde yaşadığı dünyasını yansıtır. Sanatı toplum biçimlendirir, çünkü sanatçı da toplumsal bir varlıktır. Sanat tam da Aristoteles'in vurguladığı gibi yaşama etkin olarak katılmakla gerçekleşir. Kişi yaşama teğet geçerken sanat yapması imkânsızdır; o hem yaşantılarını hem de kendi benini katar sanat eserine. Algıları, kavramaları ve değerlendirmeleri ile kişi bir yaratım oluşturabilir. Sanata hayat veren şey öznenen yola çıkan fakat özneyi içinde eriterek özgünlük sağlayan bir nesnelliktir. Bu nesnellik sanata can verir ve dinamiklik sağlar. Bununla birlikte Aristoteles bilim adamının ve sanatçının genelin-tümelin bilgisine ulaşma isteğini deney bilgisine ulaşan insandan üstün tutar.

Öte yandan, temel eğitimi zorunlu ve devlet eliyle yapmayı öneren Aristoteles'te en büyük sanat olarak gördüğü siyasetin asıl amacı, bunu uygulayacak nitelikte bir eğitim sistemi kurmak ve belli bir çerçevedeki eğitim felsefesi doğrultusunda eğitimin içeriğini belirlemektir. Yaygın bir uygulama ve araştırmaya dayanmayan, sadece kurallar barındıran bir öğretim modeli Yunanların onayladığı bir yöntem değildi; buna suya girmeden yüzme öğrenmek gibi bir şey olarak bakıyorlardı. İyi eğitim, iyi yurttaş demektir. Amaç akıl kuralları çerçevesinde, amacı kendinde taşıyan eylemi elde edebilen özgür ruhlu bireyler yetiştirmektir. Çünkü amacı kendinde olmak bir şeyin iyi olduğunun işaretidir. Aynı doğrultuda günümüz eğitim felsefecileri de mimetik öğretim ile dönüştürücü öğretim modeli şeklinde iki öğretim modeline işaret ederler. Mimetik model belli becerilerin kazandırılması ve bir takım bilgilerin aktarılması hedefleri etrafında döner. Eğitimin bilgi ve değer aktarmaktan meydana geldiği düşüncesi hâkimdir. Esasiciliğin etkisinde olan bir modeldir. Dönüştürücü modelde ise öğretmen rehberdir, öğrenciyi harekete geçirir. Öğrenci bu çerçevede yeni değer ve bakış açıları öğrenir. Bizce günümüz öğretim anlayışı her ikisini de kapsamaktadır. Bunların yanında günümüzde eğitim ve öğretim alanında hemen her yaşa hitap edebileceğini düşündüğümüz müzik ve resimden yeteri kadar faydalanılabılırsa çok daha etkili bir eğitim ve öğrenme modelleri ortaya çıkacaktır. Günümüzde drama eğitimi ile öğrencinin empati

becerisinin geliştirilmesi ve öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesine fırsat verilmesi de bize, tragediyaların o çağlar için çok önemli bir temsil sanatı olduğunu ve müzik ve dramayı birleştiren bir arınma ve eğitim sahası olduğunu düşündürmektedir.

Aristoteles'in sanat ve eğitim anlayışına onun madde ve form öğretisini temele alarak başlarsak politika, sanat ve eğitim görüşlerine varana kadar her şeyde işlevsellik Aristoteles için temel amaçtır. Güzellik ve iyi kavramları ile yola çıktığı sanat felsefesi yönelme, ölçülülük ve akla dayanma gibi bir dizi kriterle eğitime bağlanır. Bu anlamda bir yaratma (*poiesis*) edimi olarak sanat ile eğitim birlikte *mimesis* (taklit) olarak değerlendirilir. Bu her iki alanda da *katarsis* olarak son bulur. Yani sanatın işlevi olan arınma ancak sanat ve eğitim ilişkisinin bütünlüğünde gerçekleşmektedir. Aristoteles sanat sayesinde arınma gerçekleştirmiş olan bireyi eğitilmiş birey, eğitilmiş bireyi de üstün insan sayar. Tragedyaların hem arınma gerçekleştirdiğini hem de istenilen yönde kullanılarak bireye eğitim sağladığını söyler. Eğitimin de sanat eğitimine, örneğin müzik ve temsil (drama) gibi eğitim dalına ayrılarak, sanatın sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağına işaret eden Aristoteles'in asıl amacı her ikisi aracılığıyla nihai amaç olan mutluluğu yakalamaktır.

Çok yönlülüğü elden bırakmayan işlevsel bir sanat anlayışı ile karşımıza çıkan Aristoteles burada da iyiyi ve mutluluğu hedeflemiştir. Doğal güzel ile sanatsal güzelin önemine işaret ederek insanın veya sanatçının sanattaki önemli rolüne dikkat çekerek sanatta öznelliğin de yolunu açmıştır. İlkçağlardan beri sanatın ruhun üzerinde olumlu etkiler bırakması beklenirdi. Birçok düşünürün de katıldığı gibi Aristoteles bu düşünceyi, sadece müzik ve tragedyaya değil, her türlü sanatın arınma sağlaması gerektiği ve insanın boş zamanlarını iyi değerlendirmesi gerektiği vurgularıyla eğitim olgusu ile birleştirerek insan için mutluluk yolunda mükemmel sonuçlar elde edileceğine kadar vardırmıştır. Sanat eğitim ile yönlendirilebilen aklın belirlediği amaçların, varlık bulmasını sağlayan bir yaratma etkinliğidir. Bu nedenle Aristoteles'te iyiye varmak ve mutluluğu elde edebilmek için, akıl kadar sanatın da sağlam eğitim temelleri üzerine oturtulması gerekir.

KAYNAKÇA

Altar Cevad Memduh, Sanat Felsefesi Üzerine, (3.Basım), Pan Yayıncılık İstanbul, 2013.

Aristoteles, Eğitim Üzerine, çev. Ahmet Aydoğan, Yay. Haz.:John Burnet, Profil Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Aristoteles, Eudemos'a Etik, çev. Saffet Babür, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2020a.

Aristoteles, Metafizik, çev. Ahmet Arslan, (4. Baskı), Sosyal Yayınları, İstanbul, 2012.

Aristoteles, Nikomakos'a Etik, çev. Furkan Akderin, (2. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Aristoteles, Poetika, çev. Ari Çokona- Ömer Aygün, (5. Basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Aristoteles, Politika, çev. Furkan Akderin, (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Aristoteles, Retorik, çev. Ari Çokona, (4. Basım), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020b.

Aristoteles, Ruh Üzerine, çev. Zeki Özcan, (4. Basım), Sentez Yayıncılık, Ankara, 2014.

Arslan, Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi 2, Sofistlerden Platon'a. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014a.

Arslan, Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles, (4. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014b.

Artut Kazım, Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, (6. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.

Badiou, Alain, Başka bir Estetik, çev. Aziz Ufuk Kılıç, (3. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

Bağır M., Aristoteles'in Mimesis Ve Katarsis Kavramları Üzerinden Bir Film İncelemesi: Dogville, Egemia 2/2018, 36-55.

Baker Ulus, Sanat Ve Arzu, (4. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

Boal, Augusto, Ezilenlerin Tiyatrosu, çev. Necdet Hasgöl, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.

Bonnard, Andre, İnsan ve Tragedya, çev. Yaşar Atan, Evrensel Yayıncılık: İstanbul, 2006.

Bonnard, Andre, Antik Yunan Uygarlığı 3, çev. Kerem Kurtgözü, (2. Basım), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013.

Brun, Jean, Aristoteles Ve Lise, Çev: İsmail Yerguz, (1. Baskı), Dost Yayınevi, Ankara, 2008.

Burkaz, Vildan, Aritoteles'te Algı Kavramı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı, Van, 2016.

Burke Edmund, Yüce Ve Güzel Kavramlarımızın Kaynağı Hakkında Felsefî Bir Soruşturma, çev. M. Barış Gümüşbaş, (1. Baskı), BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2008.

Burnet John, Eğitim Üzerine Aristoteles, çev. Ahmet Aydoğan, Profil Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021.

Buyurgan, Serap ve Buyurgan, Ufuk, Sanat Eğitimi Ve Öğretimi, (2. Baskı), Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2007.

Büyükdüvenci, Sabri, Eğitim Felsefesine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

Bynum, Terrell Ward, "A New Look At Aristotle's Theory of Perception", History of Philosophy Quarterly, Vol.4, no.2, 1987, 163-178.

Can, Hülya, Aristoteles'te Katharsis Kavramı, FLSF Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2006 (2), ss.63-70.

Carroll, Noel, Sanat Felsefesi Çağdaş Bir Giriş, çev. Güliz Korkmaz Tirkeş, (2. Baskı), Ütopya Yayınları, Ankara, 2016.

Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, (8. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2013.

Cevizci, Ahmet, Eğitim Felsefesi, (3.Baskı), Say Yayınları, Ankara, 2014.

Cılız, Feyruze, Platon Ve Aristoteles'te Şiir Sanatı, Özne Dergisi 24. Kitap - Bahar 2016: Platon, 267-278.

Collingwood, Robin, George, Kısaca Sanat Felsefesi, çev. Talip Kabadayı, BilgeSu Yayınları, Ankara, 2019.

Cömert Bedrettin, Estetik, De Ki Basım Yayın,Ankara, 2013.

Çağrı Esra, Aristoteles'te Phantasia Üzerine, Özne Dergisi Güz 2009-Bahar 2010 (Kasım 2016-Aristoteles Özel S.), s.139-148.

Çağrı Mutlu Esra, Sokrates'in Öğretmeni Diotima, Kilikya Felsefe Dergisi, s. 1, Nisan 2018, ss. 11-26.

Davidson, Thomas, Greklerde Eğitim Düşüncesi, çev. Ahmet Aydoğan, (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2008.

Didem Demiralp, "Aristoteles'in Sanata Dair Düşünceleri", Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık 2007, C: 10, s. 30, S. 255-266.

Doğan, Sedat, Politika ve Tarih Arasında Mitos: Aristoteles ve Nietzsche, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Aralık 2017, (7/7- sayı 13), ss. 780-797.

Duman, M. Akif, Katharsis Kavramının Modern Ve Klasik Anlamda Mukayesesi, İç Çelişkileri Ve Kathartik Genişletme, Türk Dili, Ocak 2020, (69/817), ss. 70-91.

Erenözlü, Suat Soner, Mitostan Logosa Tragedyanın Nietzscheci Ölümü, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2020-Güz/30, ss. 419-435.

Erkızan, Hatice Nur, "Aristoteles'te Energeia ve Kinesis Ayrımı Üzerine", 1999, Felsefelogos, sayı:8, 149-155.

Fischer Ernst, Sanatın Gerekliliği, çev. Cevat Çapan, Sözcükler Yayınları, İstanbul, 2018.

Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, (19. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Gutek, Gerald L., Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar, çev. Nesrin Kale, (3. Basım), Ütopya Yayınevi, Ankara, 2019.

Halliwell, Stephen, The Aesthetics of Mimesis, Princeton University Press, New Jersey, 2002.

Irwin, Terence, Aristotle's First Principles, Oxford, 1988, Clarendon Press.

Janko, Richard, From Catharsis to the Aristotelian Mean, Essays on Aristotle's Poetics, Edit. by: Amelie Oksenberg Rorty, Princeton University Press, Oxford, 1992, p. 341-358.

Kagan, Mossej, Güzellik Bilimi Olarak Estetik Ve Sanat, çev. Aziz Çalışlar, (1. Baskı), Altın Kitaplar Yayınevi, 1982.

Kahyaoğlu, Elif Eylem, Greklerde ve Aristoteles'te Eğitim, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi, Felsefe Anabilim Dalı, Muğla, 2011.

Kart, Berfin, Platon'da Güzellik Kavramı Ve Sanatın Öznelliği-Nesnelliği Sorunu, Özne Dergisi 24. Kitap - Bahar 2016: Platon, s. 247-266, Çizgi Yayınevi, Konya.

Kot, Jan, Antik Yunan Tragedyalar ve Çağdaş Yorumları, çev. Ayşe Selen Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2006.

Kurtoğlu Taşdelen, Demet, "Sanat-Bilgi İlişkisi Bağlamında Sanata Özgü Farklılığın Felsefeye Araştırılması", Özne Dergisi, Bahar 2017 (26. Kitap: Türkiye'de Felsefenin Yüzyılı), s.211-232.

Latacz, Joachim, Antik Yunan Tragedyaları, çev. Yılmaz Onay, Mitos- Boyut Yayınları, 2006.

Lear, Jonathan, Katharsis, Essays on Aristotle's Poetics, Edit. by: Amelie Oksenberg Rorty Princeton University Press, Oxford, 1992. s.315-340.

Lloyd, G.E.R., Aristoteles, çev. Aylin Kayapalı, (1. Basım), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Malcolm Schofield, "Aristotle on The Imagination", edit.: M.C. Nussbaum, Essays on Aristotle's De Anima, Newyork, 1995.

Mutlu, Barış, Aristoteles'te Polis'in Doğası Gereği Var Olması Ne Anlama Gelir?. Özne Dergisi. (2. Baskı), (Güz 2009-Bahar 2010 / 11-12. Kitap), Aristoteles Özel S., 2016.

Mutlu, B., (2016), Arsitoteles'te Doğal, Etik, Politik Bir Tasarım Olarak İnsan Anlayışı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Sistematik Felsefe Ve Mantık Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye), 2009.

Nietzsche, Friedrich, Tragedyanın Doğuşu, çev. Mustafa Tüzel, (13. Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2021.

Nussbaum, Martha C., Aristotle's De Motu Animalium, Princeton, 1986, Princeton University Press.

Nussbaum, Martha C., Tragedy and Self-Sufficiency: Plato and Aristotle on Fear and Pity, Essays on Aristotle's Poetics, Edit. by: Amelie Oksenberg Rorty, Princeton University Press, Oxford, 1992, p. 261-290.

Nutku Özdemir, Dünya Tiyatrosu Traihi 1, Mitos-Boyut Yayınları, İstanbul, 2011.

Nutku, Özdemir, Dram Sanatı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul,2013.

Peters, Francis. E. Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü, çev. & yay. haz. Hakkı Hünler, (1. Baskı), Paradigma Yayınları, 2004.

Platon, Büyük Hippias Theages, çev. Furkan Akderin, (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2016a.

Platon, Devlet, çev. S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, (10. Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2006.

Platon, İon-Diyaloglar, çev. Tacettin Ünlü, Yay. Haz. Mustafa Bayka, (13. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016b.

Platon, Phaidon, çev. Furkan Akderin, Yay. Haz. Ahmet Cevizci, (3. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2017a.

Platon, Şölen, çev. Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat, (14. Basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017b.

Platon, Timaios, çev. Furkan Akderin, (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Platon, Yasalar, çev. Candan Şentuna- Saffet Babür, (3. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

Polat, A. E., “Aristoteles'in Poetika'sının Sanat Ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Sistematik Felsefe Ve Mantık Bilim Dalı, Bursa, 2018.

Robinowitz, Nancy Sorkin, Greek Tragedy, Blackwell Publishing, Oxford, 2008.

Rorty, Amelie Oksenberg, Essays on Aristotle's Poetics, (Edit. by A. O. Rorty), Princeton University Press, Oxford, 1992.

Ross, W. David, Aristoteles, çev. Ahmet Arslan, (1. Baskı), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.

Scheiter, Krisanna M. “Images, Appearances and Phantasia in Aristotle”, Phronesis, Vol.57, Issue 3, 2012, 251-278.

Schelling, F. W. J., Sanat Felsefesi, çev. Merve Ertene- Serhat Arslan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2017.

Shiner Larry, Sanatın İcadı, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.

Soykan, Ömer Naci, Estetik Ve Sanat Felsefesi, (1. Basım), Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Sönmez, Veysel, Eğitim Felsefesi, Ankara, Anı yayıncılık, 2020.

Şener Sevda, Dram Sanatı, Dost Yayınları, Ankara, 2016.

Şener Sevda, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Dost yayıncılık, Ankara, 2019.

Timuçin Afşar, Estetik Bakış, Bulut Yayınları, İstanbul, 2013.

Timuçin Afşar, Estetik, Bulut Yayınları, İstanbul, 2017.

Timuroğlu Vecihi, Estetik, Berfin Yayınları, İstanbul, 2013

Tunalı İsmail, Grek Estetik'i, (10. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018b.

Tunalı, İsmail, Estetik, (18. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018a.

Tunalı, İsmail, Sanat Ontolojisi, (1. Baskı), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2014.

Ülger, Emir H., Aristoteles'te Poetikanın Doğası Ve Sınırları, Dört Öge Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4/Ekim, 2013, ss. 195-214.

Vernant, Jean-Pierre, Yunan Düşüncesinin Kaynakları, çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2017.

Vernant, Jean-Pierre- Naquet, Pierre Vidal, Eski Yunan'da Mit ve Tragedya, çev: Sevgi Tamgüç-Reşat Fuat Çam, (1. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012

White, S., A., Aristotle's Favorite Tragedies, Essays on Aristotle's Poetics, Edit. by: Amelie Oksenberg Rorty, Princeton University Press, Oxford, 1992, p.221-240.

Yetişken, H., Sanatın Neliği ve İşlevi, Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 2012 (19), ss. 27- 35.

Yılmaz, Z., Aristoteles'in Eğitim Anlayışı, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004 (10), ss.148-159.